

Maahanmuuttajayrittäjät ja vastuullinen yritystoiminta

Kokemuksia, käsityksiä ja käytäntöjä

Jenni Heinonen

Web Reports 65

Siirtolaisuusinstituutti

2010

Siirtolaisuusinstituutti

Eerikinkatu 34
20100 Turku

Internet:

www.migrationinstitute.fi

رجال الأعمال المهاجرين والمسؤولية الاجتماعية للشركات- الخبرات، المفاهيم والممارسات
كؤجهرائى خاوهن كار و بهرپرسيار هتى كؤمهلايهتى شهرىكهكان- نهزمون، واتاكان وچمكهكان
كار آفريئى مهاجران و مسئوليت اجتماعى شركتها - تجربها، مفاهيم و رويهها

Maahanmuuttajayrittäjät ja vastuullinen liiketoiminta

Kokemuksia, käsityksiä ja käytäntöjä

Jenni Heinonen

Coreco-hanke, Turun yliopisto

JENNI HEINONEN

Maahanmuuttajayrittäjät ja vastuullinen liiketoiminta

Kokemuksia, käsityksiä ja käytäntöjä

**Coreco-hanke, Uskontotiede
Turun yliopisto 2010**

Tiedustelut: jenni.heinonen@utu.fi

Taitto: Maria Vasenkari

ISBN 978-951-29-4441-5

Painosalama Oy
Turku 2010

SISÄLLYS

Tiivistelmä	5
Abstract	7
1. Johdanto	9
1.1. Tutkimuksen tausta ja lähtökohdat	9
1.2. Tutkimuskysymykset ja teoreettinen lähtökohta	11
1.3. Tutkimuksen metodit ja aineisto	12
2. Maahanmuuttajayrittäjyys	13
2.1. Maahanmuuttajayrittäjyyden tutkimus	13
2.1.1. Kulttuurinen lähestymistapa ja etniset resurssit	13
2.1.2. Rakenteellinen lähestymistapa ja maahanmuuttotilanne	15
2.1.3. Interaktiivinen lähestymistapa ja talouden uppoutuneisuus	16
2.2. Katsaus maahanmuuttajien yritystoimintaan Suomessa	17
3. Yritysten yhteiskuntavastuu	19
3.1. Terminologian haasteellisuus	19
3.2. Vastuullisen liiketoiminnan käsite	20
4. Tutkimushaastattelut	21
4.1. Maahanmuuttotutkimukseen liittyvien käsitteiden määrittely	22
4.2. Millainen on aineiston maahanmuuttajayrittäjä	23
4.3. Kuinka löytää haastateltavat – lumipallotekniikka ja avainhenkilöt	24
4.4. Yrittäjien ja yritysten esittely	26
5. Maahanmuuttajasta maahanmuuttajayrittäjäksi: hankitut, käytetyt ja koetut resurssit	28
5.1. Kielen ja yhteiskunnan tapojen oppiminen	28
5.2. Motivaatio ja työn teon tärkeys	30
5.3. Rahoitus	34
5.3.1. Starttiraha	36
5.3.2. Finnvera	37
5.4. Uskonto	38
5.5. Kokemuksia yrittäjänä toimimisesta Suomessa	43
5.5.1. Arvostus	43
5.5.2. Haasteena jaksaminen ja ennakkoluulot	44

6. Maahanmuuttajayrittäjät ja vastuullisen liiketoiminnan ulottuvuudet	46
6.1. Taloudellinen vastuu	46
6.2. Sosiaalinen vastuu	49
6.2.1. Työntekijät	50
6.2.2. Asiakkaat	55
6.3. Ympäristövastuu	57
7. Yhteenveto ja pohdintaa	59
Lähteet	62
Liitteet	65

TIIVISTELMÄ

Maahanmuuttajayrittäjien määrä Suomessa on lisääntynyt ja joidenkin maahanmuuttajaryhmien yrittäjyysaktiivisuus on valtaväestöä korkeampaa. Tästä huolimatta maahanmuuttajayrittäjyyttä ei ole paljonkaan tutkittu Suomessa. Tässä tutkimuksessa lähestytään maahanmuuttajien yrittäjyyttä uudelta näkökulmista. Ensimmäiseksi tarkastellaan maahanmuuttajien käytössä olevia resursseja yrittäjiksi sekä maahanmuuttajien omakohtaisia kokemuksia yrittäjyydestä Suomessa, ja toiseksi kartoitetaan maahanmuuttajayrittäjien käsityksiä vastuullisesta liiketoiminnasta eli huomio kiinnitetään taloudelliseen, sosiaaliseen ja ympäristövastuuseen.

Tutkimusasetelma on etnografinen. Tutkimusta varten on haastateltu kymmentä maahanmuuttajayrittäjää, jotka on valittu haastatteluun yrittäjyysaktiivisimmista kieliryhmistä. Haastateltujen maahanmuuttajayrittäjien äidinkieli on joko persia, kurdi tai arabia. Tutkimusta varten on lisäksi haastateltu viittä valtion tai kunnan virkamiestä, jotka työssään kohtaavat maahanmuuttajayrittäjiä.

Tutkimuksen teoreettinen lähtökohta pohjautuu kulttuuristen resurssien teoriaan. Maahanmuuttajien käytävissä olevat resurssit muokkautuvat niistä sosiaalisista ja taloudellisista olosuhteista, joissa maahanmuuttajat elävät Suomessa, sekä maahanmuuttajien omaksumista kulttuurisista malleista. Haastattelujen perusteella voidaan maahanmuuttajien yrittäjyyden resurssit nimetä seuraaviksi: motivaatio,

yleinen arvostus yrittäjyyttä kohtaan, suomen kielen taito, rahoituksen hankkiminen, tietojen, taitojen ja työvoiman hankkiminen, sekä uskonto ja yhteisöllinen ajattelumalli.

Maahanmuuttajien yrittäjyyden resurssit kietoutuvat myös maahanmuuttajayrittäjien käsityksiin vastuusta liiketoiminnan kontekstissa. Kaikki haastatellut maahanmuuttajayrittäjät ovat mikro- tai yksinyrittäjiä, joten käsitykset ja käytännöt muovautuvat pitkälti pienyrittäjyyden lähtökohdista ja omistajayrittäjän henkilökohtaisen arvomaailman kautta. Taloudellinen vastuu määrittyy tällöin taloudellisesti kannattavaksi liiketoiminnaksi, joka takaa mahdollisuuden kantaa vastuuta omasta työllistymisestä ja oman perheen toimeentulosta. Yrittäjyys painottuu tässä kontekstissa pikemmin vastuuna tehdä työtä kuin vastuuna taloudellisesta voitosta.

Sosiaalinen vastuu nousee esiin olennaisimpana ulottuvuutena maahanmuuttajayrittäjien käsityksissä ja käytännöissä vastuullisesta liiketoiminnasta. Sosiaalinen vastuu tulee esiin erityisesti suhtautumisessa ja osallistumisessa hyväntekeväisyyteen. Haastateltujen maahanmuuttajayrittäjien kokema sosiaalinen vastuu voidaan jakaa kahteen ulottuvuuteen: paikalliseen ja transnationaaliseen. Tyypillistä haastatelluille maahanmuuttajayrittäjille on, että he pyrkivät toteuttamaan yhteisöllistä ajattelumallia yrittäjänä paikallisesti omissa toimintaympäristössään. Keskeisimpiä sidosryhmiä, joihin vastuu kohdistuu, ovat asiakkaat ja työntekijät. Transnationaali-

suus puolestaan ilmenee siinä, että koettu vastuu perheestä, suvusta, ystävistä ja apua tarvitsevista ulottuu myös kansallisten rajojen yli, esimerkiksi yrittäjän entiseen kotimaahan.

Maahanmuuttajien käsitykset ja käytännöt ympäristövastuusta puolestaan rajautuvat lainsäädännön noudattamiseen ja jätteistä huolehtimiseen, sillä yleisesti ottaen haastateltujen pienyrittäjien toiminnan ympäristökuormittavuus on vähäistä.

Avainsanat: maahanmuuttajat, yrittäjäyys, kulttuuriset resurssit, vastuullinen liiketoiminta, yhteiskuntavastuu

ABSTRACT

Although the number of immigrant entrepreneurs has increased in Finland and entrepreneurial activity is higher among some immigrant groups, immigrant entrepreneurship has not received a lot of attention as a research topic in Finland. The aim of this study is to produce more information about the immigrant entrepreneurship in Finland and to examine it from new perspectives. First, the study looks at what kind of resources provide for immigrant entrepreneurship and how immigrant entrepreneurs themselves experience their role as an entrepreneur in Finland. Second, the study focuses on finding out how immigrant entrepreneurs comment on issues of responsibility and what they feel to be responsible for and to whom in business context. The responsibility is approached from the perspective of corporate social responsibility and therefore it is considered to consist of economic, social and environmental responsibility.

The ethnographic research methods are used for this study. The material mainly consists of ten interviews of immigrant entrepreneurs who have been chosen for the study on the basis of their entrepreneurial activity. Entrepreneurial activity is most common in certain language groups. Based on that statistic, the mother tongue of the interviewed immigrant entrepreneurs is Persian, Kurdish or Arabic. In addition to the immigrant entrepreneurs, also five officials who work with immigrant entrepreneurs have been interviewed for the study.

The theoretical concept for the study

is the scheme of cultural resources. The resources available for immigrants are formed from the social and economic circumstances of immigrants in Finland and some of these resources come from the immigrants' country of origin. According to the interviews it can be stated that the resources for immigrant entrepreneurship are: motivation, high esteem of entrepreneurship in Finland, Finnish language skills, gaining finance, gaining knowledge, skill and labour, religion and collectivism.

The resources for immigrant entrepreneurship are intertwined with immigrant entrepreneurs' concepts of responsibility in business context. All interviewed immigrant entrepreneurs are small business owner-managers and therefore the interpretations and practices of responsibility are also shaped from the perspective of small business and the personal values of the owner-manager. The economic value can be defined in this context as a profit-making business that guarantees the choice to take responsibility for employment and the ability to provide for the family. The entrepreneurship is seen more as a responsibility to work than a responsibility for an economic growth.

Social responsibility is the most essential dimension of immigrant entrepreneurs' concepts and practices of responsibility in business context. Social responsibility is represented especially in how the entrepreneurs relate to and participate in charity. The social responsibility of immigrant entrepreneurs can be divided into two

dimensions: local and transnational. It is typical for the interviewed immigrant entrepreneurs that they try to follow the collective cultural model in their local business environment. The most important stakeholders that they are responsible for are considered customers and employees. The dimension of transnationalism occurs as taking responsibility of family, relatives, friends and people in need also beyond national borders, for example in the country of origin of an entrepreneur.

The concepts and practices of environmental responsibility, on the other hand, are mostly limited to following the legislation and taking care of waste, because generally the environmental load of the business activities of the interviewed small business owner-managers is low.

Keywords: immigrants, entrepreneurship, cultural resources, responsible business, corporate social responsibility

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen tausta ja lähtökohdat

Eräässä tutkijoiden ja yritysmaailman edustajien vapaamuotoisessa tapaamisessa kerroin haastattelevani maahanmuuttajayrittäjiä selvittääkseni heidän käsityksiään vastuullisesta liiketoiminnasta. ”Nyt on pakko kysyä, kuinka monta pizzerian omistajaa kuuluu joukkoon?”, oli ensimmäinen kysymys, jonka aihe herätti ja jonka kysyi yritysmaailman edustaja hieman naurah taen. ”Tai kuinka monta thaihierontapaikkaa?”, jatkoi toinen yritysmaailman edustaja samaan tyyliin. Kolmas henkilö jatkoi keskustelua tuomalla esiin oman kokemuksensa eräästä ravintola-alan yrityksestä ja erilaisista kulttuurisista käsityksistä.

Kyseinen vuoropuhelu havainnollistaa mielikuvia maahanmuuttajayrittäjyydestä sekä esimerkkejä maahanmuuttajien yrityksistä, jotka ovat tuttuja mediasta ja katu-kuvasta. On totta, että yrittäjän omaksuma kulttuuri, sen sisältämät arvot ja uskomukset vaikuttavat yrittäjään ja hänen tapaansa toimia. On myös totta, että joidenkin maahanmuuttajien yritykset erottuvat selvästi muista yrityksistä kulttuuristen ja etnisten resurssien hyödyntämisen suhteen. Esimerkiksi etniset ravintolat edustavat tyypillistä liikeideaa, joka perustuu selvästi ja kohtuullisen helposti hyödynnettävään etniseen resurssiin eli taitoon valmistaa tietynlaista ruokaa (Forsander 2002, 166). Maahanmuuttajien yrittäjyys ei kuitenkaan pelkisty vain etnisten resurssien hyödyntämiseen tai palvelu- ja ravitsemusaloille,

vaan maahanmuuttajat ovat perustaneet kaikenlaisia yrityksiä kaikille liiketoiminnan aloille. Itse asiassa maahanmuuttajien perustamien yritysten toimialarakenne ei poikkea merkittävästi kantaväestön jakaumasta. Ylipäänsä Suomessa toimivista yrittäjistä, kun maatalousyrittäjät jätetään tarkastelun ulkopuolelle, valtaosa toimii palvelualoilla. (Yrittäjyyskatsaus 2009, 90.)

Maahanmuuttajien yritystoiminnan arvioidaan tulevaisuudessa olevan kasvava osa Suomen taloutta ja maahanmuuttajia pidetään potentiaalisina yritystoiminnan käynnistäjinä, työllistäjinä, innovaatioiden välittäjinä ja tuottajina sekä globaalien taloudellisten verkostojen ylläpitäjinä. Hallituksen maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassa pyritään parantamaan maahanmuuttajien yritystoiminnan edellytyksiä, houkuttelemaan ulkomaalaisia elinkeinonharjoittajia Suomeen sekä edistämään työperäistä maahanmuuttoa. Pitkällä aikavälillä maahanmuuton on todettu hyödyntävän vastaanottavaa yhteiskuntaa ja lisäävän myönteisiä taloudellisia vaikutuksia. (Maahanmuuttajayrittäjyys Suomessa 2007, 15; Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma 2006.) Maahanmuuttajat ja maahanmuuttajayrittäjät voivat osaltaan taata maan talouden jatkuvaa uusiutumista, sillä yritystoiminnan vakiinnuttua yrittäjien kansainväliset verkostot tuovat maahan yhä uutta talouskasvua. Esimerkkimaana voidaan pitää Yhdysvaltoja, jonne maahanmuuttajat ovat perustaneet enemmän yrityksiä kuin kantaväestö ja jossa yrittäjyys on muodostunut maahanmuuttajille

luontevaksi osaksi kotoutumista. (Waldinger, Aldrich & Ward 1990, 78.)

Maahanmuutto Suomeen alkoi lisääntyä 1990-luvulla. Sitä ennen maahanmuuttajien määrä Suomessa oli suhteellisen pieni, eikä maahanmuuttajien yritystoiminta ollut laajaa tai kansantaloudellisesti merkittävää. Kasvava maahanmuutto on myös vilkastuttanut maahanmuuttajien yritystoimintaa varsinkin 2000-luvulla ja maahanmuuttajien yrittäjyysaktiivisuus on nykyisin valtaväestöä korkeampaa. Maahanmuuttajayrittäjien osuus työllisestä työvoimasta on noin 16 prosenttia, kun valtaväestön yrittäjyysaktiivisuus jää noin kymmeneen prosentin tasolle. (Maahanmuuttajayrittäjyys Suomessa 2007.)

Keitä esimerkiksi ovat nämä yrittäjyysaktiivisimmat maahanmuuttajat ja millaista heidän yrittäjyytensä on? Tämän tutkimuksen päämääränä on tuottaa lisää tietoa Suomessa esiintyvistä maahanmuuttajayrittäjyydestä ja tarkastella sitä vastuullisen liiketoiminnan näkökulmasta. Näkökulma on tuore jopa kansainvälisen maahanmuuttajayrittäjyyden kentällä (Worthington, Ram & Jones 2006).

Vastuullisen liiketoiminnan tutkimus on pääsääntöisesti keskittynyt suuriin yrityksiin ja pienyritysten kohdalla tutkimus on vähäisempää niin kansainvälisessä kuin suomalaisessa tutkimuksessa. Kuitenkin myös pienyritykset kohtaavat tilanteita, joissa vaaditaan eettisiä päätöksiä niin taloudellisen, sosiaalisen kuin ympäristövastuun näkökulmasta. Maahanmuuttajien yritystoiminnan tutkiminen on ylipäänsä vähäistä, eikä Suomessa ole lainkaan tutkittu maahanmuuttajien yrittäjyyttä vastuullisen liiketoiminnan näkökulmasta.

Maahanmuuttajayrittäjyys on ajankohdainen aihe. Hallituksen maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassa todetaan, että

maahanmuuttajien yrittäjyyttä on tuettava ja aiheesta tehtävää tutkimusta on lisättävä. Ongelmakohtina tällä hetkellä ovat esimerkiksi ennakkoluulot, joita ihmisillä on maahanmuuttajia ja maahanmuuttajayrittäjiä kohtaan. Näitä ennakkoluuloja on myös virkamiestasolla. Tutkimuksen avulla näitä käsityksiä voidaan purkaa.

Suomessa maahanmuuttoon keskittyvä tutkimus on pääsääntöisesti ollut ongelmalähtöistä ja tutkimuskentällä kaivataan tuloksia myönteisistä voimavaroista (Väänänen *et al.* 2009, 94; Martikainen 2009, 4). Tämä tutkimus mahdollistaa maahanmuuttajayrittäjyyden tutkimisen resurssinäkökulmasta ja tutkimuksessa saavat äänensä kuuluville myös itse maahanmuuttajayrittäjät.

Tämä tutkimusraportti on valmistunut Coreco-tutkimushankkeen (Corporate Environmental Responsibility and the Ecosystem Approach) puitteissa. Suomen Akatemian rahoittamassa monitieteellisessä tutkimushankkeessa on tutkittu yritysten vastuullisen liiketoiminnan kulttuurisia ja ekologisia kytkentöjä. Tutkimushankkeessa ovat olleet Turun yliopiston uskontotieteen oppiaineen lisäksi mukana Turun Kauppakorkeakoulun Vastuullisen liiketoiminnan keskus, talousmaantieteen oppiaine sekä MTT eli Maa- ja elintarviketalouden tutkimuslaitos. Hankkeen vetäjänä on toiminut dosentti Matti Kamppinen.¹

1 Haluan esittää Matti Kamppiselle kiitokset ohjauksesta ja kannustuksesta.

1.2. Tutkimuskysymykset ja teoreettinen lähtökohta

Tämän tutkimuksen keskeiset tutkimuskysymykset ovat:

1. Mitkä resurssit mahdollistavat maahanmuuttajien yritystoiminnan ja miten he itse kokevat yrittäjyyden Suomessa?
2. Millaisia ovat maahanmuuttajayrittäjien käsitykset vastuusta liiketoiminnan kontekstissa?

Ensimmäinen tutkimuskysymys antaa vastauksen siihen, millaisia piirteitä liittyy Suomessa esiintyvään maahanmuuttajayrittäjyyteen. Huomio kohdistuu maahanmuuttajien yritystoimintaan, taustatekijöihin sekä etnisyyteen, kuin myös maahanmuuttajayrittäjien omiin kokemuksiin yrittäjyydestä, arjen todellisuudesta ja toiminnan mahdollistamista resursseista. Suomessa maahanmuuttajayrittäjien motiivien tai yritysten perustamisen vaikutimien tutkiminen on ollut vähäistä, joten työttömyyttä tai sen uhkaa on pidetty keskeisenä tekijänä maahanmuuttajien yrittäjäksi ryhtymisessä ja maahanmuuttajien yrittäjyyden on ajateltu olevan pakkoyrittäjyyttä (Joronen 2005, 183; Wahlbeck 2005, 40). Jos yrittäjyys on vastareaktio palkkatyömarkkinoiden rajoittuneisiin uramahdollisuuksiin, niin miten tällaiseen yrittäjyyteen sopii ajatus vastuusta?

Toinen tutkimuskysymys ohjaa tutkimuksen suuntaa nimenomaan yhteiskuntavastuun tutkimuskentälle. Tutkimuksessa käsitellään elementtejä, jotka liittyvät vastuulliseen liiketoimintaan. Mistä haastatellut maahanmuuttajayrittäjät kokevat olevansa vastuussa ja mihin heidän vastuunsa ulottuu? Mitkä asiat muokkaavat käsityksiä vastuusta? Liittykö transnationaalisuus

maahanmuuttajayrittäjien vastuulliseen liiketoimintaan? Tässä tutkimuksessa vastuuta tarkastellaan yhteiskuntavastuun näkökulmasta, joten vastuuseen liittyy kolme osa-aluetta: taloudellinen vastuu, sosiaalinen vastuu ja ympäristövastuu (Ketola 2005).

Kokoavana teoreettisena käsitteenä on kulttuurinen resurssi: ihmiset suunnistavat epävarmuuden maailmassa ja tekevät päätöksiä käytössään olevien kulttuuristen resurssien avulla. Maahanmuuttajilla osa näistä resursseista tulee lähtömaasta, osa hankitaan käyttöön uudessa kotimaassa ja osa mukana tulleista resursseista muokkaantuu paremmin vastaamaan uutta toimintaympäristöä. Vastuullinen liiketoiminta on sopiva tutkimuskohde kulttuuristen resurssien analysointiin, koska vastuulliseen toimintaan liittyvät hyvän elämän, perheen ja yhteisöllisyyden mallit sekä muut kulttuuriset perusorientaatiot.

Kulttuuriset resurssit voidaan määritellä kulttuurisiksi tai mentaaleiksi malleiksi, joilla ihmiset jäsentävät oman elämänsä todellisuutta. Kulttuuriset mallit voivat olla erilaisia, mutta toisaalta ne ovat myös jätettyjä. Näin ollen ne muodostavat institutionaalisia toimintatapoja ja käyttäytymismalleja, joiden kautta kulttuuriset resurssit tulevat näkyviksi. (Shore 1996, 312.) Kulttuurisille resursseille on myös tyypillistä, että niitä voidaan kartuttaa läpi elämän ja niitä on mahdollista ottaa käyttöön ja hyödyntää eri tavoin eri tilanteissa. Resurssit ja mallit voivat siis muuttua. Kulttuuri tai kulttuuriset resurssit antavat ennen kaikkea välineitä ymmärtää ihmisten mentaaleja malleja ja merkityksellistä toimintaa.² (Shore 1996, 312–315.)

2 Toisaalta on myös tärkeää tiedostaa kulttuuristen mallien rajoitukset ainoana käyttäytymistä selittävänä tekijänä.

Omaksuttu kulttuuri, sen sisältämät arvot ja uskomukset vaikuttavat luonnollisesti yrittäjään ja tämä on mielenkiintoista erityisesti maahanmuuttajayrittäjien kohdalla. Tässä yhteydessä on myös mahdollista nostaa esiin tämän päivän maailmassa niin paikallisia kuin globaaleja todellisuuksia ja toimintoja muokkaava ilmiö: transnationaalisuus eli ylijärjestyminen. Kansainvälinen liikkuvuus ja teknologioiden kehittyminen mahdollistavat ihmisten väliset globaalit verkostot, jolloin myös paikalliseen toimintaan voi helposti saada vaikutteita transnationaalisesta, eli valtiotilasta riippumattomasta ylijärjestyksestä toiminnasta (Martikainen, Sinto & Pitkänen 2006, 25). Steven Vertovec (2009) tarkoittaa transnationaalisuudella juuri kansallisvaltioiden rajat ylittäviä suhteita ja prosesseja, joita esiintyy nimenomaan eivaltioillisten toimijoiden välillä.

1.3. Tutkimuksen metodit ja aineisto

Tutkimusasetelma on etnografinen ja tutkimuksessa sovelletaan laadullista lähestymistapaa. Laadullisessa tutkimuksessa tarkastellaan tutkimuksen kohteena ihmistä ja ihmisen kokemaa todellisuutta merkitysten kautta. Merkitykset paljastuvat esimerkiksi yksilöiden ja/tai yhteisöjen toiminnan ja päämäärien kautta. Samalla lailla merkitykset ilmenevät myös hallinnollisina rakenteina ja muina vastaavina ihmisestä lähtöisin olevina ja ihmiseen päätyvinä tapahtumina. Mielenkiintoisen laadullisesta tutkimuksesta tekee se seikka, että sekä tutkittava että tutkija ovat kietoutuneet merkityksiin – sekä samoihin että erilaisiin. (Varto 1992, 23–27.)

Laadullisessa tutkimuksessa ja sen analyysissä kulttuurin käsite on ruodittavana

ja pyrkimyksenä on selittää merkityksellistä toimintaa. Kulttuurintutkimuksen näkökulma pyrkii tarjoamaan välineitä uuden näkökantojen löytämiseen, jotka omalta osaltaan rikastuttavat sosiaalisia ilmiöitä käsittelevää tieteellistä ja julkista keskustelua. Perinteisen laadullisen tutkimuksen tavoin tämän tutkimuksen aineisto on kerätty yksilöjoukon puolistrukturoitujen teemahaastattelujen avulla. (Alasuutari 1994.)

Aineisto muodostuu pääsääntöisesti maahanmuuttajayrittäjien haastatteluista. Suomalaisessa maahanmuuttotutkimuksessa käytetään tyypillisesti haastattelujen avulla kerättyä aineistoa. Alan tutkimus on melko nuorta ja eikä monista maahanmuuttajiin liittyvistä kysymyksistä ole riittävästi taustatietoja saatavilla (Martikainen 2009, 5). Maahanmuuttajayrittäjien lisäksi tutkimusta varten on haastateltu valtion tai kunnan virkamiehiä, jotka työnsä puolesta ovat tekemässä maahanmuuttajayrittäjien kanssa. Haastattelujen tarkoituksena on valottaa tutkittavaa ilmiötä eli maahanmuuttajayrittäjien vastuullista liiketoimintaa kahdesta eri näkökulmasta ja näin antaa monipuolisempi kuva käsityksistä ja kulttuurisista ulottuvuuksista, jotka liittyvät vastuullisuuden teemoihin maahanmuuttajayrittäjyyden kentällä.

2. MAAHANMUUTTAJAYRITTÄJYYS

2.1. Maahanmuuttajayrittäjyden tutkimus

Maahanmuuttajayrittäjyyttä käsittelevää tutkimuskirjallisuutta on paljon saatavilla esimerkiksi Yhdysvalloista ja muualta Euroopasta. Tutkimusten avulla on etsitty taustatekijöitä tiettyjen etnisten ryhmien yrittäjyysaktiivisuudelle ja heidän yrittäjyytensä menestystekijöille (esim. Light & Gold 2000). Sen sijaan tutkimus maahanmuuttajayrittäjien omista kokemuksista ja käsityksistä liittyen yrittäjyyteen on vähäisempää (Wahlbeck 2008, 54). Maahanmuuttajien yrittäjyysaktiivisuutta on perusteltu kulttuurisilla, rakenteellisilla sekä molemmat näkökulmat huomioivilla lähestymistavoilla (Worthington, Ram & Jones 2006, 96–97; Rath 2007, 4).

2.1.1. Kulttuurinen lähestymistapa ja etniset resurssit

Maahanmuuttajien mukana uuteen kotimaahan matkaa maahanmuuttajien oma etninen kulttuuri, josta on etsitty selittäviä malleja maahanmuuttajien yrittäjäaktiivisuudelle. Kaikki maahanmuuttajat eivät ole yhtä innokkaita ryhtymään yrittäjiksi, vaan yrittäjyysaktiivisuus on yleistä tietyn kansalaisuuden tai etnisen taustan omaaville maahanmuuttajille (Light & Gold 2000). Turkkilaiset ja heidän perustamansa ravintolat ovat tästä hyvä esimerkki. Kulttuurisen selitysmallin mukaisesti turkkilaiseen kulttuuriin kuuluu turkkilaisen ruokalajin kebabin lisäksi mahdollisesti myös yrittäjyys (Wahlbeck 2005,

39). Kulttuuriperimää ja etnisiä resursseja painottavat näkökulmat nimenomaan korostavat yrittäjien omaa aktiivista roolia. Yrittäjyyden taustalla vaikuttavia seikkoja lähestytään voimavaroina sen sijaan, että yrittäjyyttä pidetään maahanmuuttajien kohdalla ainoastaan olosuhteiden pakosta aiheutuvana ilmiönä ja yrittäjäksi ryhtymisen rinnastuu olosuhteiden uhrin asemaan (Lähdesmäki & Savela 2006, 16).

Etniset resurssit voidaan määritellä seuraavalla tavalla: etniset resurssit ovat etnisen ryhmän yhteisiä sosiokulttuurisia piirteitä, joita samaan etniseen ryhmään kuuluvat yrittäjät aktiivisesti käyttävät hyväkseen yritystoiminnassa tai joista heidän yritystoimintansa passiivisesti hyötyy. Etnisiin resursseihin kuuluvat esimerkiksi etninen kulttuuri, sosiaaliset verkostot, arvot, asenteet yrittäjyyttä ja säästäväisyyttä kohtaan, uskonto, kulttuuriset instituutiot ja perherakenne. (Light & Gold 2000.)

Etniset resurssit ovat siis voimavaroja, jotka perustuvat etnisen ryhmän yhteiseen alkuperään. Konkreettisia esimerkkejä etnisistä resursseista ovat kielitaito, ruoka, musiikki, tanssi tai käsityöt. Etnisiä resursseja ovat myös käytettävissä olevat verkostot ja avun muodot, joita henkilö saa oman etnisen ryhmänsä jäseniltä. Etnisten verkostojen kautta maahanmuuttajat voivat saada käyttöönsä yritystoimintaan tarvittavaa pääomaa, tietoja, liikesuhteita ja työnantajauskollista työvoimaa. Etnisten resurssien on katsottu olevan erityisen tärkeitä sellaisille yrittäjille, joilla ei ole voimavaranaan korkeaa koulutusta

tai taloudellista pääomaa (Light & Gold 2000). Perusesimerkki etnisten resurssien hyödyntämisestä yritystoiminnassa on liikeidea, joka perustuu taitoon laittaa etnistä ruokaa. Kyseinen resurssi on helposti käytönotettavissa ja etnisen ravintolaan pyörittämiseen tarvittavaa työvoimaa ja pääomaa voidaan saada yhteiseen etnisyyteen perustuvien verkostojen kautta. (Forsander 2002, 166, 171.) Etnisten verkostojen voima on solidaarisuudessa – palveluksia tehdään ja käytetään vastavuoroisesti ja omalle etniselle ryhmälle ollaan lojaaleja. Yhteinen etninen tausta ei kuitenkaan aina automaattisesti ole yhdistävä tekijä tai tae solidaarisuudesta, eikä verkostojen olemassaolo välttämättä merkitse niiden hyödyntämistä liiketoiminnassa (ks. esim. Waldinger, Aldrich & Ward 1990).

Maahanmuuttajayrittäjät kohtaavat yritystoiminnassaan samoja haasteita kuin valtaväestön yrittäjät. Ratkaistavia ongelmia ovat esimerkiksi työvoiman saanti, tiedon ja taitojen kartuttaminen, pääoman hankkiminen sekä alalla vallitsevassa kilpailutilanteessa pärjääminen. Vertailtaessa eri maiden eri etnisten yhteisöjen yrittäjiä läntisissä teollistuneissa yhteiskunnissa on havaittu, että maahanmuuttajayrittäjien toimintastrategioissa on yhteneväisyyksiä tämänkaltaisissa ongelmatilanteissa. Kyseisten strategioiden muotoutumisen kontekstissa voidaan etnisiä resursseja pitää yhteisinä sosiokulttuurisina piirteinä, joita samaan etniseen ryhmään kuuluvat yrittäjät käyttävät yritystoiminnassa ja joista heidän yritystoimintansa hyötyy (Light & Bonacich 1988, 178). Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että maahanmuuttajayrittäjyyden taustalta löytyisi yksi ainoa yhteinen tekijä, vaan etnisillä ryhmillä on käytössään etnisiä resursseja, joista on hyötyä myös yritystoiminnassa. Kuitenkin

resurssit ja toimintatavat voivat vaihdella eri etnisten ryhmien välillä. (Waldinger, Aldrich & Ward 1990, 132–156.)

Etnisiin resursseihin turvautuminen heijastelee kunkin etnisen ryhmän sosiaalisia, kulttuurisia ja taloudellisia voimavaroja. Maahanmuuttajayrittäjät käyttävät hallittavissaan olevia etnisiä resursseja tietoisesti yritystoimintansa hyväksi. Yksilötason lisäksi etnisiä resursseja käytetään toimintastrategioina myös kollektiivisella tasolla, sillä yksilöiden saatavilla olevat resurssit ovat yhteisiä koko etniselle ryhmälle ja yksittäiset yrittäjät omaksuvat samanlaisia strategioita toisistaan riippumatta. Esimerkiksi vahva perherakenne voi olla yhteisön vahvuus, jota pyritään käyttämään hyödyksi myös yritystoiminnassa. Näin ollen etnisten resurssien käyttö itsessään, ilman tietoista yhteistyötä, muokkaa maahanmuuttajayrittäjien toimintastrategioita samanlaisiksi. Tämä jatkuu niin kauan kuin maahanmuuttajayrittäjien käytettävissä olevat sosiokulttuuriset resurssit ovat erilaisia kuin valtaväestön yrittäjien resurssit. (Waldinger, Aldrich & Ward 1990, 132–133.)

Suomalaisessa maahanmuuttajayrittäjyyttä käsittelevässä tutkimuksessa on todettu, että myös Suomessa maahanmuuttajayrittäjät turvautuvat maahanmuuttajayrittäjille tyypillisiin toimintatapoihin. Erityisesti rahoituksen, tiedon ja työvoiman hankinnassa keskeisiä resursseja ovat nimenomaan etniset verkostot, perhe ja suku (Joronen & Ali 2000, 249; Joronen, Salmenkangas & Ali 2000, 49–52). Sen sijaan etnisten verkostojen käyttäminen ainoana asiakaskuntana on aiemman tutkimuksen perusteella vähäistä, sillä Suomessa ei ole vielä tarpeeksi suuria etnisiä markkinoita. Näin ollen maahanmuuttajayrittäjien on tulkittu pääsääntöisesti

toimivan ja kilpailevan Suomessa samoilla markkinoilla kuin valtaväestön yrittäjät. (Joronen & Ali 1999, 250; Lähdesmäki & Savela 2006, 20.)

2.1.2. Rakenteellinen lähestymistapa ja maahanmuuttotilanne

Maahanmuuttajayrittäjyyttä käsittelevissä tutkimuksissa on maahanmuuttajien valtaväestöä korkeamman yrittäjyysaktiivisuuden selittäjäksi nostettu esiin itse maahanmuuttotilanne. On oletettu, että maahanmuuttajien kynnys ottaa riskejä on matalampi kuin kantaväestöllä, sillä muutto toiseen maahan on jo osoitus riskialttiista toiminnasta. Maahanmuuttotilanteeseen on ajateltu myös liittyvän keskimääräistä enemmän innovaatiopotentiaalia. Tämän oletetaan juontavan juurensa maahanmuuttajien elämään kahden tai useammankin kulttuurin välissä, mikä mahdollistaa vertailun erilaisten kulttuuristen käytäntöjen välillä. (Joronen 2005, 161–162.)

Toisaalta maahanmuuttajien yrittäjäksi ryhtymisen taustatekijänä pidetään yleisesti ottaen työttömyyttä. Myös suomalaiset viranomaiset tarjoavat maahanmuuttajien työllistymisongelmiin ratkaisuksi yrittäjyyttä, jota markkinoidaan keinona työllistää itsensä. Maahanmuuttajayrittäjyyden tutkimusperinteessä on työttömyyden syynä pidetty maahanmuuttajiin kohdistuvaa syrjintää yleisillä työmarkkinoilla ja keskeiseksi motiiviksi yrittäjyydelle on oletettu työttömyyden välttäminen. Työn puuttuminen ei kuitenkaan ole ainoa motiivi aloittaa yritystoimintaa, vaan maahanmuuttajien yrittäjäksi ryhtymisen motiivit ovat monipuolisempia, eikä työttömyyden välttäminen ainoana motiivina ole usein tarpeeksi hyvä lähtökohta kannattavalle liiketoiminnalle. Tämä on todettu maahanmuuttajayrittäjyyden myöhemmissä tutki-

muksissa. (Forsander 2002, 164–165; Portes & Zhou 1996, 219–220.)

Suomessa työttömyyttä tai sen uhkaa on pidetty keskeisenä tekijänä maahanmuuttajien yrittäjäksi ryhtymisessä ja maahanmuuttajien yrittäjyyden on tulkittu olevan pakkoyrittäjyyttä (Joronen 2005, 183). Yrittäjyys voidaan jakaa yrittäjäksi ryhtymisen motiivien perusteella pakkoyrittäjyyteen ja toisaalta mahdollisuusyrittäjyyteen. Mahdollisuusyrittäjien motiivina ei ole työttömyys vaan yrittäjäksi ryhdytään palkkatyöstä, joten valmiuksia kohdata yrittäjyyden riskejä on mahdollisuus kartuttaa palkkatyöuran aikana ja riskien hallinnan keinoiksi muodostuvat sosiaaliset verkostot, liiketoimintamahdollisuuksien havaitseminen sekä taloudellisen pääoman kerääminen. Maahanmuuttajilla myös työkokemus Suomessa ennen yrittäjäksi ryhtymistä vaikuttaa positiivisesti yrityksen menestymiseen ja maahanmuuttajayrittäjän elintasoon. (Joronen & Ali 2000, 215; Maahanmuuttajayrittäjyys Suomessa 2007.)

Suomessa maahanmuuttajien pakkoyrittäjyys ei välttämättä ole niin yleistä kuin aiemmin on oletettu (Maahanmuuttajayrittäjyys Suomessa 2007). Näin Suomen tilanne vahvistaa jo aiemmissa kansainvälisissä tutkimuksissa esiin tullutta seikkaa, jonka mukaan työttömyys ei ole ainoa motiivi maahanmuuttajien yrittäjyydelle, vaan motiivit ovat moninaisempia (esim. Portes 1995, 25). Yrittäjäksi ryhtyminen ei yleensä ole seurausta yksittäisestä tekijästä, vaan kyseessä on monimutkainen prosessi, johon vaikuttavat yrittäjän taustaan, tilanteeseen ja henkilökohtaisiin ominaisuuksiin liittyvät seikat (Huuskonen 1992).

2.1.3. Interaktiivinen lähestymistapa ja talouden uppoutuneisuus

Maahanmuuttajayrittäjyydessä kulttuuriset selitykset siitä, miksi ja miten tietyt maahanmuuttajaryhmät perustavat ”etnisiä yrityksiä” saattavat jättää piiloon rakenteellisia ongelmia. Maahanmuuttajien yrittäjäksi ryhtymiseen ja valintoihin vaikuttavat myös seikat, kuten maahanmuuton syy sekä vastaanottavan maan työllisyystilanne (Joronen 2005, 165). Maahanmuuttajayrittäjyyttä tarkasteltaessa on tärkeää huomioida maahanmuuttajien realistinen asema työmarkkinoilla, mutta myös rakenteellisten ongelmien, kuten syrjinnän ja työttömyyden korostaminen voi antaa maahanmuuttajayrittäjyydestä pelkistetyt kuvan. Näkökulmat on siis yhdistetty maahanmuuttajayrittäjyyttä käsittelevän tutkimuksen lisääntymisen myötä. Roger Waldinger kollegoineen (1990) lähestyi maahanmuuttajayrittäjyyttä interaktiivisesta näkökulmasta, jonka mukaan maahanmuuttajayrittäjyys syntyy vuorovaikuttaisesti etnisten ryhmien ominaispiirteiden ja yhteiskunnassa vallitsevan mahdollisuusrakenteen välillä. Näin ollen tässä luokittelevassa, pikemmin kuin selittävässä, mallissa yhdistyvät etniset ja sosiokulttuuriset sekä poliittistaloudelliset tekijät. Kyseinen interaktiivinen malli mahdollistaa kokonaisvaltaisemman kuvan maahanmuuttajayrittäjyydestä, sillä huomioon otetaan myös toimintaan vaikuttavat tekijät niin yksilö- kuin yhteiskuntatasolla. Yhteiskunnan mahdollisuusrakenne maahanmuuttajayrittäjyydelle muodostuu vallitsevasta markkinatilanteesta sekä valtion politiikasta, joka ylipäänsä määrittää maahanmuuttajien mahdollisuudet omistaa yritys ja harjoittaa liiketoimintaa. (Rath 2007, 4.)

Taloussosiologiassa keskeinen lähtökohta on talouden uppoutuneisuus (*embed-*

dedness) sosiaaliseen yhteyteensä (Wahlbeck 2005, 41). Maahanmuuttajayrittäjyyden kansainvälisessä tutkimuksessa huomiota on kiinnitetty myös sosiaaliseen uppoutuneisuuteen (*social embeddedness*) eli käsitykseen, jonka mukaan yrittäjillä on käytettävissään erityisiä etnisyyteen perustuvia verkostoja ja sosiaalisia suhteita, joista heidän yritystoimintansa hyötyy ja joiden avulla yritystoiminta saadaan toimimaan (Rath 2007, 6). Östen Wahlbeck (2005, 2007, 2008) on tutkinut Suomessa asuvia turkkilaisia³ maahanmuuttajayrittäjiä ja heidän käytettävissään olevia etnisten siteiden tarjoamia voimavaroja. Paikallisten siteiden lisäksi myös transnationaalit verkostot auttavat ymmärtämään turkkilaisten maahanmuuttajien yritystoimintaa. Wahlbeck toteaa, että luonnollisesti turkkilaiset maahanmuuttajat käyttävät transnationaaleja suhteitaan ja kulttuuriaan hyväkseen perustaessaan yrityksiä Suomeen, mutta tähän vaikuttaa myös Suomen työmarkkinoiden tilanne ja maahanmuuttajien vaikeampi pääsy avoimille työmarkkinoille. Näin ollen kulttuurin osuutta on tarkasteltava ja tulkittava niissä sosiaalisissa ja taloudellisissa olosuhteissa, joissa maahanmuuttajayrittäjät elävät ja toimivat Suomessa. Kyseinen lähestymistapa on myös huomioitava maahanmuuttajayrittäjien kohdalla, kun tutkimuksen kohteena ovat maahanmuuttajayrittäjien käsitykset taloudellisesta, sosiaalisesta ja ympäristövastuusta liiketoiminnan kontekstissa.

3 Wahlbeck viittaa termillä *turkkilainen* maahanmuuttajiin, jotka ovat Turkin kansalaisia tai Turkissa syntyneitä. Termillä hän viittaa myös kurdeihin tai muihin Turkin vähemmistöihin kuuluviin henkilöihin, jotka kuitenkin voivat samaistua termiin turkkilainen.

2.2. Katsaus maahanmuuttajien yritystoimintaan Suomessa

Maahanmuuttajien yritystoiminta ei ole Suomessa uusi ilmiö, vaan ilmiön juuret ulottuvat kauas historiaan. Esimerkiksi 1800-luku oli maahanmuuttajayrittäjyyden kukoistuskautta. Tuolloin maahanmuuttajat perustivat yrityksiä, jotka ovat pysyvästi jääneet Suomen taloushistoriaan ja jotka edelleen vaikuttavat nykyisessä suomalaisessa talouselämässä. Näitä tänä päivänäkin tunnettuja ja menestyviä yrityksiä ovat esimerkiksi Fazer, Stockmann ja Sinebrychoff. (Joronen, Pajarinen & Ylä-Anttila 2000, 119.)

Maahanmuuttajien yritystoiminta on ollut kuitenkin ylipäänsä vähäistä ja tiukasti laissa säädeltyä ennen 1990-lukua, jolloin ETA- ja EU-jäsenyydet vähensivät Suomen lainsäädännöllistä kontrollia ulkomaalaisten yritystoimintaan (Joronen, Salmenkangas & Ali 2000, 14). Maahanmuutto Suomeen alkoi lisääntyä 1990-luvulla. Samaan aikaan Suomessa lähti kasvuun myös ulkomaan kansalaisten perustamien yritysten lukumäärä. Tieto perustuu Patentti- ja rekisterihallituksen kaupparekisteriin, jossa yritykseen liittyvät tiedot tilastoidaan kansalaisuuden perusteella. Näin ollen kaupparekisteritiedoista on mahdollisuus tilata poiminta yrityksistä, jotka ovat kokonaan tai ainakin puoliksi ulkomaan kansalaisten omistuksessa. Tilastoon eivät kuitenkaan sisälly yritykset, joita maahanmuuttajat ovat perustaneet saatuaan Suomen kansalaisuuden. Kaupparekisterin luvut maahanmuuttajien yrityksistä voivat todellisuudessa olla suurempia, jos maahanmuuttajaksi määritellään myös Suomen kansalaisuuden saaneet maahanmuuttajat. Ennen 1990-lukua maahanmuuttajien määrä Suomessa oli suhteellisen pieni, eikä

maahanmuuttajien yritystoiminta ollut laajaa tai kansantaloudellisesti merkittävää. Lisääntynyt maahanmuutto on vilkastuttanut maahanmuuttajien yritystoimintaa varsinkin 2000-luvulla. Maahanmuuttajien yrittäjyysaktiivisuus onkin korkeampaa kuin valtaväestöllä. Maahanmuuttajia tarkasteltaessa maahanmuuttajayrittäjien osuus työllisestä työvoimasta on noin 16 prosenttia, kun valtaväestön yrittäjyysaktiivisuus jää noin kymmenen prosentin tasolle. (Maahanmuuttajayrittäjyys Suomessa 2007, 9.)

Vuonna 2006 kaupparekisteriin oli tilastoitu noin 5 600 yritystä, jotka olivat kokonaan tai ainakin puoliksi ulkomaan kansalaisuuden omaavien maahanmuuttajien omistuksessa (Lith 2006, 38). Määrä vastasi noin 2,4 prosenttia suomalaisesta yrityskannasta. Yritykset työllistivät noin 17 000 henkeä ja niiden liikevaihto nousi kolmeen miljardiin euroon. Yli puolet tilaston maahanmuuttajayrittäjistä oli aloittanut yritystoiminnan 2000-luvulla, joten pääsääntöisesti maahanmuuttajien yritystoiminta on Suomessa nuorta ja nopeasti kasvavaa. (Maahanmuuttajayrittäjyys Suomessa 2007, 9, 25.)

Maahanmuuttajat ovat yleisimmin perustaneet yrityksiä pääkaupunkiseudulle, ja muutkin maahanmuuttajien yritykset keskittyvät pääsääntöisesti suurempiin kaupunkeihin. Maahanmuuttajien yritystoiminnasta suurin osa on yksinyrittäjyyttä tai mikroyrittäjyyttä eli yrityksiin työllistyy alle kymmenen henkilöä. Maahanmuuttajat toimivat yrittäjinä useimmiten kaupan alalla tai palvelusektorilla. Suomessa jo joka kymmenes majoitus- ja ravitsemusalan yritys on maahanmuuttajien omistuksessa. On kuitenkin tärkeää huomata, että maahanmuuttajien perustamien yritysten toimialarakenne noudattaa pääsääntöises-

ti samaa linjaa kuin valtaväestön yritykset, joista myös suurin osa sijoittuu kauppa- tai palvelusektoreille. Maahanmuuttajat eivät perinteisestä käsityksestä poiketen toimi ainoastaan kuluttajapalveluilla, vaan maahanmuuttajat ovat myös esimerkiksi perustaneet ns. kibs-yrityksiä, jotka tarjoavat osaamisintensiivisiä liike-elämän palveluja (Knowledge Intensive Business Services). Kyseiset yritykset ovat vahvasti keskittyneet pääkaupunkiseudulle ja niiden tarjoamia palveluja ovat tietojenkäsittelypalvelut, tutkimus ja kehittäminen, lainopilliset ja taloudelliset palvelut, mainos- ja markkinointipalvelut, tekniset palvelut sekä konsultti- ja henkilöstöpalvelut. (Maahanmuuttajayrittäjyys Suomessa 2007, 10–28.)

Maahanmuuttajayrittäjien toimialoissa ja kansallisuuksissa on havaittavissa keskittymistä, sillä yritystoiminnan jo aloittaneet ja yritystoiminnassa taloudellisesti menestyneet yrittäjät houkuttelevat muita saman etnisen ryhmän jäseniä ryhtymään yrittäjäksi ja vieläpä samalle toimialalle (Waldinger, Aldrich & Ward 1990, 146–147; Forsander 2002, 168; Portes & Zhou 1996, 228). Tästä on havaittavissa piirteitä myös maahanmuuttajayrittäjien kohdalla Suomessa. Ravintola-ala on yleisin Pohjois-Afrikasta, Turkista, Lähi-idästä ja muualta Aasiasta tulleiden maahanmuuttajayrittäjien toimiala. Pohjoismaista, Länsi-Euroopasta, Venäjältä ja Baltiasta tulleet yrittäjät toimivat pääsääntöisesti tukku- ja vähittäiskaupan alalla, ulkomaankaupassa tai liike-elämän palveluilla. Aasiasta tulleet ovat keskittyneet usein välityskauppaan. Osa toimialoista on lähes yksinomaan keskittynyt tiettyjen kansalaisuuksien haltuun ja tästä esimerkkeinä ovat venäläisten suosima kuljetusala ja virolaisten rakennus-

ala. (Maahanmuuttajayrittäjyys Suomessa 2007, 27, 28.)

Vertailtaessa Suomen maahanmuuttajayrittäjyyttä muiden Euroopan maiden tai Yhdysvaltojen tilanteeseen rakenteelliset erot nousevat esiin. Suomessa painottuvat muita maita voimakkaammin tukkukauppa ja asiantuntijapalvelut, vaikkakin myös Suomessa päivittäistavarakauppa ja ravintola-ala ovat yleisimpiä toimialoja. Muista länsimaista poiketen Suomessa vaatetusteollisuus ei ole kehittynyt maahanmuuttajayrittäjien keskeiseksi alaksi. Rakenteelliset erot selittyvät osaksi eroavaisuuksilla maahanmuuton rakenteessa, elinkeinolainsäädännössä sekä maahanmuuttopolitiikassa. Suomeen maahanmuuttajat ovat saapuneet pääasiassa avioliiton vuoksi, pakolaisina ja paluumuuttajina. Työperäisen maahanmuuton toivotaan tänä päivänä lisääntyvän, mutta aiemmin se on ollut vähäistä ja tiukasti säädeltyä. Suomessa maahanmuutto ei ole niin yleistä kuin muissa maissa ja tämä on osaltaan vaikuttanut siihen, että täällä etnisten talouksien kehittyminen on ollut vähäistä. Piirteitä etnisistä talouksista on kuitenkin havaittavissa Suomessakin (Wahlbeck 2007), vaikka valtaosa maahanmuuttajayrittäjistä toimii samoilla markkinoilla kuin muut yrittäjät. (Joronen & Ali 2000, 248–250.) Maahanmuuttajayrittäjyydelle on kuitenkin tyypillistä, että yrittäjyys tiettyssä etnisessä ryhmässä keskittyy tietylle alalle. Maahanmuuttajayrittäjyyden kansainvälisessä tutkimuksessa on havaittu, että tällöin myös kilpailu kyseisillä aloilla kasvaa (Waldinger, Aldrich & Ward 1990, 146). Jos kilpailu on kovaa, millaisiksi muovautuvat maahanmuuttajayrittäjien vastuukäsitykset?

3. YRITYSTEN YHTEISKUNTAVASTUU

Klassisen taloustieteen ideologia perustuu ajatukselle, jonka mukaan yritysten tarkoituksena on tuottaa lisäarvoa omistajille. Tämä on yleisesti tarkoitettu mahdollisimman hyvää taloudellista tulosta ja tätä näkemystä noudattaen yritys on ennen kaikkea vastuussa vain osakkailleen ja muille yrityksen omistajille. Nykyisin tätä perinteistä, omistajalähtöistä näkemystä yrityksen yhteiskuntavastuusta pidetään kuitenkin usein liian kapea-alaisena, sillä yrityksillä voi olla hyvinkin paljon valtaa myös markkinamekanismin ulkopuolella. Vallan mukana tulee vastuu, joten yrityksillä väistämättä ajatellaan olevan myös muita velvollisuuksia kuin taloudellisen voiton maksimointi. (Lähdesmäki 2005, 7–23; Ketola 2005, 19.) Sidosryhmälähtöinen ideologia ei pidä yritystä pelkkänä taloudellisena instituutiona, vaan yritystoiminnan seurauksien katsotaan ulottuvan myös yhteiskunnan poliittisille ja sosiaalisille sektoreille. Sidosryhmälähtöinen näkemys yrityksen yhteiskuntavastuusta korostaa yrityksen ja muun yhteiskunnan välistä molemminpuolista riippuvuussuhdetta. Tällöin yrityksen yhteiskuntavastuu tarkoittaa myös eettisen näkökulman mukaanottoa liiketoiminnalliseen päätöksentekoon. Yritysten yhteiskuntavastuun minimivaatimus on lain noudattaminen, mutta sidosryhmälähtöinen näkemys yhteiskuntavastuusta merkitsee suurempaa vastuuta eli yritysten on huolehdittava taloudellisten vaikutusten lisäksi myös muita toimintansa vaikutuksista (esim. Lähdesmäki 2005, 22–23).

3.1. Terminologian haasteellisuus

Yrityksen yhteiskuntavastuu on käsite, jolle ei ole vakiintunutta määritelmää. Yritystoimintaa ja vastuullisuutta on kuvattu monenlaisilla ilmaisuilla, kuten yrityskansalaisuus, kestävä kehitys, kestävä kasvu, kestävä liiketoiminta, kestävä yrittäjäyys, kolminkertainen tulos ja yritysetiikka (Ketola 2005, 9). Tässä tutkimuksessa *yrityksen yhteiskuntavastuu* määrittyy sidosryhmälähtöisen ideologian mukaisesti ja se rinnastetaan käsitteeseen *vastuullinen liiketoiminta*, jolla tarkoitetaan ennen kaikkea kestävä kehityksen toteuttamista yrityksissä. Vastuullinen liiketoiminta pitää sisällään kolme eri ulottuvuutta, jotka ovat taloudellinen vastuu, sosiaalinen vastuu ja ympäristövastuu. Käsitteellä ”triple bottom line” kuvataan juuri sitä, että yrityksen tulee vastuullisesti toimiessaan olla taloudellisesti varmallalla pohjalla, ympäristövastuu merkitsee luonnonvaroista ja ympäristöstä huolehtimista ja sosiaalinen vastuu tarkoittaa hyviä toimintatapoja suhteessa kaikkiin yrityksen sidosryhmiin. Yrityksen sidosryhmiä ovat esimerkiksi omistajat, työntekijät, asiakkaat, paikallisympäristö ja tavarantoimittajat. Sidosryhmäajattelu voi myös perustua hyvinkin laaja-alaiseen käsitykseen, jolloin yrityksen sidosryhmiä voivat olla kaikki ne yksilöt tai ryhmät, joihin yritys voi toiminnallaan vaikuttaa ja jotka puolestaan voivat vaikuttaa yrityksen liiketoimintaan. (Freeman 1984; Lähdesmäki 2005.)

Yrityksen yhteiskuntavastuu on myös käsite, joka on monesti liitetty vain suuriin, usein kansainvälisesti toimiviin yrityksiin. Aiheen tutkimus keskittyy samalla tavoin pääsääntöisesti suuryrityksiin. Pienyritysten kohdalla tutkimusta on paljon vähemmän, vaikka yksityistä sektoria tarkasteltaessa juuri pienyritykset muodostavat sekä lukumääräisesti että työllistämisaikutuksilla mitattuna yhteiskunnan talouden perustan. Suuri enemmistö esimerkiksi Suomessa toimivista yrityksistä toimii juuri pk-sektorilla. Pienet ja keski-suuret yritykset luovat taloudellista hyvinvointia niin paikallisella kuin kansallisella tasolla. Samalla tavoin kuin suuret yritykset, myös pk-yritykset kohtaavat hyvin erilaisia, moraalista päätöksentekoa edellyttäviä liiketoimintatilanteita jokapäiväisessä yritystoiminnassa. Näillä päätöksillä on taloudellisia, mutta myös sosiaalisia ja ympäristöön liittyviä vaikutuksia. Näin ollen on olemassa tarve tutkia myös pienyritysten vastuullista liiketoimintaa. (Lähdesmäki 2005, Worthington, Ram & Jones 2006, 95.)

3.2. Vastuullisen liiketoiminnan käsite

Tässä tutkimuksessa vastuullista liiketoimintaa lähestytään paitsi kulttuuristen resurssien myös sidosryhmäajattelun kannalta. Tällöin yrityksen vastuullisuus konkretisoituu vuoropuhelussa eri sidosryhmien kanssa ja abstrakteista ”yhteiskuntavastuun” tai ”vastuullisen liiketoiminnan” käsitteistä saadaan ote havainnollistamalla vastuullisuuden sisältö eri sidosryhmäsuhteisiin liittyvien kysymysten avulla (esim. Kujala 2004, Lähdesmäki 2005). Tässä yhteydessä vastuullinen liiketoiminta ymmärretään siis toiminnaksi, 1) joka ylittää

lain vähimmäisvaatimukset, 2) johon liittyy niin taloudellinen, sosiaalinen kuin ympäristövastuun ulottuvuus ja 3) johon liittyy eettinen lähestymistapa liiketoimintaan ja sidosryhmäsuhteisiin. (Worthington, Ram & Jones 2006, 100.)

Tutkimusote on luonteeltaan tulkitseva, sillä tutkittavaa ilmiötä eli vastuullista liiketoimintaa lähestytään maahanmuuttajayrittäjien oman kokemusmaailman kautta ja tarkoituksena on nimenomaan tarkastella sitä, miten heidän kommentissaan vastuullisuus hahmottuu, mihin se ulottuu ja miten se toteutuu yritystoiminnan kontekstissa.

4. TUTKIMUSHAASTATTELUT

Tutkimuksen aineisto muodostuu kymmenen maahanmuuttajayrittäjän haastattelusta. Maahanmuuttajayrittäjien lisäksi tutkimusta varten on haastateltu viittä valtion tai kunnan virkamiestä, jotka työnsä puolesta ovat tekemisissä maahanmuuttajayrittäjien kanssa. Näin haastatteluaineisto kuvaa monipuolisemmin käsityksiä ja kulttuurisia ulottuvuuksia, jotka liittyvät vastuullisuuden teemoihin maahanmuuttajayrittäjyyden kontekstissa. Taloudellisen vastuun osalta on haastateltu Turun seudun yrityspalvelukeskus Potkurin virkamiestä, sillä Potkuri on taho, joka antaa yrittäjyysneuvontaa ja ennen kaikkea tarkastelee yritystoimintaa kannattavuuden näkökulmasta. Sosiaalisen vastuun noudattamista on kartoitettu haastatteleamalla työvoimaviranomaista, joka tuntee maahanmuuttajayrittäjiä, on tehnyt yhteistyötä maahanmuuttajayrittäjien kanssa liittyen työntekijöiden ja työharjoittelijoiden palkkaamiseen ja jolla on työkokemuksen puolesta näkökulmaa yrittäjien sosiaalisen vastuun kantamiseen juuri työntekijöiden näkökulmasta. Aihepiiristä maahanmuuttajayrittäjät ja ympäristövastuu on haastateltu ympäristötoimiston ja jätehuollon virkamiehiä sekä ympäristöterveydenhuollon virkamiestä.

Ympäristöterveydenhuolto on valittu mukaan siksi, että monet haastatelluista yrittäjistä toimivat elintarvike-, vähittäiskaupan tai ravintola-alalla. Kyseiset alat ovat ylipäänsä houkutelleet maahanmuuttajia ryhtymään yrittäjiksi. Mielenkiintoista on, että juuri ympäristöterveyden-

huollon virkamies ei antanut nauhoittaa haastattelua. Kieltäytyminen haastattelun nauhoittamisesta on jo sinällään vahva kannanotto tutkimuksen aiheesta. Haastattelussa paljastui, että samoin kuin joillakin valtaväestön yrittäjillä myös joillakin maahanmuuttajayrittäjillä on ongelmia ympäristöterveydenhuollon määräysten noudattamisessa. Haastateltu virkamies toi haastattelussa myös esiin, että kyseisen alan virkamiehiä on syytetty rasisteiksi heidän puututtuaan joidenkin maahanmuuttajayrittäjien yritystoiminnan epäkohtiin. Virkamiehen mukaan epäselvyyksiä ovat aiheuttaneet kielivaikeudet, tietämättömyys toimintaa ohjaavasta lainsäädännöstä sekä erilaiset käsitykset hygieniasta.

Kaikki haastattelut tehtiin heinä–marraskuussa vuonna 2007 ja niiden kestot vaihtelivat tunnista kolmeen tuntiin. Haastattelut tehtiin pääsääntöisesti yrittäjien toimipaikoissa ja virkamiesten työpaikoilla. Yhtä yrittäjää haastattelin yliopistolla ja toista yrityshautomon tiloissa. Suurin osa haastatteluista oli kahdenkeskisiä. Yhdessä haastattelussa mukana oli kaksi haastateltavaa yhtä aikaa. Haastattelut tehtiin pääsääntöisesti suomen kielellä, mutta yhdessä haastattelussa kielenä oli englanti ja toisessa ruotsi.

Kaikki haastattelut yhtä lukuun ottamatta nauhoitettiin. Nauhoitetut haastattelut on litteroitu ja ne on haastateltavien suostumuksella arkistoitu. Tutkimuseettisistä syistä tutkimusta varten haastateltujen virkamiesten sekä yrittäjien ja heidän yritystensä nimiä ei mainita. Myös muita

tunnistamiseen johtavia yksityiskohtia on poistettu tai muunnettu haastatteluaineiston raportoinnissa. Tässä tutkimuksessa esillä olevista haastattelusitaateista on karstittu pois lukijaa häiritsevää puheenomaisuutta poistamalla taukoja, täyteilmaisuja ja toistoja. Virkamiesten ja maahanmuuttajayrittäjien sitaatit on myös muutettu yleiskielelle. Tämä helpottaa tutkimuksen lukemista ja osaltaan tällä on myös pyritty turvaamaan haastateltujen henkilöiden anonymiteetti. Ruotsin ja englannin kielellä tehtyjen haastattelujen sitaatit, joita raportissa on käytetty, on käännetty suomen kielelle.

4.1. Maahanmuuttotutkimukseen liittyvien käsitteiden määrittely

Maahanmuuttajaväestöstä käytetään yleensä tilastollisia ja lainsäädännöllisiä käsitteitä, kuten ulkomailla syntynyt, vieraskielinen ja ulkomaan kansalainen. Tämän tutkimuksen aineistossa *maahanmuuttaja* tarkoittaa henkilöä, joka on syntynyt ulkomailla. Kyseessä on siis ulkomaalaistaustainen henkilö, joka on muuttanut pysyvästi Suomeen mistä syystä tahansa ja joka on vieraskielinen. Toisin sanoen henkilön äidinkieli on jokin muu kuin suomi, ruotsi tai saame, jotka lasketaan tilastoissa kotimaisiksi kieliksi. Kansalaisuuden suhteen maahanmuuttaja voi olla ulkomaan kansalainen tai Suomen kansalaisuuden saanut. (Martikainen, Sintonen & Pitkänen 2006, 25–26; Martikainen & Tiilikainen 2007, 17.) Näin on myös tämän tutkimuksen aineistossa. Haastatelluista maahanmuuttajayrittäjistä suurimmalla osalla on Suomen kansalaisuus, mutta joukossa on myös henkilö, jolla on ulkomaan kansalaisuus.

Maahanmuuttajaväestöön liitetyt käsit-

teet ovat siis moninaisia ja epäselvyyksiä aiheuttaa esimerkiksi se, että monesti termit maahanmuuttaja, pakolainen ja turvapaikanhakija sekoittuvat keskenään tai ne rinnastetaan toisiinsa. Maahanmuuttajan ajatellaan tällöin tarkoittavan ainoastaan pakolaista tai turvapaikanhakijaa, vaikka käsitteet pakolainen ja turvapaikanhakija viittaavat nimenomaan maahanmuuttajien maahantulosyyhyyn ja lailliseen statukseen, joka vaikuttaa kyseisten henkilöiden oikeuksiin ja mahdollisuuksiin, kuten kotipaikkaoikeuteen ja mahdollisuuteen tehdä työtä (Martikainen & Tiilikainen 2007, 18).

Maahanmuuttaja-sanan problemaattisuus tulee esille myös siinä, että sen avulla pyritään liian helposti kategorioimaan joukko erilaisia ihmisiä homogeeniseksi joukoksi. Maahanmuuttajat ovat kaikkea muuta kuin samanlaisia, sillä heidän sosiaaliset ja kulttuuriset taustansa ovat mitä erilaisimpia.

Maahanmuuttaja-sana ei myöskään ole ongelmaton tilanteessa, jossa henkilöä pidetään muuttajana, vaikka hän olisi asunut esimerkiksi Suomessa jo parikymmentä vuotta (Kupari 2007, 10). Eräs haastateltu yrittäjä toteaa:

Minä olen ollut niin kauan täällä Suomessa, tullut ihan, sanotaan oikein suomalaiseksi. Sitä ei pysty kutsumaan sitten maahanmuuttajaksi. (TKU/A/07/76)

Edellä olevasta sitaatista huolimatta käytetään haastatelluista yrittäjistä käsitettä maahanmuuttaja, sillä se kuvaa parhaiten alun perin toisesta maasta ja toisesta kulttuurista tulevaa henkilöä.

Yrittäjä ei myöskään ole täysin yksiselitteinen käsite. Sanalle *yrittäjä* ei ole vain yhtä hyväksyttyä määritelmää ja esimerkiksi Suomen virallisissa tilastoissa

käytetään niin työssäkäyntitilaston kuin työvoimatutkimuksen määritelmiä (Maahanmuuttajayrittäjyys Suomessa 2007, 17). Tässä tutkimuksessa *yrittäjä* on määritelty kyseisten määritelmien pohjalta seuraavasti: ”Yrittäjäksi määritellään 15–74-vuotias henkilö, joka ei ole työtön ja joka omistamaan tuotantopanoksia hyväksikäyttäen harjoittaa taloudellista toimintaa omaan laskuun ja omalla vastuulla. Yrittäjä voi olla freelancer, yksinäisyrittäjä tai hänellä voi olla palkattua työvoimaa.”

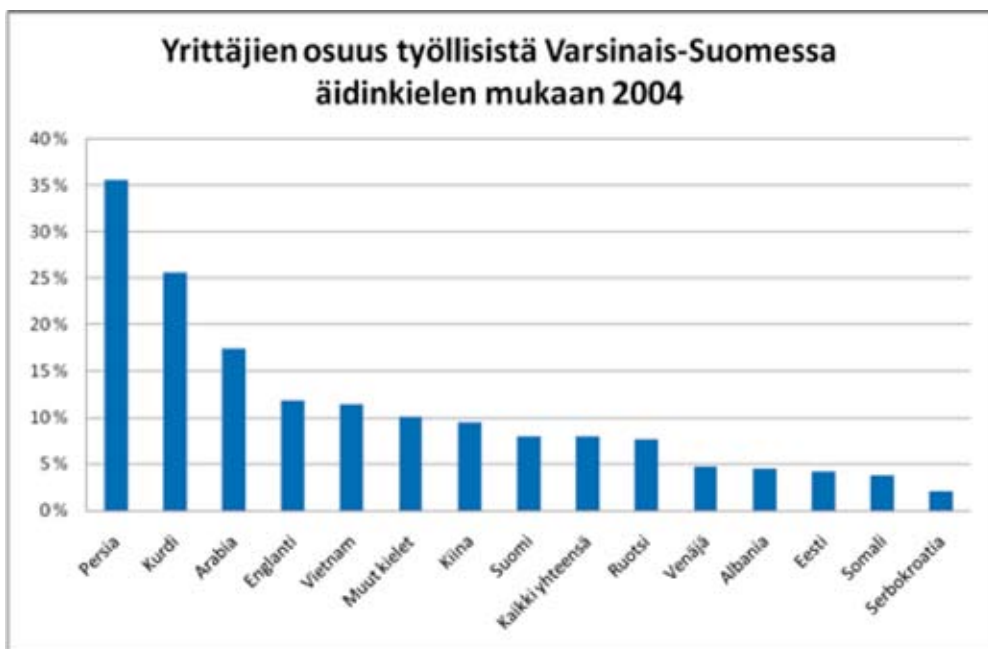
4.2. Millainen on aineiston maahanmuuttajayrittäjä

Maahanmuuttajayrittäjien haastattelujoukon valinnan lähtökohtana oli alla oleva tilasto yrittäjyysaktiivisuudesta.

Tilasto 1 havainnollistaa muiden kuin

maatalousyrittäjien osuutta kieliryhmittäin työllisistä vuonna 2004 Varsinais-Suomessa. Tilasto siis kuvaa yrittäjyysaktiivisuutta eri kieliryhmissä. Yrittäjyysaktiivisuus voidaan ilmaista tilastoimalla kuinka moni työllisistä eli työssä käyvistä on yrittäjä.

Tilastossa yrittäjät on luokiteltu äidinkielen perusteella. Tilastosta eivät siis suoraan ilmene yrittäjien synnyinmaa tai kansalaisuus. Näin ollen tilastossa mukana olevat yrittäjät voivat olla kansalaisuuden perusteella joko Suomen tai ulkomaan kansalaisia, ja esimerkiksi äidinkielenään kurdiä puhuvat yrittäjät voivat olla saapuneet Suomeen joko Iranista, Irakista tai Turkista. Tilaston mukaan eniten yrittäjiä löytyy kieliryhmistä, jotka ovat persia, kurdi ja arabia. Persiaa äidinkielenään puhuvista työssä käyvistä noin 35 prosenttia työllistyy omaan yritykseen, kurdinkielisistä noin 25 prosenttia ja arabiankielisistä

Tilasto 1 (Tilastokeskus 2007).

noin 17 prosenttia.⁴

Tutkimuksen haastatteluaineistoon kuuluvat maahanmuuttajayrittäjät valittiin tilastoidun yrittäjyysaktiivisuuden perusteella ja aineistoa varten haastateltaviksi henkilöiksi valittiin maahanmuuttajayrittäjät, joiden äidinkieli kuuluu kolmeen yrittäjyysaktiivisimpaan kieliryhmään. Toisin sanoen maahanmuuttajayrittäjien äidinkieli on joko persia, kurdi tai arabia. Äidinkieli on paras indikaattori ilmaisemaan maahanmuuttajataustaiset henkilöt eli ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajat ja heidän Suomessa syntyneet lapsensa (Martikainen 2004, 195). Kielen perusteella valittuun haastattelujoukkoon oli myös mahdollista löytää haastateltavia, jotka ovat asuneet Suomessa pitkään ja mahdollisesti toimineet pitkään myös yrittäjinä. Näin ollen oli mahdollista selvittää, missä määrin kulttuuriset resurssit ovat tai eivät ole muovanneet heidän käsityksiään vastuullisesta liiketoiminnasta Suomessa. Valitut kieliryhmät ovat mielenkiintoisia myös uskontoon liittyvän ulottuvuuden takia. Kyseisiä kieliä puhutaan usein maisa, joissa valtauskontona on islam ja näin haastattelujen kautta oli mahdollisuus selvittää sitä, erottuuko uskonto yrittäjyyden kulttuurisena resurssina.

Haastateltavien valintaan liittyi äidin kielen lisäksi myös maantieteellinen reunaehto. Haastateltavien ja heidän yritystensä kotipaikka rajattiin Turun seutuun. Haastatteluaineiston tavoitteena oli antaa

kattava kuva kyseisten kieliryhmien maahanmuuttajayrittäjyydestä, joten haastateltavien lähtömaata, Suomeen muuton syitä, Suomessa vietettyä aikaa, yrittäjänä toimimisen kestoja tai yrityksen toimialaa ei määritetty etukäteen.

Maahanmuuttajahaastattelujen lisäksi haastattelin viranomaisia, ja kysyin heiltä mitkä kieliryhmät he haastattelun tekohetkellä arvioisivat yrittäjyysaktiivisimmiksi. Heidän mukaansa piti paikkansa, että yrittäjyyttä esiintyi paljon kyseisissä kieliryhmissä. Eräs haastateltu virkamies vahvistaa asian näin:

Selkeästi eniten on varmaan iranilaisia, irakilaisia, myös kurdeja jonkin verran. Siltä alueelta (Lähi-itä) ovat suurin osa. Ne yrittäjät, jotka ovat aktiivisesti meidän kanssa tekemisissä, niin tulevat siltä alueelta. (TKU/A/07/84)

Haastattelut tehtiin vuonna 2007, joten tänä vuonna ovat saatavilla tilastotiedot vuoden 2007 yrittäjyysaktiivisuudesta. Viereisellä sivulla oleva tilasto kertoo, missä kieliryhmissä yrittäjyysaktiivisuus oli yleisintä vuonna 2007.

Tilasto osoittaa, että virkamiesten arviot yrittäjyysaktiivisuudesta osuivat oikeaan. Yrittäjyys oli yleisintä samoissa kieliryhmissä kuin vuonna 2004. Varsinais-Suomessa eniten yrittäjiä suhteessa muihin työssä käyviin oli vuonna 2007 arabian, persian ja kurdin kieliryhmissä.

4.3. Kuinka löytää haastateltavat – lumipallotekniikka ja avainhenkilöt

Haastateltujen virkamiesten löytäminen oli helppoa, mutta sen sijaan maahanmuuttajayrittäjien löytämiseen liittyi haasteita.

4 Aineistonkeruun aikana kyseinen tilasto oli uusien aiheesta saatavilla oleva statistiikka. Työssäkäyntiin liittyvät tilastot perustuvat noin 40 hallinnolliseen ja tilastolliseen aineistoon, jonka seurauksena tilastot valmistuvat muutaman vuoden viiveellä (<http://www.stat.fi/meta/til/tyokay.html>).

Tilasto 2 (Tilastokeskus 2010).

Yritystiedot ovat Suomessa julkisia ja esimerkiksi osa kaupparekisterin tiedoista on vapaasti saatavilla internetissä, tai kaupparekisteristä on mahdollista tilata poimintoja eri yrityksistä. Rekisteristä ei kuitenkaan löydy tietoja maahanmuuttajayrittäjistä äidinkielen perusteella, vaan yrityspoiminnat voidaan tehdä kansalaisuuden perusteella. Kaupparekisteristä on siis mahdollista saada tieto siitä, kuinka moni yritys Suomessa on ulkomaan kansalaisten omistuksessa. Sen sijaan Suomen kansalaisuuden saaneiden maahanmuuttajayrittäjien yrityksistä ei erillisiä tilastotietoja ole saatavilla.

Maahanmuuttajayrittäjyyden tutkimuskirjallisuudessa korostetaan maahanmuuttajien sosiaalisten ja etnisten verkostojen merkitystä. Verkostojen toimivuus perustuu luottamukseen ja vastavuoroisuuteen eri tilanteissa. Tutkimusta varten persian-, kurdin- ja arabiankielisiä informantteja

etsittiin heidän omien sosiaalisten verkostojensa avulla. Verkostojen kautta oli mahdollista saada tietoja tietynkielisistä yrittäjistä ja heidän yrityksensä nimi. Yritystiedot ovat julkisia, joten yrittäjien yhteystiedot olivat saatavilla esimerkiksi kaupparekisterin internetsivujen kautta. Yhteystietojen perusteella mahdollistui yhteydenotto yrittäjiin ja tiedustelu haastatteluun osallistumista.

Ensimmäisen vinkin sain maahanmuuttotutkija Tuomas Martikaiselta. Häneltä sain tiedon arabiankielisestä yrittäjästä. Yhteydenotto oli vaivatonta, kerroin terveisiä kyseiseltä tutkijalta ja sain helposti sovittua ensimmäisen haastattelun. Haastattelu sujui hyvin ja päätin hyödyntää kyseisen yrittäjän verkostoja. Kysyin häneltä seuraavaa mahdollista haastateltavaa, joka olisi persian-, kurdin- tai arabiankielinen maahanmuuttajayrittäjä. Itse asiassa

haastateltava yrittäjä soitti omalle ystävälle, kertoi minusta ja kysyi valmiiksi suostuisiko tämä haastateltavaksi. Vastaus oli myönteinen ja minun tehtäväkseni jäi sopia ajankohta seuraavalle haastattelulle.

Edellä kuvatun lumipallotekniikan avulla pystyin hyödyntämään maahanmuuttajayrittäjien keskinäisiä suhteita ja luottamusta, ja löysin myös seuraavia haastateltavia. Näin pääsin käsiksi yrittäjien joukkoon, joka helposti katoaa rekisteri- ja tilastotietoihin. Kaikki yrittäjät, joihin otin yhteyttä, olivat kiinnostuneita haastattelusta ja suostuivat siihen mielellään. Josain vaiheessa ongelmaksi muodostui se, että sain tietooni ainoastaan ravintola-alan yrittäjiä, jotka omistavat kebab-pizzeria-ravintolan. Tämä on lumipallotekniikan haittapuoli. Haastateltavien joukko voi jäädä melko suppeaksi, sillä menetelmässä luotetaan toiseen henkilöön ja hänen verkostoihinsa. Informantteja oli täten tarpeen etsiä myös muiden avainhenkilöiden kautta, sillä aineiston oli tarkoitus kattaa eri toimialojen yrittäjiä. Toiseksi Östen Wahlbeck on jo tutkinut turkkilaisten maahanmuuttajien pikaruokayrittäjyyttä.⁵

Suomessa tehdyn maahanmuuttotutkimuksen aineistona on tyypillisesti käytetty haastattelujen perusteella kerättyä aineistoa. Tiedon saaminen onnistuu usein vain henkilökohtaisen kontaktin kautta, sillä esimerkiksi viranomaiset eivät salassapitovelvollisuuden vuoksi saa antaa tietoja asiakkaistaan (Martikainen 2009, 5). Tämä käsitys vahvistui aineistonkeruun yhteydessä. Vihjeitä etsimistäni maahanmuuttajayrittäjistä oli vaikea saada viranomaisilta, mutta sen sijaan sain niitä Turussa toimivan maahanmuuttajien yrittäjyyttä

tukevan projektin, maahanmuuttajayhdistysten ja omien maahanmuuttajakontaktieni kautta. Näiden vihjeiden avulla sain etsittyä maahanmuuttajayrittäjien yhteystiedot, sovittua haastattelut ja kerättyä haastatteluaineiston.

4.4. Yrittäjien ja yritysten esittely

Haastattelin yhteensä kymmentä maahanmuuttajayrittäjää, jotka ovat ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajia. Heistä naisia on kolme ja miehiä seitsemän. Yrittäjistä kolme on persiankielisiä, kolme kurdinkielisiä ja neljä arabiankielisiä. Yrittäjien lähtömaat ovat Egypti, Irak, Iran, Libanon ja Tunisia. Aineistoa varten haastateltujen yrittäjien syyt saapua Suomeen vaihtelevat, mutta myös yhdenmukaisuutta on havaittavissa. Persian- ja kurdinkieliset yrittäjät ovat saapuneet Suomeen pakolaisina tai turvapaikanhakijoina Irakista tai Iranista. Arabian kieltä puhutaan monessa maassa ja tämänkin tutkimuksen haastatteluaineiston jokainen arabiankielinen on saapunut Suomeen eri maasta ja maahantulon syyt tässä kieliryhmässä vaihtelevat. Arabiankielisistä kolme on avioitunut Suomen kansalaisen kanssa ja heistä kaksi on alun perin tullut avioliiton takia Suomeen.

Haastateltujen maahanmuuttajayrittäjien yritykset toimivat pääsääntöisesti palvelualalla. Haastatteluhetkellä suurin osa yrityksistä oli ollut toiminnassa jo useamman vuoden. Vanhin yritys oli toiminut lähes pari kymmentä vuotta, uusin oli aloittanut toimintansa kuukautta aikaisemmin. Joukossa on ravintola-alan yrityksiä, päivittäistavarakauppaa harjoittavia yrityksiä, kampaamoalan yritys, autojen ostoa, myyntiä ja vaihtoa harjoittava yritys sekä laivanrakennus- ja kunnossapitoalan

5 Ks. esim. Wahlbeck 2005, 2007, 2008.

yritys. Kaikki yritykset ovat mikroyrityksiä eli niihin työllistyy alle 10 henkilöä. Puolet haastatelluista yrittäjistä on yksinyrittäjiä. Yritysmuodoista tyypillisin on yksityinen elinkeinonharjoittaja, mutta joukkoon mahtuu myös toisenlaisia yritysmuotoja, kuten avoin yhtiö ja osakeyhtiö.

Yrittäjyysaktiivisuuden perusteella valituista kieliryhmien edustajista oli siis mahdollista löytää eri alojen yrittäjiä. Tiedot yrittäjistä ja heidän yrityksistään on koottu alla olevaan taulukkoon.

Äidinkieli	Toimiala	Sukupuoli	Suomeen tulon syy
arabia	ravintola	mies	avioliitto
arabia	ravintola	mies	pakolainen
arabia	autoala	mies	turvapaikanhakija
arabia	laivanrakennus	mies	avioliitto
kurdi	päivittäistavarakauppa	nainen	pakolainen
kurdi	parturi-kampaamo	mies	pakolainen
kurdi	päivittäistavarakauppa	mies	pakolainen
persia	ravintola	nainen	pakolainen
persia	päivittäistavarakauppa	nainen	pakolainen
persia	päivittäistavarakauppa	mies	pakolainen

Taulukko 1 (n=10).

5. MAAHANMUUTTAJASTA MAAHANMUUTTAJAYRITTÄJÄKSI: HANKITUT, KÄYTETYT JA KOETUT RESURSSIT

Haastateltujen maahanmuuttajayrittäjien elämäntilanteet ja taustat vaihtelevat. Näin ollen tämänkin tutkimuksen aineisto, joka on rajattu melko tiukkojen kriteerien perusteella, kuvastaa hyvin maahanmuuttaja-sanan moninaisuutta. Haastatelluista maahanmuuttajayrittäjistä osa on saapunut Suomeen omasta vapaasta tahdostaan ja osalle Suomi on ollut ainoa vaihtoehto jatkaa elämää turvallisessa maassa, kun omasta kotimaasta on täytynyt paeta sodan tai poliittisen vainon takia. Suurin osa haastatelluista on muuttanut Suomeen 1990-luvun aikana. Yksi haastateltavista oli saapunut Suomeen jo 1980-luvulla ja toinen vuonna 2000.

5.1. Kielen ja yhteiskunnan tapojen oppiminen

Haastateltujen maahanmuuttajayrittäjien työllistymispolut yrittäjiksi ovat myös olleet moninaisia. Polut ovat pääsääntöisesti alkaneet suomen tai ruotsin kielen kurssilla, jonka osa haastatelluista oli suorittanut työttömäksi ilmoittautumisen jälkeen. Eräs haastatelluista oli Suomeen saapuessaan niin nuori, että hän siirtyi yläasteelle. Avioliiton vuoksi Suomeen saapuneet haastatellut eivät olleet suorittaneet työvoimapolitiittista kielikoulutusta.

Eräs yrittäjä oli muuttanut Suomeen tultuaan ruotsinkieliselle paikkakunnalle ja täten hän oli oppinut kielikursseilla ruotsin kieltä. Ruotsinkielisillä paikkakunnilla opetetaan usein maahanmuuttajakoulutuk-

ssa juuri ruotsin kieltä (Forsander 2002, 119). Ruotsinkieliseltä paikkakunnalta ei kuitenkaan löytynyt työllistymismahdollisuuksia, joten kyseinen henkilö päätti ryhtyä yrittäjäksi ja perusti kaupan Turkuun. Tässä vaiheessa yrittäjälle viimeistään paljastui myös suomen kielen taidon tärkeys työelämässä ja varsinkin asiakaspalvelutilanteissa – kieli oli opittava oman yrittäjyyden ohella. Yrittäjä kertoo yrittäjyyden alkutaipaleelta seuraavaa:

Aluksi oli hyvin vaikeaa ja joka päivä, kun tulin kotiin, minulla oli päänsärkyä, ja sanoin miehelleni: ”Tämä on vaikeaa, en osaa.” Ihmiset tulevat ja heistä on mukava jutella, vanhat ihmiset, he tulevat, juttelevat vähän, millainen ilma, mistä tulet ja minä en ymmärtänyt yhtään mitä he sanoivat. Jos joku puhui, en ymmärtänyt yhtään mitään, mutta vähitellen ymmärsin paremmin ja paremmin. (TKU/A/07/83)

Samainen yrittäjä kertoo suomen kielen taidon olleen taloudellinen kilpailuvaltti toiselle saman alan maahanmuuttajayrittäjälle. Kilpailutilanne vahvisti yrittäjän motivaatiota oppia suomea:

He [asiakkaat] tulivat ja kysyivät minulta, onko minulla esimerkiksi valkopippuria ja minä en tiennyt valkopippuria suomeksi. En tiennyt nimeä suomeksi ja sanoin ei, ja asiakas meni ja osti häneltä [kilpailijalta] ja tuli näyttämään minulle. Minulla olisi ollut. Tällaista se oli, mutta nyt kaikki on hyvin, kaikki on ok. (TKU/A/07/83)

Suomen kieltä opiskelleet haastatellut olivat kokeneet kielikurssit tarpeellisiksi. Osa haastatelluista oli saapunut Suomeen kotouttamislain voimaantulon 1.5.1999 jälkeen ja heille oli siis työttömäksi ilmoitautumisen jälkeen tehty kotouttamissuunnitelma, jonka tarkoituksena on tukea maahanmuuttajan valmiuksia sopeutua uuteen kotimaahan ja taata mahdollisuus kotimaisen kielen opiskeluun. Haastatellut yrittäjät olivat ennen yrittäjäksi ryhtymistä oppineet suomen kieltä Suomeen saavuttuaan joko kielikursseilla, työharjoitteluissa, peruskoulussa, ammatillisessa koulutuksessa tai työelämässä. Polku yrittäjyyteen ei välttämättä ole ollut helppo ja ylipäänsä kotoutuminen Suomeen on saattanut olla haasteellista. Eräs yrittäjä kertoo omista kotouttamissuunnitelman aikaisista vaiheistaan näin:

Tämä kymmenen kuukauden kurssi ei riittänyt minulle, että opin suomen kielen. Minä pyysin opettajalta, että jatkaisin toisella kurssilla, että voin oppia hyvin suomen kielen. Hän sanoi, että ei mahdollista toinen kielikurssi, mutta sinä voit ottaa hitsauskurssin, se sisältää suomen kieltä myös. – – Minä olen hakenut ensin laboratoriokurssille, ei hyväksytty. Sitten lääkekoulutus, sekin ei hyväksytty, koska oli paljon hakijoita ja enemmän oli suomalaisia. Minulla ei ollut hyvä kielitaito ja sitten minun oli pakko ottaa tämä hitsauskurssi. Tämä kurssi ei ollut hyvä minun mielestä ja oli viisi kuukautta. – – Minulla oli tosi paljon ongelmia, kun me tulimme Suomeen. En osannut kieltä, meillä oli vähän rahaa. Minun oli pakko mennä tälle kurssille ja jatkaa. Kun lopetin kesken, sitten tuli joku karenssi. (TKU/A/07/86)

Haastatellulle yrittäjälle ei siis ollut mahdollista opiskella kotimaasta tuttua alaa

työvoimapolitiittisessa koulutuksessa Suomessa. Yrittäjä olisi ennen kaikkea halunnut oppia paremmin suomea, eikä koulutautua hitsaajaksi. Yrittäjä kertoo kurssin keskeyttämisen aiheuttaneen masennusta ja taloudellisia ongelmia. Haastateltu kertoo halunneensa ryhtyä yrittäjäksi, mutta kioskin ostaminen kariutui rahoituksen puutteeseen. Yli vuoden kestäneen työttömyyden jälkeen haastateltu lähti pois Suomesta. Hän jatkaa tarinaansa ajasta ennen työharjoittelupaikan järjestymistä:

Kolmentoista kuukauden jälkeen minä tulin tosi väsyneeksi, ja oli tosi paha. Eli minä matkaan Englantiin. Minulla oli sukulaisia siellä. Melkein kolme kuukautta, menin töihin siellä. Se oli vähän eri maa ja oli tosi hyvä minulle. Löysin sieltä työpaikan. Minä tulin takaisin, menin työvoimatoimistoon, että ilmoitan heille, minä löysin työpaikan ja minä haluan muuttaa sinne. Mutta perheellä oli tosi ikävä ja se sanoi: ”Älä mene ja ollaan täällä yhdessä”. – – Se oli tärkeää, oli töitä. Minä olin töissä ja minä sain palkan ja se on parempi kuin että minä istun kotona ja odotan, mitä sosiaali[toimisto] maksaa. Ja joka päivä hän kysyy: ”Tule tänne, näytä passi ja paljon plaa plaa plaa.” Se oli tosi paha meille. Sitten kun minä tulin takaisin Englannista, minä menin yhteen paikkaan työharjoitteluun, kuusi kuukautta. Joku kaveri, hänellä oli yritys. (TKU/A/07/86)

Kaikille haastatelluille idea ryhtyä yrittäjäksi Suomessa on syntynyt täällä olon aikana ja idean toteutuminen on vaatinut henkilöiltä päättäväisyyttä, valmista ammattitaitoa tai useimmiten ainakin alan työ- tai työharjoittelukokemusta ja suomen kielen oppimista. Kielitaidon tärkeyttä korostavat myös itse yrittäjät. Kieltä ei ainoastaan opita kursseilla vaan myös omaa aktiivisuutta

tarvitaan suomalaisessa yhteiskunnassa, kuten seuraava kommentti osoittaa:

Pakko opiskella ja sitten täällä sen takia on vaikeampi, että suomalainen hyvin vähän puhuu yleensä meidän kanssa. – Sen takia pakko itse opiskella. (TKU/A/07/80)

Suomen kieli on haastatelluille maahanmuuttajayrittäjille Suomessa hankittu resurssi. Suomen kieltä haastatellut yrittäjät olivat oppineet kielikursseilla ja/tai työelämässä. Yrittäjien kielitaidon kehittyminen on myös riippuvaista yrittäjien asiakaskunnasta, sillä suomenkieliset asiakkaat motivoivat ja auttavat maahanmuuttajayrittäjää kehittämään kielitaitoaan. Suomenkielinen asiakaspalvelu on tällöin maahanmuuttajayrittäjälle tärkeää taloudellisen hyödyn kannalta ja kielitaito ylipäänsä takaa maahanmuuttajayrittäjälle tasa-arvoisemman ja riippumattomamman aseman hoitaa myös virallisia asioitaan. Haastatelluista yrittäjistä juuri ne yrittäjät, joiden asiakaskunta on pääsääntöisesti muunkielistä, kokevat yrittäjyyden haasteelliseksi osittain juuri puutteellisen suomen kielen taidon takia.

5.2. Motivaatio ja työnteon tärkeys

Suomessa kielitaito-, koulutus- ja työkokemusvaatimukset tekevät maahanmuuttajille työllistymisen yleisille työmarkkinoille haasteelliseksi. Omassa maassa hankittu koulutus tai ammattitaito ei välttämättä anna pätevyyttä harjoittaa omaa ammattia Suomessa. Haastatelluista maahanmuuttajayrittäjistä neljä, jotka olivat työskennelleet lähtömaassaan terveydenhoitoalalla, eivät olisi voineet työllistyä Suomessa omaan ammattiinsa ilman koulutusta. Heistä ainoastaan yksi oli päässyt opiskelemaan omaa

alaansa myös Suomessa. Suomessa ammatilliseen koulutukseen pääseminen voi olla vaikeaa, eikä Suomessa hankittu ammatillinen koulutus myöskään välttämättä takaa työpaikkaa. Haastatelluista yrittäjistä yksi oli suorittanut ammatillisen koulutuksen Suomessa, mutta työtä ei ollut silti löytynyt. Haastatelluista maahanmuuttajayrittäjistä kaksi oli aikaisemmin hyväksytty ammatilliseen koulutukseen, mutta he olivat jättäneet opiskelunsa kesken.

Maahanmuuttajien sijoittuminen yleisille työmarkkinoille on tarpeen huomioida. Kuitenkin on myös havaita, että työllistyminen yleisille työmarkkinoille on aiemmin voitu tulkita maahanmuuttajien lähes ainoaksi keinoksi ansaita elanto (Light & Gold 2000, 25). Toimeentulon saavuttaminen onnistuu myös yrittäjyyden kautta ja halu tehdä töitä on ennen kaikkea motivoinut tätä tutkimusta varten haastateltuja maahanmuuttajayrittäjiä ryhtymään yrittäjiksi. Yrittäjyys on koettu helpoimmaksi ja nopeimmaksi vaihtoehdoksi taloudelliseen riippumattomuuteen uudessa maassa. Eräs haastateltu maahanmuuttajayrittäjä kertoo näin:

Ensiksikin sen takia aloimme työskennellä, koska minun mieheni ei tykkää istua kotona ja joka kuukausi mennä sosiaalistuimistoon ja sanoa: ”Minä tarvitsen rahaa.” Hän ei pidä siitä, enkä minäkään. Me ajattelimme, että mitä voimme tehdä täällä? Me olemme ulkomaalaisia, me emme helposti löydä työtä, kielitaito ei ole niin hyvä. Kun aloitimme työn, me osasimme vain vähän kieltä, mitä me voisimme tehdä? Minun mies sanoi kerran, kun tulimme ostamaan täältä tavaroita, että tämä on hyvä paikka avata liike. (TKU/A/07/83)

Maahanmuuttajayrittäjyyden tyypilliset

piirteet nousevat esiin myös tämän tutkimuksen aineistosta, sillä helpoksi ja nopeaksi koettu yrittäjyys on tarkoittanut nimenomaan etnisiä kauppoja tai ravintoloita. Tällöin maahanmuuttajayrittäjien liikeidea on perustunut etnisen resurssin hyödyntämiseen. Osa kyseisistä yrityksistä on edelleen useiden vuosien jälkeen toiminnassa, mutta helposti yritystoiminnassa hyödynnettävät etniset resurssit eivät välttämättä takaa helppoa yrittäjyyttä. Varsinkaan jos ala ei ole yrittäjäksi ryhtyvälle jo entuudestaan tuttu, tai jos ala on jo houkutellettu useita yrittäjiä ja kilpailu on kiristynyt. Haastatelluista yrittäjistä neljä oli aiemmin joutunut lopettamaan yritystoiminnan kannattamattomana. Tämä ei kuitenkaan lannistanut yrittäjiä, vaan he aloittivat yritystoiminnan uudelleen, mutta useimmiten eri alalla. Esimerkiksi kaksi haastateltua yrittäjää oli aloittanut yritystoimintansa avaamalla ravintolan, mutta he olivat joutuneet lopettamaan yritystoiminnan kannattamattomana. Toinen entisistä ravintola-alan yrittäjistä kertoo yritystoiminnastaan näin:

Ei pitsa, ei kebab, mutta se oli jotain omaa, libanonilaista ruokaa. Elikkä sanotaan, että yksi niistä on falafel. Aika monet suomalaiset tuntevat sen. Se on aika hyvä ja se on kasvisruoka, ja sitten toinen on liha. Melkein samanlainen kuin lihapulla, mutta isompi ja vähän eri aineita sisältää. Se oli tuommoinen libanonilainen ravintola. Ei mitään kebabia. Kuusi kuukautta minulla oli ihan ok. Se toimi hyvin. Ensimmäiset kaksi kuukautta oli vähän hankalaa, että ei mitään rahaa ja sitten sen jälkeen tulee ihan rahaa. En minä voita mitään, enkä minä häviä mitään. Kuusi kuukautta. Minä en jaksanut enää, koska minulla oli vähän lainaa joka paikasta. (TKU/A/07/87)

Suurin osa eli seitsemän yrittäjää kertoi, että he olivat kokeneet yrittäjyyden olevan paras keino työllistyä Suomessa. Eräs yrittäjä toteaa: ”Ennen minä istuin kotona ja ei mitään tekemistä.” Näin ollen aineiston perusteella voidaan maahanmuuttajien yrittäjyys tulkita pakkoyrittäjyydeksi, kun pakkoyrittäjyys määritellään yrittäjyydeksi, johon on motivoitunut työttömyys (Palm 2006, 62). Rakenteellisten ongelmien korostaminen antaa kuitenkin liian pelkistetyt kuvan yrittäjyydestä, sillä kaikki työttömät eivät ryhdy yrittäjiksi. Haastateltujen yrittäjien leimaaminen pakkoyrittäjiksi korostaa heidän asemaansa olosuhteiden uhreina ja tähän asemaan ei mielletä kuuluvan ominaisuuksia, kuten päättäväisyys, aktiivisuus, riskinottokyky ja motivaatio. Nämä kuitenkin ovat haastateltujen maahanmuuttajayrittäjien, kuten muidenkin yrittäjien, yhteisiä ominaisuuksia. Maahanmuuttajayrittäjyyden tutkimisessa tarvitsee siis huomioida myös maahanmuuttajayrittäjien omat kokemukset tilanteestaan, sillä esimerkiksi tätä tutkimusta varten haastatellut yrittäjät korostavat halua tehdä työtä ja omaa itsenäistä päätöstään olla aktiivinen ja ryhtyä yrittäjäksi. Edellä mainitun sitaatin yrittäjä painotti yrittäjäksi ryhtymistään myös seuraavalla tavalla: ”Ei pakko, ei. Minä itse haluan.” Näin ollen kukaan yrittäjistä ei ollut pakkoyrittäjä siinä merkityksessä, että työn saaminen tai jatkuminen olisi vaatinut vastentahdoisesti yrittäjäksi ryhtymistä. Kyseinen ilmiö, jolloin työsuhteet vaihtuvat yrittäjänä toimimiseen, koskee tämän päivän suomalaisilla työmarkkinoilla esimerkiksi autonkuljettajia ja vahtimestareita. Eräs haastateltu virkamies toi kuitenkin esiin joidenkin maahanmuuttajien kohtaaman todellisen pakon:

Olen nähnyt, että on pakkoyrittäjyyttä oleskelulupa-asioiden tiimoilta.⁶ (TKU/A/07/81B)

Tällöin yrittäjyys voi olla ainoa keino, joka mahdollistaa oleskelun Suomessa. Virkamiehen mukaan tämä ei kuitenkaan ole yleistä. Yrittäjyyteen motivoivat seikat voivat olla siis monenlaisia ja on tärkeä huomata, että työttömyys ei ole ollut ongelma kaikille maahanmuuttajille, mikä paljastuu myös haastatteluaineistosta. Oma aktiivisuus on tärkeää, kuten seuraava maahanmuuttajayrittäjän kommentti osoittaa:

En minä tiedä, miksi joku sanoo: ”Täällä on hankala saada työpaikka.” Ei kukaan anna sinulle mitään, pakko itse saada työpaikka ja kaikki, mitä haluat, ei kukaan tarjoa sinulle. Pakko, että sinä itse otat ja pitää saada – ja työpaikka ihan sama. (TKU/A/07/80)

Kolmea haastateltua yrittäjää voi pitää selkeästi mahdollisuusyrittäjinä. He olivat löytäneet työtä Suomesta ja yrittäjyys tarjosi heille uudenlaisen mahdollisuuden. Yrittäjäksi ryhtyminen on tällöin ollut tarkkaan harkittua tai toisaalta tilaisuuteen tarttumista:

Firma-asioilla ei voi leikkiä. En minä aloittanut yritystä heti ensimmäisellä viikolla, kun aloitin työt, vaan viiden vuoden jälkeen ja minä opettelen yhä. (TKU/A/07/85)

Minä tiedän, että minä saan jostain toisesta paikasta töitä. Minä haluan kokeilen tätä, onnistunko vai ei, mutta minä olen kuullut meidän vanhalta omistajalta, että

minä onnistuin paljon paremmin kuin hän. (TKU/A/07/80)

Yrittäjäksi ryhtyminen suomalaisessa toimintaympäristössä on ollut kaikille haastelluille yrittäjille uutta. Sama asia tuli esiin myös tutkimuksessa, jota varten haastateltiin turkkilaisia maahanmuuttajayrittäjiä. Oman yrityksen perustaminen ei ollut syy saapua Suomeen. (Wahlbeck 2008, 57.) Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut haastelluille yrittäjille sitä, että yrittäjyys itsessään olisi heille täysin uusi asia. Haastatelluista yrittäjistä puolella oli ollut lähtömaassaan tuntumaa yrittäjyyteen. Tällöin haastateltu itse, hänen puolisonsa, vanhempansa tai sukulaisensa oli toiminut yrittäjänä. Osalla haastatelluista maahanmuuttajayrittäjistä on siis ollut jo jonkinlainen käsitys yrittäjyydestä, joka osaltaan on voinut madaltaa kynnystä ryhtyä yrittäjäksi Suomessa. Myös maahanmuuttotilanne itsessään on syyttänyt kipinän aloittaa yritystoiminta, kuten seuraava lainaus haastattelusta osoittaa:

Yrittäjä: Minä luulen, että kun tulee toisesta maasta, on parempi, että itse alkaa työskennellä [yrittäjänä]. Esimerkiksi jos olisin Iranissa, istuisin kotona ja sanoisin miehelleni: ”Sinun pitää tehdä töitä.” Se olisi ok, mutta täällä se ei käy, että vain istun kotona ja mieheni työskentelee.

JH: Miksei?

Yrittäjä: Sen takia, että se ei käy, en tiedä. On parempi, että molemmat työskentelevät ja auttavat toisiaan, luulen. – – Ja täällä on kylmää ja pimeää ja meillä ei ole sukulaisia täällä, ja jos vain istuu kotona, tulee helposti väsyneeksi, ehkä sairaaksi. Mutta minä tiedän, että joka päivä minun täytyy tulla töihin ja illalla menen kotiin. Näin on parempi, minä pidän tästä. (TKU/A/07/83)

⁶ Elinkeinoharjoittaminen on peruste hakea oleskelulupaa Suomeen.

Oman lähtömaan perinteiset yhteiskunnalliset sukupuoliroolit ovat siis voineet määrittyä uudelleen uudessa kotimaassa, ja yrittäjyys on myös houkuttanut haastateltujen maahanmuuttajayrittäjien puolisoja mahdollisuutena työllistää itsensä Suomessa. Neljän yrittäjän puoliset ovat kokeilleet yritystoimintaa vaihtelevalla menestyksellä. Eräs yrittäjä kertoo vaimonsa kariutuneesta yritystoiminnasta näin:

Hänellä oli oma leipomo, mutta vain seitsemän kuukautta. Hän ei jaksanut enää, koska ei saanut asiakkaita. – – Asiakas halusi tulla sisään, mutta kun näki vaimon, niin meni takaisin. Vaimolla on huivi päässä. (TKU/A/07/86)

Haastatellut yrittäjät ovat olleet motivoituneita tekemään työtä ja he ovat saaneet kannustusta ja henkistä tukea esimerkiksi omalta puolisoiltaan, perheenjäseniltään, esimieheltään ja sukulaisiltaan; niin samaan etniseen ryhmään kuuluvilta kuin suomalaisilta sukulaisilta niissä tapauksissa, joissa yrittäjällä on suomalainen puoliso. Tyypilliseen pienyrittäjyyteen, eikä siis ainoastaan maahanmuuttajayrittäjyyteen liittyy se, että myös muut perheenjäsenet voivat olla sitoutuneita yrittäjyyteen ja tarvittaessa he voivat esimerkiksi auttaa työskentelemällä yrityksessä.

Omiin verkostoihin turvautuminen voi kuitenkin olla välttämätöntä yrittäjyyteen liittyvän tiedon saamisessa. Suomenkielinen yrittäjyyskurssi ei aina auta jokaista yrittäjäksi ryhtyvää tarkoituksenmukaisella tavalla. Eräs yrittäjä kertoo kokemuksistaan näin:

Minä en ymmärtänyt mitään tällä kurssilla, ei mitään. Sen jälkeen, kun aloitin yrityksen, niin pikkuhiljaa. Kirjanpitäjältä kysyin

ja kavereilta kysyin, niin minä ymmärsin. (TKU/A/07/86)

Suomalainen kirjanpitäjä on itse asiassa monille maahanmuuttajayrittäjille tärkeä resurssi, jonka kautta heidän on mahdollista saada yritystoimintaan liittyvää tietoa.

Haastatellut yrittäjät korostavat työntöön tärkeyttä ja osa haastatelluista oli puutteellisesta kielitaidostaan huolimatta luonut itselleen työpaikan yrittäjänä. Haastateltujen kommentteissa velvollisuus tehdä työtä ei koske vain itseä, vaan se koskee kaikkia, niin toisia maahanmuuttajia kuin suomalaista kantaväestöäkin. Ihmisen täytyy olla itse aktiivinen. Eräs yrittäjä tuo asian esiin näin:

Ihminen, jos ei tee töitä, on minun mielestä sairaus ihminen. Totta kai, joku ei pysty tekemään lainkaan. Hänellä on ikä, sairaus, vamma. Täysin eri asia, mutta jos joku on ihan koko ajan kadulla, kotona, pelkästään vaan yrittää syödä, ei muuta, ei ole hyvä. (TKU/A/07/78)

Velvollisuus tehdä työtä motivoi myös yrittäjäksi. Motivaation tärkeyden eräs yrittäjä ilmaisee näin:

Jos esimerkiksi minä haluan tulla yrittäjäksi, en voi sanoa, että se on liian vaikeaa, koska minä haluan sitä kauheasti. Alussa on vähän vaikeaa, mutta sen jälkeen kaikki tulee helpommaksi. Mutta jos minä en halua, se on vaikeaa. (TKU/A/07/87)

Kaikkia haastateltuja yrittäjiä yhdistää motivaatio tehdä työtä, sillä työnteko koetaan tärkeäksi. Näin ollen motivaatio yrittäjyyteen kumpuaa halusta tehdä töitä. Joillekin haastatelluista työnteko on mahdollistunut ainoastaan yrittäjyyden kautta, muuta-

mat ovat siirtyneet yrittäjiksi palkkatyöstä tai opinnoista. Maahanmuuttajayrittäjien kommenteissa korostuu nimenomaan velvollisuus tehdä työtä ja työttömyys puolestaan koetaan hyvin stressaavana ja epämieluisena asiana.

5.3. Rahoitus

Yritystoiminnan käynnistäminen vaatii motivaation lisäksi pääomaa. Haastatellut maahanmuuttajayrittäjät olivat keränneet tarvittavan pääoman eri tavoin. Eräs yrittäjä kertoo näin:

Joskus minä lainasin minun perheeltä, isältä. Minulla on siskonmies ja sain häneltäkin rahaa. Ja muutamilta ystäviltä Euroopassa sain rahaa ja myös pankista täältä. (TKU/A/07/79)

Kyseinen kommentti kertoo tyypillisesti maahanmuuttajayrittäjän käytettävissä olevista resursseista rahoituksen järjestämisen suhteen. Rahoitus järjestyy usein omien transnationaalien suhteiden, etnisten sosiaalisten verkostojen ja pankkilainan turvin. Laina suomalaisesta pankista on järjestynyt, jos yrittäjät ovat kyenneet löytämään lainalleen takaajan tai muita vakuuksia. Esimerkiksi suomalaisen kanssa avioituneelle maahanmuuttajayrittäjälle lainan saaminen pankista oli ollut ongelmatonta, mutta puolestaan hyvinkin ongelmallista osalle pakolaisina tänne saapuneille. Kaikilla yrittäjiksi aikovilla maahanmuuttajilla ei automaattisesti ole sosiaalisia etnisiä verkostoja ja tosiasia, että rahaa ei ole ja ketään ei tunne uudessa maassa, on tehnyt pankkilainan saamisen haasteelliseksi. Kaksi haastateltua yrittäjää kertoivat olleensa kyseisessä tilanteessa

pyrkiessään aloittamaan yritystoimintaa. He olivat kuitenkin saaneet lainansa takaa-jakseen suomalaisen, vakituudessa työssä olevan henkilön. Toinen yrittäjä oli löytänyt takaajakseen tutun ulkomaalaisen suomalaisen puolison. Toinen haastateltu yrittäjä oli aloittamassa yritystoimintaa miehensä kanssa ja hän kertoo takaajan saamisesta seuraavaa:

Hän sanoi: ”Minä tulen.” Suomalainen mies. Minun mies sanoi: ”Sinä et tunne meitä.” Hän sanoi: ”Minä luotan teihin, minä pidän siitä, että ryhdytte yrittäjiksi.” Ja hän tuli pankkiin, allekirjoitti ja pankki antoi meille lainan, ja me aloitimme. (TKU/A/07/83)

On huomionarvoista, että rahoituksen mahdollistamana resurssina ovat toimineet myös suomalaiset henkilöt. Molempien yrittäjien kohdalla yritystoiminta osoittautui kannattavaksi ja aikoinaan otetut pankkilainat on jo kauan aikaa sitten maksettu pois.

Kaikki yrittäjät eivät kuitenkaan ole tarvinneet takaajia saadakseen pankilta lainaa yritystoimintaa varten. Eräs yrittäjä kertoo työskennelleensä useamman vuoden ajan säästääkseen pääomaa yritystoiminnan aloittamista varten. Kaikki yrittäjät eivät ole myöskään ottaneet tai saaneet pankkilainaa. Yrittäjistä kaksi oli aloittanut yritystoiminnan luottamalla ainoastaan omiin verkostoihinsa. Toinen kertoo näin:

En minä koskaan ottanut pankista lainaa ollenkaan, mutta minulla oli kavereita, jotka lainasivat minulle vähän rahaa. – – Ja minä sain vähän lainaa myös äidiltä. (TKU/A/07/87)

Valmiin yrityksen ostaminen ei välttämättä edes vaadi heti alkuun pääomaa. Eräs

yrittäjä kertoo ravintolan ostamisesta seuraavaa:

Se entinen [omistaja], joka oli siellä, on iranilainen eli meidän yksi kaveri. – – Mutta hänellä on mennyt huonosti. Sen takia minä sanoin, toisilla ehkä menee hyvin, toisilla huonosti. Hänellä on mennyt huonosti se paikka. Sitten hän halusi ihan millä tahansa päästä eroon siitä. Minä sanoin hänelle, että minä otan sen kahdeksi kuukaudeksi ja yritän parhaani. Kaikki mitä tuhlaan siihen jää sinulle, jos minä en ota paikkaa. Ja jos menestyy, minä jatkan. – – Kun otin sen silloin, minulla ei ollut edes penniäkään, eikä pankkilainaa tullut. Ei ne hyväksyneet. Ihmettele, kuudessa kuukaudessa maksoin kaikki, ravintolan summan, pois. (TKU/A/07/77)

Yrittäjä korostaa maahanmuuttajayrittäjyydelle tyypillisten etnisten verkostojen hyödyntämistä, kun muut rahoituskeinot kariutuvat. Tämän tutkimuksen haastatteluaineisto vahvistaa maahanmuuttajayrittäjyyden tutkimustuloksia etnisten verkostojen merkityksestä. Verkostot ovat keskeinen resurssi joillekin maahanmuuttajayrittäjille. Luottamukseen ja vastavuoroisuuteen perustuvista verkostoista saata-va hyöty ei haastatellun yrittäjän mukaan välttämättä ole tuttua suomalaisille viranomaisille. Seuraava haastattelun katkelma havainnollistaa tilannetta:

Yrittäjä: Ne [viranomaiset] aina pelottaa, että jos ei menesty, ja mistä rahat ja mistä rahat? Autetaan toisiamme. Ei se kelpaa, ei se kelpaa.

JH: Ei varmasti ehkä tiedetä tällaisista verkostoista ja miten hyvin se itse asiassa toimii.

Yrittäjä: Joo, ja hyvin se toimiikin. Ehkä nyt sinun kautta kun sinä teet sen tutki-

muksen, heille tulee eri näkökulma meidän kulttuurista ja miten se järjestelmä menee. (TKU/A/07/77)

Haastateltava viittaa järjestelmällä tilanteeseen, jolloin ”ei oo tarpeeksi rahaa, mutta luottamus on”. Tällöin verkostojen kautta on mahdollista lainata pääomaa ja takaisinmaksu voi tapahtua vasta muutamankin vuoden kuluttua. Eräs haastateltu tuo esiin oman käsityksensä kulttuurisista eroavaisuuksista näin:

Suomalainen ei koskaan lainaa ihmisille. Minun mielestäni ei ja varsinkin isoa rahaa ei. Mutta ulkomaalaiset lainaavat, koska meidän kulttuurissa on ollut tämä lainajuttu. (TKU/A/07/78)

Suomalainen virkamies sen sijaan pohtii maahanmuuttajien rahoituksen järjestymistä näin:

En ole ihan varma, että mistä se [rahoitus] tulee ja sitä tietysti alitajuisesti välillä ihmetteleekin, että mistä se tulee, koska monilla tuntuvat olevan ne raha-asiat kunnossa. Mistä se raha tulee, niin en tiedä, onko siellä sitten sukulaisia, tai välillä olen kuullut semmoistakin, että siellä kiertää tietty rahasumma eri ihmisten tilillä aina silloin, kun haetaan se todistus, että sitä varallisuutta on pankissa. En tiedä siitä sitten. Ei me lähdetä, jollei ole syytä epäillä, niin mitenkään sitä sen enempää etsimään. Tietysti, jos nyt ihan haistaa palaneen käryä, niin sitten tietysti otetaan paikalliseen poliisiin yhteyttä. Mutta rahoituksesta, niin kyllä nämä ihmiset ovat hyvin tietoisia siitä, että jotain rahaa täytyy olla, kun lähtee liikkeelle. (TKU/A/07/81B)

Sosiaalisten suhteiden hyödyntäminen taloudellisena resurssina on luontevaa haas-

tatelluille maahanmuuttajayrittäjille, joita yhdistävät samankaltaiset kulttuuriset mallit. Resurssin hyödyntäminen vaatii kuitenkin vastavuoroisuutta, sillä rahoituksen järjestäminen sosiaalisten suhteiden kautta edellyttää molemminpuolista luottamusta. Näin ollen yksilön luottamuksen ja maineen säilyminen yhteisössä edellyttää sääntöjen noudattamista. Seuraavassa sitaatissa kiteytyy yhteisöllisen kulttuurin ajattelumalli ja sen merkitys yksilön toimintaa säätelevänä tekijänä:

Jos mä teen jotain pahaa, mun nimi menee. Kaikkien keskelle ja kaikille ja varmasti se ei ole hyvä asia. Täällä ei ole väliä, mitä on, kuka on tai mitä hän tekee. Sillä ei ole merkitystä, mutta meille sillä on iso merkitys. (TKU/A/07/77)

5.3.1. Starttiraha

Haastatellut maahanmuuttajayrittäjät olivat rahoittaneet yritystoimintansa aloittamisen eri tavoin ja heidän käytettävissään olleet resurssit vaihtelivat. Samalla tavoin vaihtelua esiintyi myös mahdollisuuksissa hyödyntää aloittavalle yrittäjälle tarkoitettua starttirahaa. Starttiraha on yrittäjälle tarkoitettu valtion myöntämä harkinnanvarainen toimeentulotuki, jota haetaan ennen yritystoiminnan aloittamista. Vuonna 2010 perustuen suuruus on 25,63 euroa päivältä. Työ- ja elinkeinotoimiston internetsivuilla starttirahasta mainitaan seuraavaa:

Starttirahan tarkoituksena on edistää uuden yritystoiminnan syntymistä ja henkilön työllistymistä. Starttirahalla turvataan yrittäjän toimeentulo sinä aikana, jonka yritystoiminnan käynnistämisen ja vakiinnuttamisen arvioidaan kestävän, kuitenkin enintään 18 kuukauden ajan. Starttirahaa voidaan

myöntää työttömälle työnhakijalle sekä ei-työttömälle muun muassa palkkatyöstä, opiskelusta tai kotityöstä kokoaikaiseksi yrittäjäksi siirtyvälle. Ennen starttirahan myöntämistä työ- ja elinkeinotoimisto selvittää, että yrittäjyys on starttirahan hakijalle sopiva työllistymisvaihtoehto. Tuen saamisen edellytyksenä ovat mm. yrittäjäkokemus tai -koulutus, mahdollisuudet kannattavaan toimintaan, tarpeellisuus yrittäjäksi ryhtyvän toimeentulon kannalta sekä se, että yritystoimintaa ei ole aloitettu ennen kuin tuen myöntämisestä on päätetty. (http://www.mol.fi/mol/fi/04_yrittaminen/05_starttiraha/index.jsp)

Osa haastatelluista ei edes ollut kokenut tarvitsevansa starttirahaa tai sen hakemisen ylipäänsä koettiin vaivalloiseksi. Eräs yrittäjä kuvaili asian näin:

Itse asiassa en hakenut sitä, sillä siihen liittyy paljon byrokratiaa, paljon papereita, sitä ja tätä, aivan liikaa. Se on enemmän kuin itse raha. (TKU/A/07/85)

Toisilla yrittäjillä puolestaan jo valittu toimiala oli estänyt starttirahan hakemisen:

Koska sanoi paljon kampaamoja Turussa, ei saa. (TKU/A/07/82)

Kampaamoalan yrittäjän lisäksi myös ravintola-alan yrittäjä oli tietoinen ”kilpailutilanteen vääristymisen estämisestä” perusteena evätä starttiraha. Alan virkamies myöntää, että tietyille kilpailuille aloille on vaikeampaa saada starttirahaa ilman erityisiä syitä. Hän toteaa näin:

Helppoja esimerkkejä ovat siis Turun ruutu-kaava-alueella olevat kampaamot, kebabpaikat, koska siellä on niin paljon sitä kilpailua.

Katsotaan, että se vääristäisi kilpailua, jos nyt tuettaisiin koko ajan uusia syntyviä yrityksiä. Se ei tarkoita sitä, että olisi jotain lähtökohtaisesti kampaamoja tai kebab-paikkoja vastaan. Jossain toisessa paikassa täsmälleen sama yritys saattaisi saada sen rahan. (TKU/A/07/81B)

Haastatelluista yrittäjistä kahdelle oli myönnetty starttiraha. Toinen starttirahan saanut yrittäjä oli mukana projektissa, jonka tarkoituksena oli edistää maahanmuuttajien yrittäjyyttä. Näin ollen hän sai EU-rahoitteisen projektin kautta apua ja tukea yritystoiminnan aloittamiseen sekä starttirahan hakemiseen. Toinen yrittäjä puolestaan kuvailee starttirahan hakemisen olleen ”vaikea tie”. Hän oli kuitenkin selvinnyt byrokratiasta ja saanut haettua starttirahaa, lainattua rahaa pankista, tehtyä yrityksen rekisteröinnin ja allekirjoitettua toimitilojen vuokraussopimuksen oikeassa järjestyksessä.

Starttiraha voi olla tarpeen aloittavalle yrittäjälle, sillä yrittäjäksi ryhtymisen jälkeen ei muita tukia enää myönnetä. Lähtökohtana on, että yritystoiminta on kannattavaa ja riittää takamaan yrittäjän toimentulon. Yritystoiminnan kannattavuutta ei voi luvata etukäteen, joten yrittäjyyteen liittyy taloudellinen riski. Viranomaisen ja yrittäjäksi aikovan näkökulmat yrittäjyyden mahdollisuuksiin voivat olla hyvinkin erilaisia. Maahanmuuttajayrittäjä kertoo kokemuksistaan seuraavaa:

Yrittäjä: Kun sinä kysyit, auttaako työvoimatoimisto, eivät he auta. He haluavat aina heidän omat projektit ja mitä ne järjestävät, että me mennään siihen. Joo, että eivät katso, mitä meille tapahtuu tai mitä hyötyä, jos rupeaisi yrittäjäksi. Aina he pelottavat, että jos ei menesty, jos ei menesty ja jos ei menesty.

Mutta kannattaa yrittää. Joo, ei menesty, sitten ei menesty, ei voi sille mitään.

JH: Eli viranomaiset on sanonut, että mitä jos et menesty.

Yrittäjä: Joo. No varmasti siinä on riski, että ei menesty. Silloin kun minä aloitin, sitä ennen minä olin ollut työttömänä ja kuuluin sosiaali[toimiston] piiriin, ja kaikki avustukset, ja sosiaali[toimisto] sanoi minulle, joko lopetat sen yrityksen tai ei mitään tapahtu ja minä sanoin, en lopeta ja kiitoksia paljon tähän asti ja se [tuet] loppui siihen.

(TKU/A/07/77)

Eri viranomaisten velvollisuus noudattaa oman alansa lainsäädäntöä ja valvoa etuuskien edellytysten täyttymistä voi aiheuttaa ristiriitaisia tilanteita yritystoiminnan alkuvaiheissa. Yrittäjyyteen liittyy aina taloudellinen riski, sillä yritystoiminnan kannattavuutta ei voi luvata etukäteen. Tämän riskin haastatellut yrittäjät ovat tiedostaneet ja sen he ovat olleet valmiita kantamaan. Näin ollen yrittäjyyteen kannustaminen voidaan kokea vähäiseksi viranomaisten kohtaamisissa, jos viranomaisella on ennakkoluuloja maahanmuuttajayrittäjyydestä ja jos asiakaspalvelutehtävässä painotetaan vain taloudellista riskiä ja etuuskien maksatuksen edellytyksiä.

5.3.2. Finnvera

Finnvera Oy on myös yksi vaihtoehto yritystoiminnan rahoituksen järjestämiseen, sillä kannattavaan liiketoimintaan on mahdollista hakea rahoitusta Suomen valtion omistaman erityisrahoitusyhtiön kautta. ”Finnvera rahoittaa hyvään liikeideaan perustuvaa, kannattavan liiketoiminnan edellytykset täyttävää yritystoimintaa silloin, kun yrityksen omat resurssit tai vakuudet eivät riitä rahoituksen hankkimiseen kaupallisilta markkinoilta” (<http://www.finn->

vera.fi/fin/Finnveran-esittely/Finnvera-lyhyesti). Haastatteluista yrittäjistä kaksi oli saanut lainan myös Finnveralta. He kuvaavat hakuprosessia omalta osaltaan näin:

Totta kai he ovat hyväksyneet sen, sillä he ovat nähneet sopimukset jo allekirjoitettuna. Koska minulla on jo sopimukset allekirjoitettuna isoja projekteja varten ja he ovat nähneet summan, jota pyydän ja summan joka on sopimuksissa. (TKU/A/07/85)

Monta kertaa minä menen ja sanon hänelle, että minulla oikeus, minä saan tämän lainan, koska minulla on toimiliike ja se toimii. He eivät halua antaa helposti. Kolme kertaa minä olen mennyt. (TKU/A/07/86)

Haastatellut yrittäjät olivat rahoittaneet omaa yritystoimintaansa eri tavoin. Rahoitusmuodot vaihtelivat omiin etnisiin sosiaalisiin verkostoihin turvautumisesta kaupallisten markkinoiden myöntämiin lainoihin. Tyypillistä kuitenkin oli, että maahanmuuttajayrittäjät turvautuvat lainoihin niin pankkien kuin omien sosiaalisten etnisten verkostojen kautta. Rahoituksen järjestäminen oli joka tapauksessa vaatinut jokaiselta yrittäjältä omaa vaivanäköä, päättäväisyyttä ja vahvaa motivaatiota työllistää itse itsensä.

Myös yrittäjien toimiala vaikuttaa mahdollisuuksiin saada valtion myöntämää starttirahaa tai Finnveran rahoitusta. Tämä korostuu erityisesti toimialoilla, joilla kilpailu on kovaa. Kyseisiä aloja Turussa ovat esimerkiksi vähittäiskauppa-, ravintola- ja kampaamoala. Nämä ovat aloja, joilla myös monet maahanmuuttajat aloittavat yritystoiminnan.

5.4. Uskonto

Lähes kaikki haastatellut yrittäjät nostivat uskonnon esiin heidän mainitessaan omasta kulttuuristaan tärkeimmäksi kokemansa asian. Heistä kahdeksan kertoo islamin olevan omassa elämässään tärkeää, vaikka kaikki eivät itseään omasta mielestään kovin uskonnollisina pidäkään. Tällöin uskonnollisuuden mittarina pidetään rukoilemista. Osa ei rukoile, kun taas toisille viisi kertaa päivässä rukoileminen on ”maailman tärkein juttu”. Yksi haastatteluista totesi olevansa muslimi, mutta hänen mukaansa uskonto ei ole kovin tärkeää hänelle. Hän myös halusi korostaa uskontoa yksilön henkilökohtaisena asiana: ”Tämä vain oma juttu, sama kuin vaate. Jos tykkäät, laita päälle. Jos ei tykkää, ei. Uskonnon ihan pitää olla sisällä.” Ainoastaan yksi haastateltu kertoi, että hän ei ole muslimi, eikä uskonnolla ole mitään merkitystä hänelle. Haastatteluaineisto vahvistaa tosiasiaa, että uskonnon merkitys vaihtelee muslimimaahanmuuttajien kohdalla, eivätkä kaikki automaattisesti jaa yhtä, samanlaista ja muuttumatonta ”muslimikulttuuria” (Baumann 1996).

Tässä tutkimuksessa uskontoa lähestytään maahanmuuttajayrittäjien kokemana kulttuurisena resurssina. Haastateltujen yrittäjien uskonnon eli islamin huomioiminen lisää ymmärrystä maahanmuuttajien yrittäjyydestä ja vastuullisuuden teemoista liiketoiminnan kontekstissa. Haastatteluaineisto osoittaa, että islamiin liitetyt arvot ja käytännöt sekä uskontoon liittyvät tulkinnot muokkaavat useiden haastateltujen toimintaa – myös yrittäjinä.

Monet haastatellut painottavat, että motivaatio työn tekemiseen nousee nimenomaan uskonnosta. Työntekoon ja omaan

aktiivisuuteen kannustetaan niin omassa kuin muissakin uskonnoissa:

Ei saa olla ilman töitä. Ei saa olla ja sitten ottaa rahaa sosiaalitoimistosta, ei tämä hyvä muslimi. (TKU/A/07/76)

Täytyy tehdä työtä. Jumala sanoo, tee ja minä autan, mutta älä vain istu ja pyydä, tee asioita. Tee ja pyydä sitten apua, minä autan. Näin Jumala sanoo Raamatussa, Koraanissa, missä vain. Ala tehdä asioita, tee hyviä asioita ihmisille, ei pahoja. (TKU/A/07/85)

Työnteko koetaan tärkeäksi ja yrittäjäksi ryhtyminen takaa oman työllistymisen. Tilanteeseen voi kuitenkin liittyä ristiriitoja, jotka voivat syntyä taloudellisen kannattavuuden tavoittelusta suomalaisessa liiketoimintaympäristössä ja uskontoon liittyvien rajoitusten noudattamisesta, varsinkin ravintola- ja elintarvikealoilla.

Islamin ruokaan ja ruoka-aineisiin liittyvät rajoitukset on kirjattu Koraaniin ja Hadith-kirjallisuuteen. Koraanissa ruoka jaetaan kahteen peruskategoriaan eli sallittuun (*halal*) ja kiellettyyn (*haram*). Koraanissa mainittuja ehdottomasti kiellettyjä ruoka-aineita ovat veri, itsestään kuolleet eläimet, sianliha, viinirypäleistä valmistetut päihdyttävät juomat, huumaavat aineet sekä ruoka, joka aiemmin on pyhitetty tai uhrattu epäjumalille. (Grivetti 2000, 1503.) Islamin ruokasäädöksistä keskeisimpiä ovat juuri viinin, sianlihan ja epäislamilaisesti teurastetun lihan kieltäminen (Hämeen-Anttila 2004, 166). Ruokasäädösten lisäksi islam kieltää koron oton ja uhkapeelin (Palva & Perho 1998, 58). Kaikki edellä mainitut rajoitukset nousevat esiin myös yrittäjien haastatteluissa ja haastatteluai- neistosta käy ilmi, että yrittäjät huomioivat ne eri tavoin. Tähän vaikuttavat yrittäjän

henkilökohtaiset tulkinnat uskonnosta ja valittu toimiala. Eräs yrittäjä kertoo näin:

Alkoholi, se on uskonnossa ehdottomasti kielletty, myyminen tai juominen. Sitten myöskin sianliha, meillä ei ole sallittua, ei syödä, eikä myydä. Elikkä voitto, mikä tulee, ei sallittu islamissa. – – Jos minä myyn kinkkua ja minä saan rahaa, se raha ei ole sallittu islamissa. Ei pysty tekemään kauppaa sitten siitä. (TKU/A/07/76)

Yrittäjä myöntää, että kyseinen ratkaisu ei ole taloudellisesti kannattava, sillä yrittäjä menettää asiakkaita noudattamalla islamin rajoituksia. Hänelle islamin rajoitusten noudattaminen oli kuitenkin ensisijais- ta, sillä yritystoiminnan täytyy olla omien arvojen mukaista. Samaa mieltä oli myös toinen yrittäjä, mutta hänenkin kokemuk- sensa perusteella islamin sääntöjen nou- dattaminen suomalaisessa toimintaympä- ristössä vaikeuttaa liiketoimintaa:

Jos esimerkiksi minä en kuuntele islamia ja aloitan oman yrityksen, varmasti minä kas- van paremmin. Minä voin myydä alkoholia, minä saan halvempaa lihaa, ihan tavallista lihaa. Ja paljon muuta, voin käyttää täällä tätä konetta [peliautomaatti], mitä ihmiset pelaavat. (TKU/A/07/86)

Toisaalta myös ulkoiset eli taloudelliset syyt voivat motivoida noudattamaan us- kontoon liittyviä rajoituksia. Eräs yrittäjä kertoo näin:

Minun uskonnossa on kielletty lihanmyynti. Ei porsaani[lihaa] tai pitäisi olla aina halal. Myöskään alkoholijuomia ei voi myydä. Ei se tarkoita, että en minä voi myydä, mutta minun kauppa on semmoista, kun minulla on paljon muslimiasiakkaita. Sen takia en

minä myy. Minä olen muslimi, mutta en ole semmoinen muslimi, kun kielletään kaikki. Esimerkiksi minun lapset syövät ihan sianlihaa koulussa. (TKU/A/07/79)

Kyseinen yrittäjä kokee, että hän voisi toimia yrittäjänä suomalaisessa liiketoimintaympäristössä välittämättä islamiin liittyvistä rajoituksista, mutta asiakaskunnan vuoksi hän kuitenkin noudattaa islamin rajoituksia. Uskonnon kieltojen noudattaminen voi siis yrittäjän näkökulmasta olla suhteessa asiakaskuntaan joko välttämättä noudatettava rajoite tai myös hyödynnettävä resurssi.

Aiempaan kotimaahan verrattuna Suomi on haastatelluille yrittäjille kulttuurisesti ja uskonnollisesti erilainen maa, jossa yrittäjänä toimiminen ei välttämättä ole yrittäjälle ongelmantonta uskonnon suhteen. Uskontoon liittyvän ongelmatilanteen ratkaisu voi vaatia uskonnollisten neuvojen etsimistä myös valtion rajojen ulkopuolelta. Tässä yhteydessä on mahdollista nostaa esiin uskontoon liittyvä transnationaalinen ulottuvuus, sillä juuri transnationaalisten verkostojen kautta on mahdollista ylläpitää ja luoda yhteyksiä, jotka ovat tärkeitä uskonnon kannalta. Viestintäteknologioiden kehittyminen on mahdollistanut sen, että tänä päivänä maahanmuuttajat voivat pitää helposti yhteyttä entisen asuinmaansa uskonnolliseen elämään. Tämä voi olla tärkeä osa maahanmuuttajien uskonnollisuutta. Yhteydenpito voi myös ulottua uskonnollisten yhteisöjen edustajiin muissa maissa. (Tiilikainen 2003, 15.) Seuraava haastattelun osuus havainnollistaa edellä mainittuja seikkoja:

Yrittäjä: Minä soitin itse, sitten minä kyselen.

JH: Minne?

Yrittäjä: Sinne Kairoon, se al-Azhar.

JH: Mikä siellä on?

Yrittäjä: Se on se muslimin, se imaamin, ne antavat tällainen fatwa⁷. Joo. Saako myydä vai ei. Ja minä soitin itse.

JH: Soitit itse Kairoon?

Yrittäjä: Joo, telkkarissa on ollut ohjelma.

Aina tulee ramadanin aikaan. Ja minä sanoin, en ole kovin uskova. Ja hän sanoi, *insallah* eli Jumalan tahdolla, että sinä tulet uskovaisten joukkoon – Joo, se oli suora ja minä sanoin, että tämä asia on häirinnyt minua pitkään. Hän sanoi mikä? Minä selitin minun taustaa hänelle ensin. Ja hän sanoi, mitä sinä teet työkseksi. Minä sanoin, minulla on yritys ja minä myyn sianlihaa. Toiset sanoo, että se raha, mikä tulee siitä, on epäpuhdasta ja toiset sanovat ei. Se on normaalia, koska se on ihmisille, jotka asuvat siellä Euroopassa tai suomalaisille. Se on heidän ruokaa, ei voi sille mitään. Sama kuin meillä lampaanliha ja naudanliha ovat tärkeitä. Se on teidän ruoka, sille ei voi mitään. – Ja minä myin siellä olutta. Tiedän, olut on kielletty, se on Koraanissakin kirjoitettu, mutta sianlihasta hän sanoi, älkää syökö Koraanissa, mutta se ei sanonut, älkää myykö. No joka tapauksessa se on muslimien isoin imaami, hän on vastuussa sitten ja hän sanoi, mene sinun työ on puhdasta. Tee

7 Islamiin kuuluu pyhä laki *sharia*, joka pitää sisällään suuren osan ihmisen yksilölliseen ja yhteisölliseen elämään kuuluvia asioita. Lain tulkinta on ihmisten käsissä, joten islamin laissa on historian aikana tapahtunut tulkinnallisia muutoksia ja niitä tapahtuu edelleen. Lain tulkintaa säätelevät koulukunnat, joiden perinteet islamin lainoppineen on huomioitava, kun hän antaa lainopillisen mielipiteen eli fatwan. ”Fatwa tarkoittaa siis lainopillista mielipidettä mistä tahansa kysymyksestä, jonka joku uskova on esittänyt oppineelle.” (Hämeen-Anttila 2004, 159–160.)

työtä, mutta älä mene lähelle alkoholia, se on ihan selvä asia, sille ei voi tehdä mitään. Sitä ei saa tehdä, mutta sinun työ on ok. Ja sano kaikille sinun kavereille, että sinun työ ja heidän työ on puhdasta. (TKU/A/07/77)

Islam siis antaa mahdollisuuden huomioida erityisolosuhteet uskontoon liittyvien määräysten noudattamisessa. Uskonnollisesti väritynyt maailmankuva voi myös vaikuttaa siihen, että erilaiset olosuhteet aiempaan kotimaahan verrattuna koetaan myös omaa uskontoa vahvistavina, kuten eräs yrittäjä kertoo:

Vaikka Suomi on kristitty maa, ehkä minä nautin täällä uskonnosta enemmän kuin ikinä. – – Eli minä olen semmoisessa maassa, mikä noudattaa islamin sääntöjä. (TKU/A/07/76)

Islamin sääntöjen noudattamisella yrittäjä viittaa kokemaansa suomalaisten rehellisyyteen ja suomalaiseen hyvinvointivaltiojärjestelmään, jossa verovaroilla kustannettu sosiaaliturva takaa toimeentulon ja asumisen sitä tarvitseville. Islamin säännöt tai periaatteet koetaan ylipäänsä resurssina, joka motivoi oikeanlaiseen toimintaan, myös liike-elämässä. Eräs yrittäjä tiivistää uskonnon merkityksen itselleen seuraavalla tavalla:

Itse asiassa uskonto auttaa olemaan rehellinen, kunnollinen ja vastuullinen. (TKU/A/07/85)

Kyseisten periaatteiden noudattaminen velvoittaa yrittäjien kertoman mukaan esimerkiksi ”että en voi huijata asiakkaita” ja ”rehellisesti puhutaan [tuotteesta]”. Islamin kielto koron ottamisesta myös sitoo yrittäjiä. Näin ollen osamaksu ei esimerkiksi ole

vaihtoehtoinen maksutapa. Osamaksuihin voidaan kuitenkin myös suostua:

Minun asiakkaat ovat paljon ulkomaalaisia, heillä ei ole työpaikkaa, ja he saavat vähän palkkaa. Sitten he ostavat osamaksulla. Minä annan heille osamaksuja, mutta en minä saa korkoja, koska se on kielletty minun uskonnossa. En voita paljon tästä työstä. (TKU/A/07/86)

Kyseiselle yrittäjälle asiakkaiden tyytyväisyys on tärkeää, kuten myös muille yrittäjille. Asiakkaiden tyytyväisyys on tärkeää taloudellisen kannattavuuden näkökulmasta, mutta yrittäjien kommentaista voi myös löytää painotuksia yhteisöllisyydestä. Oman taloudellisen voiton kasvattaminen ei välttämättä ole ensisijaista, jos yritystoiminta on kannattavaa. Toisten ihmisten ja heidän tarpeidensa huomioiminen koetaan muista syistä tärkeäksi, sillä yrittäjänä ”ei tarvi olla ahne”. Useat yrittäjät toivat haastatteluissa esiin, että he eivät esimerkiksi haluaisi olla rikkaita. Tätä he selvensivät sillä, että heille riittää tai riittäisi taloudellinen menestys, joka takaa hyvän ja helpon elämän.

Näitä haastatteluissa esiin tulleita painotuksia voi peilata islamin perinteeseen. Koraanissa varoitetaan ahneuden vaaroista, eikä islamilaisessa traditiossa kannateta vahvaa individualistista ja rajoittamatonta talousjärjestelmää. Yksilön edun on oltava tasapainossa verrattuna yhteisön tarpeisiin. Islam painottaa yhteisön tarpeita ja todennäköisesti tämän seurauksena islamilaisessa traditiossa taloudelliseen toimintaan liitetään eräänlainen arvojärjestys. Perustarpeita tyydyttävien tuotteiden valmistaminen nähdään myönteisemmässä valossa kuin ylellisyystuotteiden valmistus, ja samoin luonnonvarojen hyödyntämistä ar-

vostetaan henkisellä tasolla enemmän kuin kaupankäyntiä ja teollisuutta. Esimerkiksi kauppiaana toimiminen ei siis itsessään välttämättä ole tae yhteisöä palvelevasta toiminnasta, mutta toiminta saa lisäarvoa, jos kauppias toimittaa kaukaisia, muuten yhteisön ulottumattomissa olevia tuotteita paikallisille markkinoille. (Zingbar 2001, 55–56.)

Islamissa myös talousjärjestelmään liittyy yhteisön edun huomioiminen, sillä se on islamin keskeinen periaate. Tämän periaatteen ulkoisena osoituksena on uskoviin kohdistuva velvollisuus antaa almuveroa. (Palva & Perho 1998, 17.) Ylipäänsä hyväntekeväisyyteen osallistumista pidetään islamissa ansiokkaana tekona (Hämeen-Anttila 2004). Haastatelluista yrittäjistä melkein kaikki kokevat hyväntekeväisyyden tärkeäksi ja osallistuvat siihen maksukykynsä mukaan. Tämän lisäksi osa yrittäjistä kertoo maksavansa islamin mukaista almuveroa kerran vuodessa. Eräs yrittäjästä kertoo ramadanin aikaisesta hyväntekeväisyyteen osallistumisesta seuraavaa:

Esimerkiksi serkut ja vanhemmat ja kaikki kerätään joku summa ja lähetetään sukulaisille. Sanotaan sukulaisille, heidän osuus on esimerkiksi 50 prosenttia siitä kerätystä summasta, ja loput taas annetaan köyhille. Että sillä perusteella ja plus oma, mikä menee moskeijaan. Se on 2,5 prosenttia omasta palkkatulosta. (TKU/A/07/77)

Islamiin liittyvistä yksilön velvollisuuksista almuveron maksaminen ei ole täysin yksilöllinen velvollisuus, vaan pikemminkin yhteiskunnallinen, sillä se on sidottu yksilön yhteiskunnalliseen asemaan. Almuveroa ei tarvitse maksaa, jos muslimin omaisuus on vähäistä. Velvollisuus rukoilla on sen sijaan yksilöllinen velvollisuus, joka

islamin mukaan koskee jokaista uskovaa. (Hämeen-Anttila 2004.) Yksilöllisen velvollisuuden noudattaminen voi myös näyttäytyä osana yrityksen arkea. Eräs yrittäjä kertoo näin:

Pistetään lappu oveen joku 10 minuuttia, suoritetaan rukous ja sitten avataan ovi taas. (TKU/A/07/76)

Säännöllisesti rukoilevat yrittäjät kuitenkin korostavat, että rukousajoista voidaan tarvittaessa myös joustaa. Yrittäjien omat kommentit osoittavat, että suurimmalle osalle haastatelluista uskonto on tärkeää ja se muokkaa yrittäjien arvomaailmaa ja toimintaa myös suomalaisessa liiketoimintaympäristössä. Oma aktiivinen työpanos koetaan tärkeäksi, vaikka se ei joidenkin yrittäjien mielestä takaa onnistumista tai epäonnistumisen välttämistä:

Esimerkiksi jos firma ei menesty, ei voi syyttää ketään. Mutta ehkä teillä se on erilaista. Sinä et voi ymmärtää, että mitä siihen Jumala puuttuu. Meillä se on tärkeää. – – Kaikki mitä sinä teet, se on ennalta tiedetty. Sillä perusteella se menee. (TKU/A/07/77)

Ei se [konkurssi] pelota enää mitään. Koska minä olen tätä mieltä, että mitä Jumala haluaa, sitten se tapahtuu. (TKU/A/07/87)

Kuten yllä olevat kommentit osoittavat, mahdollista epäonnistumista yrittäjänä ei pidetä ainoastaan yksilön syynä. Lopullisen menestyksen voidaan kokea olevan yliluonnollisen päätäntävällässä. Näin yksilön velvollisuus on yrittää parhaansa ja ”onnistuminen sitten hänestä”. Velvollisuus tehdä työtä ja luottamus siihen, että yritystoiminnan onnistuminen on viime kädessä itsestä riippumatonta voi madaltaa

kynnystä ryhtyä yrittäjäksi, sillä yritystoinnin kariutumiseen ei välttämättä liity tunnetta omakohtaisesta epäonnistumisesta tai häpeästä. Ylipäänsä minkä tahansa uskonnon tärkein tehtävä on auttaa yksilöä jaksamaan vaikeissa elämäntilanteissa ja edistää koherenssin tunteen saavuttamista esimerkiksi konkurssin jälkeen (Lampela-Kivistö 2000). Uskonnon tai uskonnollisuuden merkityksen yksilölle voi tiivistää erään yrittäjän sanoin näin:

Sen takia uskonnolliset ihmiset, ihan mitä tahansa tapahtuu maailmassa, he ovat aina niin rauhallisia ihmisiä. Tapahtui hyvä, kiitos Jumala. Ei tapahdu jotain muuta, silti he ovat kiitos Jumala. He ovat aina tyytyväisiä. Jos tapahtui jotain pahaa, minä odotan, joskus voi tapahtua jotain parempaa. (TKU/A/07/76)

5.5. Kokemuksia yrittäjänä toimimisesta Suomessa

5.5.1. Arvostus

Haastatellut maahanmuuttajayrittäjät ovat pääsääntöisesti tyytyväisiä asemaansa yrittäjänä ja he, kuten yrittäjät yleensä, arvostavat yrittäjyyteen liittyvää vapautta toimia itsenäisesti ja päättää asioista itse. Haastatteluun osallistuneet yrittäjät kokevat työnteon tärkeänä ja arvostavat omaa menestystään yrittäjänä. Yrittäjyyden kautta haastatellut kokevat olevansa yhteiskunnan jäseniä, joilla on oma aktiivinen rooli. Yrittäjänä toimiminen voi myös luoda uusia sosiaalisia verkostoja ja vahvistaa yhteiskuntaan kuulumisen tunnetta, kuten eräs haastateltava kertoo:

Ennen en minä tuntenut ketään. Jos minä menen kauppaan tai menen keskustaan,

niin koko ajan moi, moi. Tämä on kivaa, ja minun tytär sanoo: ”Äiti, älä katso kehenkään, mene suoraan.” Koko ajan meidän pitää vastata. Sanon: ”Älä sinä vastaa. Minä vastaan. Tämä on minun asiakas.” Nyt minä tunnen paljon ihmisiä. Tämä on tosi kivaa. (TKU/A/07/80)

Pitkä yrittäjyyshistoria ei kuitenkaan välttämättä takaa, että maahanmuuttajat kokevat itse olevansa kotiutuneita Suomeen. Tätä vahvistaa seuraava kommentti, jossa yrittäjä kertoo omista ja puolisonsa kokemuksista seuraavaa:

Me asumme Suomessa, mutta me emme ole suomalaisia. Ihmiset sanovat meille: ”Mitä kuuluu?”, mutta he eivät hyväksy meitä. Se voi olla siksi, että olemme ulkomaalaisia. Aina me ajattemme, että me olemme samanlaisia kuin vieraat. Joku päivä meidän täytyy palata takaisin. (TKU/A/07/83)

Huolimatta joidenkin yrittäjien kokemasta ulkopuolisuuden tunteesta, kaikki haastatellut yrittäjät sen sijaan kokevat, että Suomessa yrittäjyyttä arvostetaan. Yrittäjäksi ryhtyminen vaatii aktiivisuutta, riskinottoa ja kykyä tehdä itsenäisiä päätöksiä. Yrittäjyyteen liitettävät positiiviset mielikuvat heijastavat yksilökeskeistä kulttuuria, jossa yksilöä kannustetaan toteuttamaan itseään ja jossa korostetaan yksilönvapautta. Haastatellut yrittäjät kokevat saavansa osan tästä arvostuksesta. Eräs yrittäjä kiteyttää seuraavalla tavalla sen, miten hän kokee valtaväestön suhtautuvan maahanmuuttajaan yrittäjänä:

Sanotaan, että ne kattelevat, että tämä on kunnan mies. (TKU/A/07/87)

Maahanmuuttajayrittäjien omat positiiviset kokemukset yrittäjyydestä ja yrittäjän roolin mukanaan tuoma yhteiskunnallinen asema on pitkälti riippuvainen Suomen valtaväestön asenteista ja mielipiteistä (Wahlbeck 2008, 59). Yleinen mielipide arvostaa yrittäjyyttä ja erään tätä tutkimusta varten haastatellun yrittäjän mielestä jopa liikaakin, sillä ”joskus työntekijällä on enemmän palkkaa kuin yrittäjällä”. Yrittäjän kokemalla sosiaalisella arvostuksella voi kuitenkin olla tärkeä painoarvo, jopa tärkeämpi kuin varsinaisella taloudellisella menestyksellä. Näin ollen maahanmuuttajien yrittäjyyden tutkimuksessa eivät voi painottua ainoastaan talouden näkökulmat, vaan kokonaisvaltainen ymmärtäminen vaatii myös maahanmuuttajayrittäjän sosiaalisen aseman huomioimista uudessa maassa (Wahlbeck 2008, 60).

5.5.2. Haasteena jaksaminen ja ennakkoluulot

Tutkimusta varten haastatellut yrittäjät tiedostavat omakohtaisesta kokemuksestaan myös negatiivisia asenteita ja ennakkoluuloja, joita Suomessa liitetään maahanmuuttajiin. Tässä tilanteessa yrittäjänä toimiminen nähdään mahdollisuutena vaikuttaa asenteisiin:

Jos menen jonnekin, minulta kysytään heti, oletko kotona. Minä sanon, ei minä teen työtä. Minä tykkään, että minä itse työskentelen. Minä maksan veroja. Olen tästä iloinen ja pidän tästä. (TKU/A/07/83)

Sitten voi korjata tämän tilanteen tai tämän ajatuksen, kun näkyy että on täällä myös maahanmuuttajayrittäjiä aika paljon. Tämä on hyvä, elikkä pitäisi olla oikein tuottaja, että ei kuluttaja. (TKU/A/07/76)

Yhteiskunnassa ”tuottajan” roolin toteuttaminen ei välttämättä ole helppoa yrittäjyyden kautta. Yrittäjänä menestyminen vaatii pitkiä työpäiviä ja vastuunkantoa yrityksestä koko ajan. Tämä on yhteistä kaikille haastatelluille maahanmuuttajille kuten muillekin pienyrittäjille. Tämän takia yrittäjyys voidaan kokea myös rankkana vaihtoehtona työllistyy:

Minun täytyy tehdä pitkiä päiviä seitsemän päivää viikossa, kauan aikaa ja suuria projekteja, jotta yritys selviää. (TKU/A/07/85)

Suhtautuminen yrittäjyyteen on myös voinut saada negatiivisia sävyjä ajan myötä:

Ajateltiin, että ehkä tämä on parempaa. Mutta tänä päivänä ajatellaan, että se on meille aika raskasta. Oli paljon vaihtoehtoja. Elikkä me oltiin ihan väärällä suunnalla. Jos minä menisin opiskelemaan omaa alaa ja mies jatkaisi omaa alaa. Se olisi mahtavaa. Me vähän tultiin vissiin väärään paikkaan, väärällä linjalla, väärällä suunnalla. – – Se ei ole kiva, että ihminen koko päivän ihan tekee töitä, että myöskin heti herää aamulla niin aikaiseen eikä lepoa missään. (TKU/A/07/78)

Haastateltujen yrittäjien kohtaamia haasteita ovat oman jaksamisen lisäksi myös joidenkin suomalaisten ennakkoluulot maahanmuuttajista. Tämä tulee esiin esimerkiksi yrittäjään kohdistuvana luottamuksen puutteena:

He eivät luota niin paljon ulkomaalaisiin, koska suomalainen yhteiskunta ei vielä ole niin paljon tekemisissä ulkomaalaisten kanssa. (TKU/A/07/85)

Tämä tiedostetaan myös virkamiestasolla. Yritysneuvontaa antavan virkamiehen mu-

kaan ennakkoluulot on huomioitava myös maahanmuuttajien neuvontatyössä:

Jos yritysneuvoja väittää, että Suomessa ei ole ennakkoluuloja, niin sitten voi sanoa, että se yritysneuvoja on väärässä tehtävässä. Totta kai niiden pitää muuttua ja maailmaa pitää vähän parantaa ja niin edespäin, mutta ei saa valehdella kuitenkaan asiakkaalle ja sanoa, että maailma on kaunis silloin, kun se ei ole kaunis. (TKU/A/07/81B)

Seuraava maahanmuuttajayrittäjän kommentti havainnollistaa, kuinka yrittäjä on itse tietoinen häneen kohdistuvista ennakkoluuloista ja miten tämä heijastuu hänen tapansa toimia:

Minä olen vaan tämmöinen viisas tästä asiasta. Minä sanon: ”Pekka [nimi muutettu], sinua tarvitaan täällä.” – Se naama kertoo aika paljon, niin siksi minä vähän pidän Pekkaa aina mukana. Suomalaiset ovat vähän tämmöisiä, pitäisi olla tarkka heidän kanssa. Mutta taas, jos menet Ranskaan tai Belgiaan, ei mitään väliä, mikä olet. Ei se mitään, mutta Suomessa vähän, en minä tiedä, mistä se johtuu. Saattaa olla, se johtuu siitä, että suomalaiset eivät luota itse paljon. Minä luulen näin. (TKU/A/07/87)

Kaikilla yrittäjillä ei kuitenkaan ole suomalaista yhteistyökumppania, joten joskus he saattavat kohdata vaikeitakin tilanteita. Eräs yrittäjä kertoo kokemastaan seuraavaa:

Joskus en kuuntele mitään, mutta semmoinen juttu, että koko ajan huutaa, miksi olet täällä ja miksi. Minä sanoin, en minä tykkää Suomesta oikeasti, mutta pakko. Meidän on pakko elää joissain toisessa maassa. – Olemme ihan aktiivisia. Kun minä olin

silloin ihan ilman kieltä, minä olin koko ajan töissä jossain ruokapaikassa. Seitsemän vuotta olen ollut täällä, minä olen aina töissä. Tämä on hankalaa, jos joku tulee: ”Miksi sä syöt mun rahat.” (TKU/A/07/80)

Eräs pakolaisena Suomeen saapunut haastateltu on kuitenkin sitä mieltä, että suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin on muuttunut positiivisemmaksi 17 vuoden aikana, jonka hän on asunut Suomessa:

Nyt pikkuhiljaa suomalaiset alkavat ymmärtää millaisia ulkomaalaiset ovat ja taas miksi he ovat tulleet. Toisilla ajatus oli että vain raha tai naiset, mutta se ei liikkunut edes kenenkään päässä. Me haluttiin vain pois sodasta. (TKU/A/07/77)

Tällä hetkellä maahanmuutto on ajankohdainen aihe ja yleistä keskustelua aiheesta leimaavat asiasisällöltään eritasoiset argumentit puolesta ja vastaan. Tämän tutkimuksen haastattelut on tehty muutama vuosi sitten, joten aineisto ei anna vastauksia Suomessa asuvien maahanmuuttajien kokemuksista nyt käynnissä olevaan maahanmuuttoon liittyvään keskusteluun ja asenneilmapiiriin.

6. MAAHANMUUTTAJAYRITTÄJÄT JA VASTUULLISEN LIIKETOIMINNAN ULOTTUVUUDET

Tutkimusta varten haastatellut maahanmuuttajayrittäjät ovat pienyrittäjiä. Pienyrittäjät ja vastuullinen liiketoiminta ovat aihepiirejä, joita ei kovinkaan usein ole yhdistetty tutkimuksessa. Pienyritysten toimintaan liittyy kuitenkin samoja vastuullisuuden elementtejä kuin suuryrityksillä, vaikkakin pienemmässä mittakaavassa. Pienyritysten harjoittama vastuullisuus jää usein ”hiljaiseksi vastuullisuudeksi”, sillä se on kartoittamatonta ja huomiota vaille jäänyttä. Vastuullisen liiketoiminnan edistämisen kannalta on tärkeää saada tietoa siitä, miten pienyritykset ottavat osaa vastuulliseen toimintaan ja mitkä pienyrittäjien näkökulmasta ovat vastuulliseen toimintaan ohjaavia tai sitä estäviä tekijöitä. (Worthington, Ram & Jones 2006, 96.)

Tämä tutkimus pyrkii osaltaan kartoittamaan pienyritysten vastuullista liiketoimintaa. Haastatellut yrittäjät ovat maahanmuuttajia, joten tutkimus selvittää pienyrittäjyyden kasvavan alasektorin eli maahanmuuttajayrittäjyyden tilannetta. Tutkimus edustaa laadullista tutkimusta, joten keskeisenä tehtävänä ei ole antaa tilastollisesti ja määrällisesti yleistettävää kuvausta maahanmuuttajayrittäjien vastuullisesta liiketoiminnasta, vaan ennen kaikkea nostaa esiin haastateltujen maahanmuuttajayrittäjien omakohtaisia käsityksiä ja toimintatapoja vastuullisen liiketoiminnan viitekehuksesta, ja täten tuoda esiin uudenlaisia kulttuurisia näkökulmia vastuullisen liiketoiminnan suomalaiselle tutkimuskentälle.

Tässä yhteydessä vastuullinen liiketoiminta tai yhteiskuntavastuu on määritelty asioiksi tai toimintatavoiksi, jotka ylittävät lain vaatiman minimitason. Huomiota on kiinnitetty niin taloudellisen, sosiaalisen kuin ympäristövastuun osa-alueisiin. Vastuullisen liiketoiminnan osa-alueiden rajat ovat kuitenkin liukuvia ja ne voivat määrittyä eri tavoin eri konteksteissa. Näin ollen esimerkiksi ympäristövastuuseen kuuluvat seikat voivat jossakin toisessa asiayhteydessä lukeutua esimerkiksi taloudellisen vastuun osa-alueeseen. (Vihervaara 2010, 109.)

6.1. Taloudellinen vastuu

Ihan nukkumisessa on riski. Ehkä ei ikinä herää. Ihan sen takia, en minä ikinä katso riskiä. Minä koko ajan teen ja menen ja yritän. (TKU/A/07/80)

Edellä oleva kommentti havainnollistaa, miten eräs haastatelluista yrittäjistä kokee yrittäjyyden taloudellisen riskin. Hänen mukaansa riskit kuuluvat elämään ja taloudellinen riski on vältettävissä ahkeralla työnteolla. Luottamus omaan jaksamiseen ja motivaatio tehdä töitä ovat edellytyksiä kantaa myös yrittäjyyden taloudellista vastuuta. Vastuullisen liiketoiminnan yhteydessä taloudellisella vastuulla tarkoitetaan sitä, että yrityksen liiketoiminta on taloudellisesti kannattavaa. Länsimaisille yrityksille taloudellinen vastuu on itsestään selvää, sillä liiketoiminnan on oltava kan-

nattavaa, jotta se tuottaa omistajille voittoa. (Ketola 2005, 32.) Esimerkiksi yritystoiminnan neuvontatilanteissa painottuu juuri taloudellinen vastuu. Yritysneuvoja kertoo näin:

Jos henkilö tai yritys noudattaa Suomen lakia niin me katsotaan, että toteutuu tämä välttämätön vastuu. Sen lisäksi sitten tämän yritystoiminnan, niin kun me nähdään, sen tulisi olla kannattavaa toimintaa, ja sitten toteutuu tämä taloudellinen vastuu. Ei sen enempää me olla mitenkään problematisoitu tätä asiaa. (TKU/A/07/81B)

Lakien noudattaminen on vastuullisen liiketoiminnan perusedellytys ja itse asiassa vastuullisen liiketoiminnan tulisi ylittää lain vähimmäisvaatimukset. Kuitenkin lain puitteissa toimiminenkin voi olla yrittäjille haasteellista. Eräs yrittäjä ilmaisee huolensa ja toinen kertoo avoimesti seuraavalla tavalla:

Kun aloittaa, on kaikki tuki pois ja paljon laskuja, menoja tulee. Miten hän kasvaa? Hänen on pakko ehkä tehdä jotain epälakia. (TKU/A/07/86)

Minä olen vähän tehnyt pöydän alta töitä. Kun sain vähän rahaa, sitten sen jälkeen minä perustin firman. – – Mutta nyt minä en tee sitä, ihan varma. Koska minä olen saanut tarpeeksi valtiolta apua, minun pitäisi maksaa ne takaisin. Se on fakta. (TKU/A/07/87)

Vastuullisesta liiketoiminnasta ei edes voida puhua, jos yritystoiminnassa ei noudateta lakia. Kuten sitaatista ilmenee, yksi yrittäjä myönsi toimineensa harmaan talouden alalla ja jättäneensä maksamatta lakisääteisiä maksuja ja veroja. Taloudellinen riski ja

vastuu perheen toimeentulosta olivat perusteluita, joilla yrittäjä selitti aiempaa toimintaansa. Suomessa työtön työnhakija on oikeutettu sosiaali- ja työttömyysetuuksiin, mutta kun hän työllistää itsensä ja aloittaa päätoimisen yritystoiminnan etuuksien maksatus päättyy. Hänen katsotaan työllistyvän omassa yrityksessä huolimatta yritystoiminnan kannattavuudesta. Yrittäjyyden taloudellinen riski voi olla suuri, jos yritystoiminnan kannattavuus on epävarmaa. Täten on ymmärrettävää, että taloudellisen riskin hallinta ja kannattavan liiketoiminnan saavuttaminen painottuvat yrittäjyyskeskuksen toimintaperiaatteissa:

Kannattavan toiminnan edellytykset, se on kyllä hirvittävän suuri vastuu, sen arvioiminen, että siinä tietyllä tavalla, niin kuin missä tahansa päätöksen tekemisessä kohottautuu toisen yläpuolelle. Joku virkamies sanoo esimerkiksi kebabintekijälle, että et tule menestymään, et tule saamaan tätä kaupaksi, et pärjää markkinoilla. Se on hirveän suuri vastuu virkamiehelle, jolla ei itsellä ole keittiöalan kokemusta, mutta me nähdään kuitenkin sitten tilastoina ne epäonnistuneet yritykset, kun niitä sitten kuitenkin on aika paljon. Kyllä siinä sitten tietynlainen ammattitaito myös yritysneuvojille ja virkamiehille, tämän toiminnan arvioijille muodostuu, että onko tässä niin kuin mitään järkeä. Jos saman kadun pätkällä on neljä kebabpaikkaa ja nyt sinne lykättäisiin keskelle vielä yksi, niin pitääkö tämmöiseen toimintaan antaa oleskelulupa tai starttiraha. (TKU/A/07/81B)

Tiettyjen alojen kilpailutilanne, epäonnistuneiden yritysten tilastotiedot ja ennakkoluulot ovat tosiasioita, jotka muokkaavat yrittäjyysneuvontaa. Vastuullinen yritysneuvonta on haasteellista ja riskien

kartoittaminen on tärkeää, mutta riskien korostaminen voi myös häivyttää yrittäjyyden mahdollisuuksia. Eräs yrittäjä kertoo kokemuksistaan näin:

Yrittäjakeskus sanoi riski, ei mene liike auki, koska sinä olet ulkomaalainen, suomalainen ei tule ulkomaalaisen parturiin. Ja minä sanoin, ei haittaa, minä menen auki. – – Ja nyt hyvä, asiakkaat ovat suomalaisia. (TKU/A/07/82)

Kyseinen yrittäjä oli ryhtynyt yrittäjäksi yrityskeskukseen varoituksista huolimatta, sillä yrittäjyys takasi mahdollisuuden työllistyä. Tässä yhteydessä on silti tärkeä korostaa, että pelkkä halu tehdä töitä ei riitä takaamaan kannattavaa liiketoimintaa. Yritystoiminnan taloudellisen vastuun toteuttaminen ei onnistu, jos henkilöllä ei ole tarvittavia tietoja, taitoja sekä ammatillista osaamista ja pääomaa. Maahanmuuttajayrittäjien haastatteluissa nousevat esiin myös käsitykset vääränlaisesta liiketoiminnasta. Osa yrittäjistä painottaa vääränlaisena liiketoimintana juuri sitä, että yrittäjäksi ryhdytään ilman minkäänlaista kokemusta ja käsitystä alasta.

Kaikki haastatellut yrittäjät kertovat toimivansa aloilla, joilla kilpailu on kovaa. Kilpailutilanteessa pärjääminen ja yritystoiminnan jatkuminen edellyttävät, että yritystoiminta on kannattavaa:

Kyllä minä odotan, koska tämä kilpailu sitten loppuu ja yksi ei jaksa jatkaa. Jos aina he myyvät jotain ja tulee tappiota, sitten ei voi jatkaa. (TKU/A/07/86)

Varsinkin ravintola-alalla maahanmuuttajayrittäjien lukumäärät ovat lisääntyneet ja kilpailu on muuttunut kovemmaksi. Eräs yrittäjä kertoo esimerkiksi oman näkemyk-

sensä kebab-pizzerioiden tilanteesta:

Aika paljon nämä ravintolat, joko ne ovat serkkuja, veljiä, sukulaisia keskenään siellä Turussa, minä tunnen aika paljon. Ne on sukulaisten välisiä eli ne yrittää auttaa toisiaan. Sen takia ne ovat lisääntyneet. Toisaalta se on hyvä, toisaalta taas huono. Halvat hinnat ja kaikki. Asiakkaalle on hyvä, mutta pitäjälle on huono. (TKU/A/07/77)

Kilpailukeinoina käytetyt hintojen jatkuva alentaminen ja oman työpäivän pituuden lisääminen eivät kuitenkaan ole yritystoiminnassa kestävä ratkaisu. Kannattavan liiketoiminnan saavuttaminen voi olla haasteellista kovassa kilpailutilanteessa ja tästä osoituksena ovat esimerkiksi ravintola-alan tiheät omistajanvaihdokset. Toisaalta tiukassa kilpailutilanteessa pärjääminen voi myös pakottaa pienyritykset toimimaan vastuullisesti, sillä se voi olla yrityksen ainoa hengissä säilymisen strategia. Haastatellut yrittäjät kokevat, että heillä ei ole varaa toimia vastuuttomasti, sillä pettynyt asiakas ei tule takaisin. Kannattavan liiketoiminnan perusedellytykseksi haastatellut yrittäjät mainitsevat vakituiset ja/tai tyytyväiset asiakkaat. Haastateltujen yrittäjien mukaan asiakastyytyväisyyden taustalla on nimenomaan vastuu hyvästä asiakaspalvelusta ja laadukkaista tuotteista.

Haastatellut maahanmuuttajayrittäjät tiedostavat kilpailun kovenemisen ja sen mukanaan tuomat riskit taloudellisen vastuun kantamisesta. Osa yrittäjistä luottaa paikallisten markkinoiden kanta-asiakkaisiin ja omaan jaksamiseen tehdä töitä, mutta osa yrittäjistä kertoo myös suunnittelevansa yritystoimintaa uusille aloille tai alueille. Tässä yhdessä on mahdollista nostaa esiin joidenkin maahanmuuttajayrittäjien potentiaali toimia globaalilla kentällä

sekä hyödyntää ja ylläpitää transnationaaleja verkostoja myös yritystoimintaa suunniteltaessa ja kehitettäessä niin Suomessa kuin Suomen rajojen ulkopuolella. Eräs yrittäjä kertoo näin:

Kysyin veljeltäni [asuu Dubaissa], tietääkö hän ketään koulutettua henkilöä, joka tietäisi alan bisneksistä ja hän sanoi kysyvänsä yhdeltä. Ja sitten hän tapasi erään tyypin, he juttelivat yhdessä tästä asiasta, olimme yhteyksissä ja tämä tyyppi tuli Dubaista Suomeen. Hän oli täällä kymmenen päivää ja me puhuimme ja perustimme yrityksen. (TKU/A/07/85)

Liiketoiminnan taloudellinen vastuu tarkoittaa haastatelluille maahanmuuttajayrittäjille vastuuta kannattavasta yritystoiminnasta, joka voidaan pyrkiä takaamaan myös transnationaaleja verkostoja hyödyntämällä. Pääsääntöisesti yrittäjät kokevat kuitenkin vastuun kannattavasta liiketoiminnasta vastuuksi työllistää itsensä, varmistaa toimeentulo perheelle sekä maksaa palkat mahdollisille työntekijöille. Länsimaisen kapitalismin muokkaamat oletukset taloudellisen kasvun tärkeydestä yrittäjyydessä eivät erityisesti painotu haastateltujen yrittäjien kommentteissa. Osaltaan tähän todennäköisesti ovat syynä haastateltujen yrittäjien yritysten markkina-asema ja yritysten koko, sillä kaikki yritykset ovat mikroyrityksiä ja suuret taloudelliset voitot voivat olla epärealistisia. Toisaalta yrittäjyyden arvoja voivat muokata myös erilaiset kulttuuriset käsitykset. Haastateltujen kommentteissa nousee esiin tietynlainen taloudellinen vaatimattomuus, sillä useat yrittäjät korostavat, että he eivät halua olla ahneita ja eivätkä he halua tulla rikkaita. Taloudellinen voitto on yritystoiminnan jatkuvuuden kannalta tärkeää ja

yrittäjät haluavat yritystensä menestyvän, mutta aivan kuin tietyt rajat haastateltujen yrittäjien voiton tavoittelulle olisi jo asetettu. Vastuullinen liiketoiminta tarkoittaa taloudellisen vastuun osalta juuri voiton tavoittelun rajojen asettamista, sillä suuret tai pienet yritykset eivät saisi tehdä voittoa hinnalla millä hyvänsä (Ketola 2005, 33). Osalle haastatelluista maahanmuuttajayrittäjistä periaatteet yrittäjyyteen tulevat uskonnosta ja islamin ohjeet ja varoitukset esimerkiksi ahneudesta koetaan normatiivisina. Toisten huomioon ottaminen toistuu myös haastatelluissa, joten haastatelluaineistosta löytyy painotuksia vastuullisen liiketoiminnan kontekstissa ennen kaikkea sosiaalisen vastuun ulottuvuuksista.

6.2. Sosiaalinen vastuu

Pakko maksaa hyväntekeväisyyden takia, jotain vaikka Etiopiaan, vaikka Suomessa, vaikka missä. Pitäisi jotakin ihan tästä taskusta mennä pois, vaikka omasta yrityksestä. Ei välttämättä, että pelkästään maksetaan vero, vuokra, sähkö, tätä pois, kirjanpitäjä, elli ja tellii ja työntekijä ei, ei se riitä oikeasti. (TKU/A/07/78)

Yritysten sosiaalisen vastuun perinteinen muoto on hyväntekeväisyys (Ketola 2005, 41). Kuten yllä olevasta sitaatista käy ilmi, hyväntekeväisyyteen osallistuminen voidaan kokea samanlaiseksi velvollisuudeksi kuin lakisääteisten velvollisuuksien noudattaminen. Lähes kaikki yrittäjät kertovat osallistuvansa hyväntekeväisyyteen omien mahdollisuuksiensa mukaan. Hyväntekeväisyys tarkoittaa haastatelluille yrittäjille esimerkiksi osallistumista erilaisiin keräyksiin, tuotelahjoituksia, t-paitojen hankkimista jalkapallojunioreille, kummi-

lapsitoimintaan osallistumista, rahan lähettämistä sukulaisille tai apua tarvitseville sekä lahjoituksia moskeijalle. Lisäksi osa haastateltavista kertoo myös maksavansa islamin mukaista almuveroa (*zakat*).⁸

Haastatellut yrittäjät suhtautuvat hyväntekeväisyyteen myönteisesti ja pitävät sitä luontevana asiana. Suurin osa kertoo oman uskonnon kehottavan hyväntekeväisyyteen ja periaatteen noudattaminen on tärkeämpää kuin varsinainen lahjoitettu rahamäärä. Hyväntekeväisyydestä kieltäytymistä paheksutaan, sillä sitä pidetään osoituksena ahneudesta ja vain itsensä ajattelemisesta. Sosiaalinen vastuu tarkoittaa haastatelluille konkreettisesti vastuuta toisten ihmisten auttamisesta. Vastuu kohdistuu tällöin yrittäjään henkilökohtaisesti ja vastuu on nimenomaan yrittäjän, ei yrityksen:

Minun mielestä tämä ei ole yrityksen asioita. Se on jokaisen oma asia. – – Mutta yritysasia, jos sinulla on yritys ja teet hyvää työtä ja sinulla on hyvät tulot, sitten sinä voit auttaa enemmän. (TKU/A/07/86)

Yleensä minä otan sen henkilökohtaisesti eli yksityisenä eikä yritykselle. Kun minä maksan jotakin, on sillä meillä eri merkitys. (TKU/A/07/77)

Hyväntekeväisyyteen osallistumista voi siis määrittää uskonnollinen tai yhteisöllinen viitekehys, jossa toisille antamista pidetään ansiokkaana tekona (Hämeen-Anttila 2004,

8 *Zakat* eli almuvero yksi islamin viidestä peruspilarista. Periaatteessa almuvero maksetaan kerran vuodessa säästössä olevan omaisuuden perusteella. Almuvero käytetään köyhien tai islamin yhteiseksi hyväksi. (Hämeen-Anttila 2004, 127–128.)

128). Yrittäjyys tarkoittaa haastatelluille yrittäjille taloudellista riippumattomuutta, joka takaa mahdollisuuden toteuttaa henkilökohtaista sosiaalista vastuuta ja auttaa rahallisesti esimerkiksi entisessä kotimaassa asuvia sukulaisia ja ystäviä. Näin ollen periaate hyväntekeväisyydestä ja vastuu toisista ihmisistä pikemminkin muokkaavat yrittäjänä toimimisen käytäntöjä kuin että yrittäjän rooli toisi mukanaan haastatelluille uudenlaisen sosiaalisen vastuun yleisestä toisten ihmisten huomioimisesta. Seuraavasta sitaatista paljastuu koetun vastuun transnationaalinen ulottuvuus:

Sanotaan joka kuukausi minä lähetän heille Iraniin tai Irakiin tai Turkkiin. Jos minä tiedän, että minulle jäi jotain, minä heti lähetän heille. (TKU/A/07/80)

Yrittäjän roolissa sosiaalinen vastuu konkretisoituu kuitenkin myös uusissa sidosryhmäsuhteissa. Keskeisimpiä sidosryhmiä, joihin sosiaalinen vastuu ulottuu, ovat työntekijät ja asiakkaat. Nämä sidosryhmät korostuvat myös haastatteluaiaineistossa ryhminä, joita kohtaan haastatellut yrittäjät kokevat vastuuta.

6.2.1. Työntekijät

Maahanmuuttajien yritystoimintaa tutkittaessa on taloussosiologiassa nostettu esiin talouden ”uppoutuneisuus” sosiaaliseen yhteyteensä. Liiketoimintaan vaikuttavat siis sosiaaliset suhteet, joita taloussosiologiassa nykyään kuvataan käsitteellä sosiaalinen pääoma. Sosiaalinen pääoma ilmenee esimerkiksi luottamuksena ja vastavuoroisuutena. Nämä käsitteet nousevat esiin maahanmuuttajayrittäjyyden tutkimuksissa, sillä maahanmuuttajayrittäjien on katsottu saavan käyttöönsä juuri kyseistä pääomaa sosiaalisten etnisten verkostojensa

kautta. (Walhbeck 2005, 41.) Haastatellut yrittäjät tuovat luottamuksen merkityksen esiin työntekijöiden rekrytointitilanteissa ja eräälle yrittäjälle tärkein kriteeri oljuuri ”ystävyyks, eikä mikään työkokemus”. Haastattelujen tekohetkellä puolella haastatelluista maahanmuuttajayrittäjistä oli palkattua työvoimaa ja puolet työskenteli yrityksessään yksin. Lähes kaikilla yrittäjillä, myös yksinyrittäjillä, oli ollut yrityksessään työharjoittelijoita.

Haastatelluista yrittäjistä neljällä oli työntekijöitä, jotka olivat itsekin maahanmuuttajia. Yrittäjien kommentoissa tulee esiin, että työntekijöiden täytyy olla luotettavia ja omien verkostojen kautta on mahdollista löytää juuri luotettavia henkilöitä. Eräs ravintola-alan yrittäjä kertoo työntekijöiden palkkaamisesta myös toisenlaisesta näkökulmasta:

Sanotaan, että heillä [maahanmuuttajilla] on vaikea saada työpaikka täällä, yleensä. Sitten minä yritän myös auttaa, että tarjoan heille työpaikan. Täällä on ollut meillä aika paljon työntekijöitä ja sitten loppujen lopuksi he ovat lähteneet perustamaan oman paikan, melkein seitsemän kaveria. – Joo tämä on ihan koulutus, oikein kurssi. Minä olen auttanut Turun kaupunkia, antanut ihmisille kokemusta. (TKU/A/07/76)

Maahanmuuttajayrittäjien toimintatapaa palkata toisia maahanmuuttajia voidaan tarkastella myös sosiaalisen vastuun kantamisen näkökulmasta. Valtaväestön yrittäjät eivät monesti palkkaa maahanmuuttajia, joten maahanmuuttajayrittäjät tarjoavat työ- ja harjoittelupaikkoja monille maahanmuuttajille. Yrityksen yhteiskuntavastuun sosiaaliseen vastuuseen kuuluu moninaisuuden huomioiminen eli yrityksen henkilöstön tulisi käytännössä kuvastaa

ympäröivän yhteiskunnan sosiaalista rakennetta. Tällöin yritys kantaa vastuuta työllistämällä tasaisesti kumpaakin sukupuolta, eri ikäryhmiä, vajaakuntoisia ja eri etnisiä ryhmiä. Näin toimimalla yritys voi hyödyntää erilaisia resursseja ja vastata paremmin toimintaympäristönsä tarpeisiin. (Forsander *et al.* 2004, 53.) Haastatteluaineisto paljastaa, että osa tutkimukseen osallistuneista maahanmuuttajayrittäjistä kantaa sosiaalista vastuutaan myös toisista maahanmuuttajista tarjoamalla heille työpaikan, työharjoittelupaikan ja jopa mahdollisuuden oppia ammatti ja ryhtyä yrittäjäksi. Moninaisuuden huomioimisesta kokonaisvaltaisesti ei kuitenkaan haastateltujen yrittäjien kohdalla voida puhua, sillä palkatut työntekijät ovat esimerkiksi pääsääntöisesti samaa sukupuolta kuin itse yrittäjät. Haastatteluaineisto ei kuitenkaan valaise sen enempää yrittäjien rekrytointiperusteita sukupuolituneesta näkökulmasta.

Haastateltujen yrittäjien tavassa palkata toisia maahanmuuttajia toteutuu sosiaalisen vastuun periaate, sillä ylipäänsä maahanmuuttajille työpaikan tai työharjoittelupaikan tarjoaminen on yhteiskunnallisesti tärkeää. Maahanmuuttajien työllistäminen tukee maahanmuuttajien integroitumista Suomeen, mutta toisaalta ilmiöllä voi olla negatiivisia piirteitä, jos kyseessä on etnisen talouden syntyminen.

Käsitteellä *etninen talous* tarkoitetaan tässä mihin tahansa etniseen ryhmään tai maahanmuuttajaryhmään kuuluvia yksinyrittäjiä, työnantajia, samaan etniseen ryhmään kuuluvia työntekijöitä ja perheenjäseniä. Etnisen talouden katsotaan syntyneen, kun millä tahansa etnisellä ryhmällä on jollakin yksityisen talouden sektorilla merkittävä omistusosuus huolimatta siitä, kuuluvatko asiakkaat samaan

etniseen ryhmään vai eivät. (Light & Gold 2000, 9–10.) Turkkiilaisten yrittäjien kebab-pizzeria-ravintolat ovat esimerkki myös Suomeen syntyneestä etnisestä taloudesta. ”Kebab-talouden” syntyyn on vaikuttanut ravintola-alalla toistuva ilmiö, jolloin Suomeen muuttaneet turkkilaiset työskentelevät ensin kebab-pizzeria-ravintolassa ja tämän jälkeen perustavat itse omia ravintoloita. (Wahlbeck 2007, 543.) Haastatteluaineisto osoittaa, että ilmiö ei liity ainoastaan turkkilaisiin maahanmuuttajiin. Sama ilmiö toistuu myös muihin etnisiin ryhmiin kuuluvien maahanmuuttajayrittäjien kohdalla, jotka työskentelevät kyseisellä ravintola-alalla. Kebab-ravintoloihin liitetään ajatus etnisestä resurssista, joka kuuluu automaattisesti Turkista tai Lähi-idästä tulevien käyttöön, ja syntynyt etninen talous takaa siis työpaikkoja ja taloudellista turvaa etnisen ryhmän jäsenille, mutta muut jäävät ulkopuolelle (Portes & Landolt 1996). Tätä havainnollistaa erään haastattelun maahanmuuttajayrittäjän kysymys: ”Jos somali myy kebabia, voiko siitä mitään tulla?”

Etninen talous hyötyy etnisyyteen perustuvista sosiaalisista verkostoista, mutta ilmiöön voi myös liittyä haittoja. Tällöin esimerkiksi työvoimapolitiittisena toimenpiteenä suoritettu työharjoittelukokemus, palkallinen työkokemus tai yrittäjäkokemus kebab-ravintolasta voikin toimia negatiivisena sosiaalisena pääomana ja etnisestä marginalisoida tiettyyn etniseen ryhmään kuuluvien maahanmuuttajien asemaa ja mahdollisuuksia löytää työtä etnisen talouden ulkopuolelta. Tästä löytyy viitteitä myös tämän tutkimuksen haastatteluaineistosta. Työvoimaviranomainen toteaa näin:

Jos se sama työkokemus olisi jonkun suuren suomalaisen saman alan toimijan palveluksessa, niin varmaan olisi helpompi työllistyä. Se on ihan varma. (TKU/A/07/84)

Erään kebabyrittäjän kommentti tulevaisuuden suunnitelmistaan havainnollistaa myös mahdollisuuksien rajautumista:

Jatketaan tätä hommaa siihen asti, kun on hyvä ja on terveenä. Ei mitään muuta vaihtoehtoa täällä ja nyt, kun on ollut monta vuotta tällä alalla, ei pysty tekemään mitään muuta. (TKU/A/07/77)

On kuitenkin tärkeää havaita, että kyseinen yrittäjä kokee oman yrittäjyytensä onnistumisena ja on tyytyväinen asemaansa ja yrittäjän vapauteen määrätä omista asioistaan.

Suomessa esiintyvään etniseen talouteen voi myös liittyä epäkohtina harmaata taloutta, kuten pimeää työtä tai liian pientä tuntipalkkaa (Wahlbeck 2007). Kebab-talous ei kuitenkaan tarkoita sitä, että yrittäjät ja työntekijät automaattisesti nauttivat molemminpuolista luottamusta tai että työntekijät tyytyisivät pieneen palkkaan, eivätkä vaatisi palkankorotusta. Eräs yrittäjä kertoo seuraavassa haastattelun katkelmassa ongelmistaan työntekijöiden kanssa:

Yrittäjä: Kesti vuoden ja pari kuukautta. Siellä olin ja myin sen pois. Oli ongelma työntekijöiden kanssa ja kaikki.

JH: Mitä ongelmia oli?

Yrittäjä: Palkankorotus, mutta ei pysty, kun niin halpa. Ei pystynyt tekemään mitään ja sitten minä pelkäsin, että se paikka taas laskee, että jos työntekijät tekevät jotakin.

JH: Mitä?

Yrittäjä: Eli vaikka mitä, eli kun sinä haluat minulta jotakin, minä en pysty antamaan,

sinä teet jotakin, millä vaikutat minun työhön.

JH: Että työntekijät olisi tehnyt jotain ikävää?

Yrittäjä: Varmasti, koska minä tiedän, kun olen ollut pitkään töissä ravintoloissa. Sitten minä tiedän.

JH: Mitä ne saattaisi tehdä?

Yrittäjä: Vaikka kohtelee asiakkaita huonosti, ei se tule taas uudestaan. Minä sanoin, nyt minä teen yhden päätöksen, sen jälkeen te kärsitte. Ja se oli näin.

JH: Mikä se päätös oli?

Yrittäjä: Että minä myyn pois. He eivät uskoneet. He ajattelivat, että minä vitsailen, kun he näkivät, että työt ja kaikki on hyvin, ja että raha olisi tärkeää. Ei raha ole tärkeää, pääasia että ihmisillä on rauha ja hyvä.

(TKU/A/07/77)

Haastatelluista yrittäjistä puolella oli työntekijöitä, joten heidän haastatteluissaan kysyttiin yrittäjien tapaa ratkaista ongelmatilanteita työntekijöiden kanssa, tapaa toimia esimiehenä sekä heidän kokemaansa vastuuta työntekijöistään. Maahanmuuttajayrittäjien kommentteissa suhtautumista työntekijöihin leimaa vastavuoroisuuden periaate. Yrittäjät maksavat työntekijöiden palkan ja tämän vastineeksi he vaativat työntekijöiltään sopeutumista työyhteisöön ja kunnollista työpanosta. Jos vastavuoroisuuden periaatteet eivät toteudu yrittäjän ja työntekijän välillä, osa haastatelluista yrittäjistä oli ollut valmis myymään yrityksen tai irtisanomaan työntekijän. Eräs yrittäjä toteaa ongelmallisesta työntekijästään näin:

Ei ikinä kuuntele, mitä minä sanon hänelle. Sitten hän sai potkut, ole hyvä.

(TKU/A/07/80)

Kyseisessä tapauksessa vakituisen työntekijän irtisanominen tuli yrittäjälle kalliiksi. Hän joutui maksamaan työntekijälle useamman kuukauden palkan. Kyseinen yrittäjä koki, että vaikka työntekijä ei tee työtehtäviään, laki ”suojaa koko ajan työntekijää”.

Haastatellut maahanmuuttajayrittäjät korostavat kommentteissaan yhdenvertaista asemaansa työntekijöidensä kanssa, mutta toisaalta tämän toteutuminen vaatii vastavuoroisuuden periaatteen toteutumista – työntekijän on myös hoidettava omat velvollisuutensa. Hyvin tehdystä työstä yrittäjät ovat valmiita palkitsemaan työntekijänsä ylimääräisin keinoin. Eräs haastateltu kertoo seuraavaa:

Annan heille jotain ekstraa, tämä on luontevaa, kun projekti sujuu hyvin ja työntekijät tekevät hyvää työtä. Tämä on kuin ystävyyssuhde, ja työntekijät voi yllättää viemällä heidät saunaan, syömään, pelaamaan jalkapalloa. Ja tietysti on myös bonus, heille maksetaan bonus vuoden lopulla.

(TKU/A/07/85)

Rekrytointitilanteissa maahanmuuttajayrittäjät kohtaavat samoja haasteita kuin muut yrittäjät, sillä luotettavien ja hyvien työntekijöiden löytäminen ei välttämättä ole helppoa. Osa maahanmuuttajayrittäjistä voi löytää työntekijöitä etnisten sosiaalisten verkostojen kautta, mutta kaikki maahanmuuttajayrittäjät eivät välttämättä edes halua palkata omia ystäviään. Tähän vaikuttaa osaltaan myös yrittäjän toimiala. Maahanmuuttajayrittäjä, joka toimii alalla, jota ei mielletä maahanmuuttajayrittäjien toimialaksi, tai jos maahanmuuttajayrittäjän asiakkaat ovat pääsääntöisesti suomalaisia, voi kokea asenneilmapiirin takia helpommaksi ja taloudellisesti kannattavaksi

palkata kantaväestöön kuuluvan suomalaisen henkilön (esim. Okulov 2007, 69–70). Eräs haastateltu yrittäjä kertoo näin:

Minä olen aina suomalaisten kanssa töissä, koska meidän kaikki asiakkaat ovat suomalaisia. Ja sitten he [suomalaiset työntekijät] paremmin tietävät, mitkä ovat tavat ja heidän kulttuuri on sama ja kaikki, mitä puhua heidän kanssa. Sen takia on tärkeää minulle, että [työntekijät] ovat suomalaisia. (TKU/A/07/80)

Haastatellut maahanmuuttajayrittäjät, joilla on työntekijöitä, kokevat vastuuta työntekijöistään. Työntekijöille halutaan turvata työ, palkka ja työympäristö. Pienyrityksiin liitetään inhimillisuus ja työntekijöistä välittäminen (Lähdesmäki 2005), ja nämä piirteet nousevat esiin myös haastateltujen maahanmuuttajayrittäjien kommentoinnissa, kuten ilmenee seuraavista lainauksista:

Jos työskentelet yrityksessä joka päivä joidenkin henkilöiden kanssa, näet heitä joka päivä yhden vuoden, kahden vuoden tai kolmen vuoden ajan. Heistä tulee sinun perhe, koska vietät enemmän aikaa töissä kuin itse asiassa kotona. Ihmissuhteiden täytyy olla, niiden täytyy tulla hyväksi, koska yritys on myös kuin perhe. (TKU/A/07/85)

Ja minä olen sanonut täällä, että jos nyt minun isä tulisi tänne tai veli töihin ja minä joudun lopettamaan jonkun teidän työn, en minä suostu. Se on se periaate minulla. Se joka on hyvä minun kanssa, en voi pistää minun vanhemmat tai veljet tai kuka tahaansa minun sukulaisista etuillen, että he ovat minun sukulaisia ja minä joudun lopettamaan jonkun toisen työn. Ei, en missään nimessä. Että se on teistä kiinni, joko te teette hyvän työn ja kaikki menee hyvin tai

sitten jos ette halua jatkaa, sanokaa minulle, te ette halua jatkaa. Se on sitten eri juttu. (TKU/A/07/77)

Edellä olevassa lainauksessa heijastuvat kulttuuriset ajattelumallit yhteisöllisyydestä ja perheen merkityksestä. Yrittäjä haluaa korostaa sitoutumistaan työntekijöihinsä huolimatta omaksumastaan yhteisölliseen kulttuuriin kuuluvasta toimintamallista. Suomessa työntekijöiden irtisanomista säätelee kuitenkin myös laki, eikä irtisanomisperusteena voi laillisesti olla työntekijän korvaaminen sukulaisella. Kysymykseen: ”Tapahtuuko tällaista käytännössä?” ei tämän tutkimuksen haastatteluaineiston perusteella voi kuitenkaan antaa vastauksia.

Yhteisöllinen ajattelumalli voi heijastua myös siinä, että maahanmuuttajayrittäjät kokevat halua auttaa toisia maahanmuuttajia. Rekrytointitilanteessa maahanmuuttajayrittäjien rekrytointipäätökseen vaikuttaa kuitenkin myös taloudellisen kannattavuuden näkökulma. Työntekijän täytyy olla luotettava, soveltua työtehtävään sekä olla työstä motivoitunut ja/tai valmis oppimaan, ja jos yrittäjän asiakaskunta on pääosin suomenkielistä, on palkattavan työntekijän mieluusti myös osattava suomen kieltä asiakaspalvelutilanteissa. Haastatelluista yrittäjistä ravintola-alan yrittäjät olivat palkanneet työntekijöitä vain osaikaiseen työhön. Yrittäjien mukaan heillä ei ollut varaa palkata työntekijöitä kokopäiväisesti, mutta yrittäjille on tärkeää, että he pystyvät takaamaan työntekijöiden osaikaisen työn jatkuvuuden.

Maahanmuuttajayrittäjät kertovat saavansa yhteydenottoja työttömiltä maahanmuuttajilta tai oppilaitoksilta työharjoittelupaikan toivossa. Osa kertoo tarjoavansa yrityksessään harjoittelupaikan esimerkiksi suomen kielen koulutuksessa olevalle

maahanmuuttajalle. Harjoittelijan suomen kielen taitojen vahvistuminen ei välttämättä parhaiten toteudu samaa äidinkieltä puhuvan yrittäjän yrityksessä, mutta toisaalta tämä ehkä kertoo myös esimerkiksi oppilaitosten tai työvoimaviranomaisten haasteista tarjota työharjoittelupaikkoja maahanmuuttajille eikä ainoastaan maahanmuuttajayrittäjien mahdollisuuksista hyötyä ”ilmaisesta työvoimasta”.

Haastatelluille yrittäjille, joille uskonto on tärkeää, on myös luontevaa, että heitä itseään ja työntekijöitä varten on varattu tila islamiin kuuluvia rukoushetkiä varten. Tätä voidaan myös pitää yhtenä työntekijöihin kohdistuvana sosiaalisen vastuun toteutumisen ulottuvuutena.

6.2.2. Asiakkaat

Maahanmuuttajayrittäjien kommentoissa painottuvat työntekijöiden lisäksi asiakkaat sidosryhmänä, jota kohtaan yrittäjät tuntevat vastuuta. Kaikki yrittäjät painottavat asiakkaiden tyytyväisyyttä. Yrittäjät pyrkivät takamaan asiakastyytyväisyyden hyvällä asiakaspalvelulla ja laadukkailla tuotteilla. Tämän koetaan olevan ainoa mahdollisuus pärjätä yritysten välisessä kilpailussa:

Lopettaminen hyvissä ajoin, etuajassa ja hyvä laatu. Milloinkaan ei mitään reklamoidavaa tai vikaa. Näin se on ja näin me selviämme näistä uusista yrityksistä, jotka laskevat hintoja. (TKU/A/07/85)

Ravintola-alan maahanmuuttajayrittäjät painottavat valmistamiensa tuotteiden laatua ja on kiinnostavaa, että he kertovat itse luottavansa suomalaisen laatuun ravintola-alan raaka-aineissa ja esittelivät ylpeinä seinillä olevia sertifikaatteja suomalaista alkuperää olevista raaka-aineista. Suomalaisen raaka-aineiden käyttäminen johtuu

osittain myös asiakaskunnan tottumuksista, jolloin ”käytetään sitä mistä asiakas tykkää”.

Vastavuoroisuuden periaatteeseen luotetaan myös asiakkaiden suhteen. Eräs ravintola-alan yrittäjä kertoo tarjoamastaan joustavasta palvelusta: esimerkiksi asiakkaat voivat lähettää lapsensa syömään ja vanhemmat tulevat myöhemmin maksamaan, tai että yrittäjä kotiin lähtiessään voi antaa kyydin asiakkaalle kaupungin keskustaan. Yrittäjän mukaan tieto tästä leviää asiakkaiden keskuudessa ja näin yritys saa hyvää mainosta ja mainetta. Yhteisöllistä ajattelumallia voidaan siis hyödyntää myös yrittäjänä ja näin ollen asiakassuhteet vahvistuvat ja muuttuvat henkilökohtaisemmiksi. Ylipäänsä yrityksen maine on yrittäjille tärkeä, sillä heillä ei ole varaa menettää asiakkaitaan – varsinkaan kanta-asiakkaitaan.

Pienyrittäjien on todettu uskovan maineen menettämisen olevan merkittävämpää pienyrityksille kuin suuryrityksille ja pienyrityksille asiakkaiden luottamuksen palauttaminen voidaan kokea jopa mahdollisemmaksi (Lähdesmäki 2005, 57). Tämä tulee esiin myös maahanmuuttajayrittäjien haastatteluissa. Yrittäjät kokevat, että heillä ei ole varaa pettää asiakkaidensa luottamusta hyvään palveluun ja laadukkaisiin tuotteisiin. Tyytyväinen asiakas tulee takaisin, takaa liiketoiminnan jatkuvuuden ja on parasta mainosta yritykselle ja yrittäjän osaamiselle.

Vastuu asiakkaista ilmenee myös siinä, että yrittäjien kommentoissa painottuvat yrittäjyydessä tarvittavat tiedot, taidot ja valmiudet. Esimerkiksi ravintola-alan yrittäjä tuo esiin oman vastuunsa viranomaisia kohtaan ja mainitsee esimerkiksi terveystarkastuksista ja niiden tarpeellisuudesta seuraavaa:

Täytyy osata oikein. Ja terveystarkastaja valvoo aika paljon, koska on ollut aika paljon syytä ja virheitä on aika paljon. Joskus terveystarkastaja on kertonut minulle siitä asiasta. Ei ole helppoa niin, koska hygienia on aika tärkeä ja aika korkea täällä Suomessa myös. (TKU/A/07/76)

Eräs elintarvikealan yrittäjä kertoo terveystarkastajan tarkastuksista puolestaan seuraavaa:

Ei ole minulla kaikkea tietoa. Esimerkiksi minä toin kananmunia ilman leimaa ja terveystarkastaja tuli ja ilmoitti minulle. Aina minä vaihdoin semmoista ja semmoista. Monta kertaa esimerkiksi minä ostin täällä Suomessa jonkun ulkomaalaisen firman lihaa, mutta hänellä ei ole lupia. Hän merkitsi kaikki päivämäärät ja kaikki, mutta yksi kerta terveystarkastaja tuli ja sanoi: ”Se on kielletty.” (TKU/A/07/79)

Jotta yrittäjä voi taata laadukkaita tuotteita asiakkaille, on yrittäjän myös kiinnitettävä huomiota tavarantoimittajien vastuullisuuteen ja varmistettava, että esimerkiksi myytävä liha on tuotettu elintarvikelain-säädösten mukaisesti.

Yrittäjät pyrkivät asiakastyytyväisyyteen tarjoamalla asiakkaille heidän tarvitsemiaan tuotteita. Haastatellut etnisten elintarvikelikkeiden omistajat kertovat itse hakevansa tuotteet Ruotsista. He käyvät viikoittain paikan päällä ostamassa tuotteet, jotta he voivat varmistaa myymiensä tuotteiden laadun. Toisaalta vastuu siirretään osittain myös viranomaisille varsinkin niiden tuotteiden osalta, jotka on tuotu Euroopan ulkopuolelta. Haastatellut yrittäjät luottavat siihen, että myyntiä varten Ruotsiin tuodut tuotteet ovat läpäisseet viranomaistarkastuksen myyntiluvan saamiseksi.

Maahanmuuttajayrittäjien mukaan asiakastyytyväisyyden saavuttamisessa täytyy myös huomioida kulttuurinen tapa tehdä kauppaa, jos asiakaskunta muodostuu pääsääntöisesti maahanmuuttajista. Tämä käy ilmi seuraavista sitaateista:

Minä en aina mieti itselle. Aina minä mietin muita ihmisiä, mistä he tykkäävät. He aina tulevat tänne, tinkivät: ”Anna vähän halvempi.” Minä haluaisin, että asiakas menee täältä tyytyväisenä. Joskus minä en voita paljon, mutta he ovat tyytyväisiä. (TKU/A/07/86)

Sen takia pitäisi minulla aina olla muutama tarjous. Kyllä he haluavat tinkiä aina. Ulkomaalaiset enemmän. Ei ole suomalaiset semmoisia. Suomalaiset näkevät hinnan ja ottavat ja maksavat, mutta ulkomaalaiset aina haluavat tinkiä, tinkiä ja tinkiä. – – Se on kulttuuri. (TKU/A/07/79)

Asiakkaiden vaatimusten huomioiminen ei kuitenkaan voi tapahtua taloudellisen kannattavuuden kustannuksella. Jotkut yrittäjät tuntuvat tasapainoilevan asiakkaita kohtaan kokemansa sosiaalisen vastuun ja taloudellisen vastuun välillä. Kyseisessä tilanteessa ovat juuri yrittäjät, joiden asiakaskunta muodostuu pääsääntöisesti maahanmuuttajista. Asiakastyytyväisyyden tavoittelu ei kuitenkaan voi tapahtua jatkuvasti taloudellisen vastuun kustannuksella. Asiakkaiden ja voiton suhteen määrittelee eräs yrittäjä näin:

Asiakas voi tuoda rahaa minulle, mutta rahat eivät voi tuoda asiakkaita ollenkaan. Se on tuommainen pääsääntö. Jos minulla on hyvin suhteet asiakkaan kanssa, tulee enemmän voittoa. (TKU/A/07/87)

On siis tärkeää, että niin sosiaalinen vas-

tuu asiakkaita kohtaan kuin taloudellinen vastuu kannattavasta yritystoiminnasta toteutuvat. Tämä takaa jatkuvuuden ja edistää kokonaisuudessaan vastuullista liiketoimintaa. Vastuullisen liiketoiminnan kolmas osa-alue muodostuu ympäristö vastuusta, jota käsitellään seuraavaksi.

6.3. Ympäristövastuu

Tykkään oikein paljon luonnosta ja ympäristöstä täytyy huolehtia, muuten ihmiset kärsivät, jos ympäristö menee huonoksi. Sama kun mitä me näemme nyt nykyaikana. Puhutaan jatkuvasti, että maapallo lämpiää ja näin pois päin ja tämmöistä mitä tapahtuu, tulvat ympäri maailmaa. Elikkä ympäristöstä täytyy huolehtia aika paljon. (TKU/A/07/76)

Kyseisen kommentin mukaisesti yrittäjien haastatteluista voi löytää viitteitä yleisestä kiinnostuksesta ympäristönsuojeluun ja ympäristö pyritään ottamaan huomioon myös omassa toiminnassa pieniä tekoja tekemällä. Esimerkiksi sähkön kulutuksen säästämisestä eräs yrittäjä kertoo näin:

Jos emme ole paikalla, me laitetaan kaikki kiinni. Me voimme vähän säästää. Ihan sen takia me säästämme: ensin, että auttaa kaikkia ihmisiä ja toinen juttu, että me vähän säästämme rahaa. (TKU/A/07/80)

Haastatellut pienyrittäjät toimivat lähinnä palvelualoilla, joten heidän yritystoiminnallaan ei pääsääntöisesti ole paljonkaan ympäristöä kuormittavaa vaikutusta.⁹ Täl-

9 Viikoittaiset tavaranhakumatkat Ruotsiin näyttävät ympäristövastuun näkökulmasta erilaisina kuin sosiaalisen vastuun näkökulmasta.

laisessa tilanteessa ympäristövastuusta huolehtimisen voidaan ajatella kuuluvan esimerkiksi tavarantoimittajalle:

Kaikki mitä me tehdään, että puhdasta ja hyvä, että se ei vahingoita ympäristöä, koska kaikki mitä me tuodaan ja tehdään, se on valmiina siinä jo. Jos hakee joku paketti, se on just se. On otettu huomioon ympäristö. (TKU/A/07/77)

Ympäristövastuu toteutuu pääsääntöisesti noudattamalla yrittäjien toimintaan liittyvää jätelainsäädäntöä ja ympäristölainsäädäntöä. Useimmat haastatellut yrittäjät ovat vuokranneet yrityksen toimitilan, joten vuokrasopimuksen nojalla yrittäjät voivat käyttää kiinteistön jäteastioita ja vastuun jätehuollosta kantaa kiinteistön omistaja. Yrittäjien haastatteluista nousee esiin myös kiinnostus kierrättämiseen. Toimialasta riippuen yrittäjät kertovat yleisimmin kierrättävänsä pahvin, pakkausmateriaalit ja lasin. Kierrätys on keskeistä autoalan yrittäjälle:

Minä annan Kuusakoskelle¹⁰ kaiken. Tulee hakemaan tuolta. – Juu, se laki ja kaikki on. Nyt minä tiedän kaikki. En ole enää tyhjä. (TKU/A/07/87)

10 Kuusakoski on yritys, jonka toiminta perustuu teolliseen metallien kierrätykseen. Coreco-tutkimushankkeessa on tutkittu yhteiskuntavastuuta eri tieteenalojen näkökulmista ja tutkija Nina Aarras tekee tutkimusta aiheesta ”Teollinen ekologia yrityksessä”. Hän on muun muassa tutkimustaan varten haastatellut mainitun yrityksen edustajaa. Teollinen ekologia tarkoittaa fyysisten materiaali- ja energiavirtojen tutkimusta ja erilaisia käytäntöjä, jotka tukevat ympäristönsuojelua ja kestävä kehitystä (www.teollinenekologia.fi).

Kuten sitaatista käy ilmi, yrittäjälle toimialaan liittyvä lainsäädäntö ei heti alusta asti ole ollut tuttua. Käytettyihin autoihin liittyvän yritystoiminnan ongelmallisuus nousee esiin myös virkamiesten kommentissa. Kunnan ympäristönsuojelutoimiston virkamies kertoo maahanmuuttajayrittäjyydestä seuraavaa:

Me edustetaan jätehuollon valvontaviranomaista oikeastaan enemmän, että kyllä me kaikkia ympäristösuojelullisia asioita katsotaan, mutta erityisesti tätä jätehuollon toimivuutta ollaan tarkastettu. Meille on ehkä tullut kaikkein tutuimmaksi tämmöiset romuajoneuvoihin liittyvät asiat, sen tyyppiset yrittäjät. Tai se ei välttämättä ole romuajoneuvo, mutta tämmöisiä autoja, kun Suomessa poistetaan käytöstä ja sitten ne lähetetään ulkomaille uuteen käyttöön. – – Usein ne lähtevät Afrikkaan tai Arabimaihin tai minne tahansa tämmöisiin maihin. Näissä on ollut vähän semmoinen olo, niin kun rajamailla siinä, toteutuuko jätelainsäädäntö ja ympäristösuojelulainsäädäntö.

– –

Sitten, kun siihen liittyy purkamotoiminta, eliikkä ruvetaan oikein niitä autoja laittamaan palasiksi ja näin, niin silloin siinä on tosi isot riskit. Siinä on Suomessa tosi kova lainsäädäntö. Näihin me ollaan yritetty vähän saada tarkennusta ja tiukennusta, mutta siellä on varmaan paljon tietämättömyyttä. (TKU/A/07/81A)

Kyseinen virkamies painottaa haastattelussa, että heidän suorittamiensa tarkastuskäyntien tarkoituksena on myös hyödyttää yrittäjiä, jotta he saavat tietoa lainsäädännöstä, sen muutoksista ja ylipäänsä ”vinkkejä miten asioita voisi hoitaa ehkä paremmin”. Virkamiesten mukaan suuremmat yritykset huomioivat toiminnassaan

ympäristövaikutukset ja usein yritysten toimintaa säätelevät ympäristöjärjestelmät, joiden noudattamista vaativat eri sidosryhmät. Sen sijaan juuri ”pienet pajat” ovat voineet olla ongelmallisia ympäristönsuojelulainsäädännön ja jätelainsäädännön toteutumisen kannalta. Tämä ei kuitenkaan liity ainoastaan maahanmuuttajien yrittäjyyteen, kuten virkamies huomauttaa:

Onhan se sillä lailla hassua, että me kauheasti ihmetellään, että joku maahanmuuttaja ei ehkä ole hoitanut siinä firmassa niin ja näin asioita. Mutta ei siinä montaa vuotta tarvitse Suomessa mennä taaksepäin, kun ei olla kyllä hoidettu jätehuoltoa kauhean hyvin, vaan ollaan kaadettu kaikki takapihalle ja näin, että kyllä voidaan katsoa itseämmekin peiliin sinänsä. Ei se täälläkään kauhean kauaa ole ollut hoidossa. (TKU/A/07/81A)

Maahanmuuttajayrittäjien haastattelussa ympäristövastuu siis pelkistyy ensi sijassa lakien noudattamiseen ja pieniin ympäristötekoihin. Yleinen huoli luonnosta kannustaa myös haastateltuja tekemään pieniä tekoja ja valintoja ympäristönsuojelun edistämiseksi.

7. YHTEENVETO JA POHDINTAA

Tämän tutkimushankkeen tarkoituksena on ollut lisätä tietoa maahanmuuttajayrittäjyydestä, sillä aiheeseen liittyvä tutkimus on ollut Suomessa vähäistä, eikä maahanmuuttajayrittäjyyteen ole kiinnitetty järjestelmällistä huomiota esimerkiksi pk-yrityksiin liittyvissä käytännöissä (Penninx 2010). Tutkimuksessa on valotettu maahanmuuttajayrittäjien omia kokemuksia yrittäjyydestä ja tarkasteltu maahanmuuttajien yrittäjyyttä vastuullisen liiketoiminnan näkökulmasta. Tutkimusta varten on haastateltu maahanmuuttajayrittäjiä ja virkamiehiä. Haastateltujen maahanmuuttajien urapolut yrittäjäksi ovat olleet erilaisia ja onkin tärkeää havainnoida heterogeisuus, joka paljastuu sanan *maahanmuuttajayrittäjä* taustalta. Tämä tulee esiin haastatteluaineistosta, vaikka haastatteluihin pyydetty kymmenen maahanmuuttajayrittäjää valittiin melko tiukkojen kriteerien perusteella. Kolmeen yrittäjyysaktiivisimpaan kieliryhmään kuuluminen rajasi haastateltavat maahanmuuttajayrittäjät äidinkieleltään joko persian-, kurdin- tai arabiankielisiksi. Haastatteltujen perusteella voidaan maahanmuuttajien resurssit määritellä seuraaviksi:

1) **Motivaatio.** Haastatellut maahanmuuttajat kokivat työn tekemisen tärkeäksi, joten yrittäjyys oli väylä joka mahdollisti työn. Sijoittuminen yleisille työmarkkinoille on voinut olla vaikeaa, joten haastatellut maahanmuuttajat olivat ottaneet aktiivisen roolin ja luoneet itselleen oman työpaikan.

2) **Yleinen arvostus yrittäjyyttä kohtaan.** Yrittäjänä maahanmuuttajille avautuu uudenlainen rooli paikallisympäristössä ja osana suomalaista yhteiskuntaa. Haastatellut yrittäjät olivat tyytyväisiä omaan sosiaaliseen asemaansa yrittäjänä. Näin ollen yrittäjäksi ryhtyminen voi myös tukea kotoutumisprosessia.

3) **Suomen kielen taito.** Kielitaito auttaa konkreettisesti yrittäjäksi ryhtymistä ja yrittäjänä toimimista suhteessa moniin paikallisiin sidosryhmiin, joita ovat esimerkiksi asiakkaat, tavarantoimittajat ja viranomaiset.

4) **Rahoituksen hankkiminen.** Maahanmuuttajat turvautuvat myös omiin verkostoihinsa, sillä suomalaisen yhteiskunnan tukemat yrittäjyystuet tai pankkilainat eivät välttämättä ole kaikkien käytettävissä.

5) **Tietojen, taitojen ja työvoiman hankkiminen.** Maahanmuuttajayrittäjät hyötyvät omista sosiaalisista verkostoistaan, sillä niiden kautta on yrittäjäksi ryhtyvien ja yrittäjänä toimivien mahdollista saada tarvittavaa tietoa yrittäjyydestä ja löytää luotettavia työntekijöitä. Maahanmuuttajayrittäjä ei puolestaan välttämättä koe hyötyvänsä omista etnisistä verkostoistaan, jos hän toimii yrittäjänä alalla, joka ei ole tyypillisesti maahanmuuttajien ala, eikä toimintaidea siis perustu etnisen resurssin hyödyntämiseen. Ammattitaito on myös tärkeää yrittäjyydessä ja ammattitaito voi olla hankittu joko aiemmassa kotimaas-

sa tai myöhemmin Suomessa, esimerkiksi työkokemuksen ja/tai työharjoittelun kautta. Maahanmuuttajayrittäjät ovat koulutaneet toisia maahanmuuttajia myös yrittäjiksi. Tyypillistä tämä on juuri etnisessä taloudessa, jota Suomessa edustaa kebab-talous. Esimerkiksi tällöin yrittäjyys ja ammattitaito perustuvat etnisen resurssin hyödyntämiseen.

6) **Uskonto ja yhteisöllinen ajattelumalli.** Osa haastatelluista maahanmuuttajayrittäjistä toi esiin uskonnon tärkeyden ja sen merkityksen oikeanlaiseen toimintaan ohjaavana tekijänä myös yrittäjänä. Islam ja yhteisöllisyys ovat joillekin maahanmuuttajayrittäjille kulttuurisia resursseja, joista kumpuaa motivaatio yrittämiseen, ja uudelleen yrittämiseen. Nämä arvot tukevat yrittäjänä toimimista että muokkaavat toimintaa – myös vastuullisen liiketoiminnan periaatteiden mukaiseksi.

Tutkimuksen tarkoituksena on ollut tuoda uudenlaisia näkökulmia suomalaiselle maahanmuuttajayrittäjyyden ja vastuullisen liiketoiminnan tutkimuskentälle tarkastelemalla maahanmuuttajayrittäjien käsityksiä vastuullisesta liiketoiminnasta. Näin ollen maahanmuuttajien perinteiset käytännöt, kuten esimerkiksi rahan lähettäminen entiseen kotimaahan, voivat näyttäytyä erilaisina uudenlaisesta näkökulmasta tarkasteltuna. Maahanmuuttajayrittäjät ovat luoneet uutta ja uusia työpaikkoja perustaessaan yrityksiä Turun seudulle, ja samalla yrittäjien kulttuurisista resursseista sekä yritystoiminnan kontekstista käsin on syntynyt omanlaisia sisältöjä vastuulliselle liiketoiminnalle.

Maahanmuuttajayrittäjien käsityksiä vastuullisuuden teemoista liiketoiminnan kontekstissa on tarkasteltu sidosryhmä-

lähtöisesti. Tämän lähestymistavan avulla vastuullisuus konkretisoitui eri sidosryhmien kautta ja haastattelut oli mahdollista tehdä pääosin suomen kielellä. Käsite yhteiskuntavastuu oli vieras jokaiselle haastatellulle maahanmuuttajalle, mutta käsite ei ollut itsestään selvä myöskään virkamiehille, joita haastateltiin tutkimusta varten. Virkamiesten haastatteluissa tuli esiin, että vastuullinen liiketoiminta helposti liitetään suuryrityksiin ja käsitys vastuullisuudesta painottuu yrityksen taloudellisesti kannattavaan toimintaan. Vastuullisen liiketoiminnan ulottuvuudet taloudellisesta, sosiaalisesta ja ympäristövastuusta ovat kuitenkin moninaisempia, myös maahanmuuttajayrittäjien kommentoissa.

Taloudellinen vastuu tarkoittaa maahanmuuttajayrittäjille pääsääntöisesti vastuuta taloudellisesti kannattavasta liiketoiminnasta, joka takaa haastatelluille mahdollisuuden kantaa vastuuta omasta työllistymistä ja oman perheen toimentulosta. Puolet haastatelluista toimi myös työntekijänä, joten he kantoivat vastuuta myös työntekijöiden työn jatkuvuudesta. Sen sijaan taloudellinen vastuu taloudellisen voiton lisäämisestä vaikuttaa haastateltujen maahanmuuttajayrittäjien kommentoissa kaukaiselta. Ylipäänsä haastatellut maahanmuuttajayrittäjät ovat pienyrittäjiä, joten heidän taloudellisen voiton tavoitteluaan rajoittaa markkina-asema ja kilpailutilanne. Yrittäjyys näyttäytyy tässä kontekstissa pikemmin vastuuna tehdä työtä kuin vastuuna taloudellisesta voitosta.

Sosiaalinen vastuu painottuu haastateltujen maahanmuuttajien kommentoissa eniten ja selkeimmin tämä tulee esiin suhtautumisessa ja osallistumisessa hyväntekeväisyyteen. Lähes kaikki haastatellut pitivät hyväntekeväisyyden osallistumista tärkeänä. Hyväntekeväisyydestä ei tulisi kieltäy-

tyä ja periaate osallistua on tärkeämpää kuin varsinainen lahjoituksen rahallinen määrä. Motivaatio hyväntekeväisyyteen kumpuaa haastateltujen omaksumasta yhteisöllisestä ajattelumallista jota islamin uskonto vahvistaa, tai joka näyttäytyy islamin uskonnon kautta. Osa haastatelluista tuo itse esiin uskonnon tärkeyden ja sen merkityksen oikeanlaiseen toimintaan ohjaavana tekijänä myös yrittäjänä. Tämä tulee esiin vastuullisuudessa, jota koetaan asiakaita kohtaan. Yrityksen tuotteiden ja/tai palveluiden on oltava laadukkaita ja asiakaille on oltava rehellisiä. Hyvät tuotteet ja hyvä asiakaspalvelu ovat monelle yrittäjälle yrityksen hengissä säilymisen strategia, sillä vastuuttomaan toimintaan, pettyneisiin asiakkaisiin ja huonoon maineeseen ei yritysten välisessä kilpailutilanteessa ole varaa. Työntekijöiden huomioiminen on osa sosiaalisen vastuun kantamista. Haastatelluista puolella oli työntekijöitä ja he korostivat omaa ja työntekijöidensä välistä suhdetta yhdenvertaisena. Tämän toteutuminen vaatii kuitenkin vastavuoroisuuden periaatteen toteutumista myös työntekijöiden puolelta. Sosiaalisen vastuun ulottuvuutena voidaan pitää myös maahanmuuttajien toimintaa tarjota yrityksessään työharjoittelu- tai työpaikkoja toisille maahanmuuttajille. Olisi suotavaa, että maahanmuuttajayrittäjien lisäksi myös valtaväestön yritykset ja yhteisöt kantaisivat enemmän sosiaalista vastuutaan vähemmistöryhmien työllistämistä.

Haastateltujen maahanmuuttajayrittäjien kokemasta sosiaalisesta vastuusta on löydettävissä kaksi ulottuvuutta: paikallinen ja transnationaalinen. Keskeistä on, että maahanmuuttajayrittäjät toteuttavat vastuutaan paikallisesti omassa liiketoimintaympäristössään, mutta vastuu perheestä, suvusta, ystävistä ja apua tarvitsevista voi

ulottua myös esimerkiksi yrittäjien entiseen kotimaahan. Yrittäjyyteen motivoivana tekijänä voi maahanmuuttajan kohdalla olla taloudellinen riippumattomuus, joka mahdollistaa myös rahallisen auttamisen omassa lähtömaassa. Yhteisöllistä ajattelumallia pyritään näin ollen toteuttamaan yrittäjänä sekä paikallisesti, että myös ulottamalla vastuu kansallisten rajojen yli.

Ympäristövastuun ulottuvuudet maahanmuuttajayrittäjien kommentoissa rajoituvat lainsäädännön noudattamiseen ja jätteistä huolehtimiseen, sillä ylipäänsä ympäristön kuormittavuus on vähäistä haastateltujen yrittäjien toiminnassa. Aineiston perusteella voi kuitenkin todeta, että tiedon lisääminen esimerkiksi ympäristöasioista lisää myös maahanmuuttajayrittäjien ympäristövastuullisuutta. Tietämättömyys on juuri ollut syynä siihen, että joidenkin haastateltujen yrittäjien toiminnassa on ollut huomauttamista. Ylipäänsä tietoisuus yrittäjyyden kokonaisvaltaisuudesta ja velvollisuus ottaa huomioon myös sidosryhmien tavoitteet ja toiminta on lähtökohta vastuulliseen liiketoimintaan.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Haastattelut

- TKU/A/07/76 mies
TKU/A/07/77 mies
TKU/A/07/78 nainen
TKU/A/07/79 mies
TKU/A/07/80 nainen
TKU/A/07/81A mies ja nainen
TKU/A/07/81B mies
TKU/A/07/82 mies
TKU/A/07/83 nainen
TKU/A/07/84 mies
TKU/A/07/85 mies
TKU/A/07/86 mies
TKU/A/07/87 mies

Kirjallisuus

- Alasuutari, Pertti (1994): *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Baumann, Gerd (1996): *Containing Culture: Discourses of Identity in Multi-ethnic London*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Forsander, Annika (2002): *Luottamuksen ehdot: Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Helsinki: Väestöliitto.
- Forsander, Annika; Raunio, Mika; Salmenhaara, Perttu & Helander, Mika (2004): *Sykettä ja suvaitsevuutta. Globaalin osaamisen kansalliset rajat*. Helsinki: Edita.
- Freeman, R. Edward (1984): *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. Boston: Pittman.

Grivetti, Louis (2000): Food prejudices and taboos. Teoksessa: Kiple, Kenneth & Ornelas, Kriemhild: *Cambridge World History of Food*. Vol. 2. (1495–1513) Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma: valtioneuvoston periaatepäätös 19.10.2006. Helsinki: Työministeriö.

Huuskonen, Visa (1992): *Yrittäjäksi ryhtymisen. Teoreettinen viitekehys ja sen koettelu*. Turku: Turun kauppakorkeakoulu.

Hämeen-Anttila, Jaakko (2004): *Islamin käsikirja*. Helsinki: Otava.

Joronen, Tuula (2005): Maahanmuuttajat yrittäjinä. Teoksessa: Hannikainen, Matti (toim.): *Työväestön rajat*. (161–187) Saarijärvi: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Joronen, Tuula & Ali, Abdullahi A. (2000): Maahanmuuttajien yritystoiminta Suomessa 1990-luvulla. Teoksessa: Trux, Marja-Liisa (toim.): *Aukeavat ovet – kulttuurinen moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä*. (203–260) Helsinki: WSOY.

Joronen, Tuula; Pajarinen, Mika & Ylä-Anttila, Pekka (2000): Hansakaupasta hampurilaisketjuihin – historiallinen katsaus. Teoksessa: Trux, Marja-Liisa (toim.): *Aukeavat ovet – kulttuurinen moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä*. (117–142) Helsinki: WSOY.

Joronen, Tuula; Salmenkangas, Mai & Ali, Abdullahi A. (2000): *Maahanmuuttajien yrittäjyys Helsingin seudulla*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

- Ketola, Tarja (2005): *Vastuullinen liiketoiminta. Sanoista teiksi*. Helsinki: Edita.
- Kujala, Johanna (2004): Välittävä johtaminen: vuoropuhelua sidosryhmien kanssa. *Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies*, Vol. 9 (1). (http://ejbo.jyu.fi/articles/o8o1_2.html) [viitattu 2.6.2010].
- Kupari, Tiina (2007): *Maahanmuuttajasiakkaiden ja virkailijoiden vuorovaikutus työvoimatoimistossa*. Tutkimusraportti. Promenio-hanke. Turku: Turun työvoimatoimisto.
- Lampela-Kivistö, Liisa (2000): *Yrittäjäkonkurssin pyörteissä: Uskonnollisuus roolisiirtymässä*. Helsinki: Helsingin yliopisto, käytännöllisen teologian laitos.
- Light, Ivan & Bonacich, Edna (1988): *Immigrant Entrepreneurs: Koreans in Los Angeles, 1965–1982*. Berkeley: University of California Press. (<http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=43183852>) [viitattu: 31.5.2010].
- Light, Ivan & Gold, Steven J. (2000): *Ethnic Economies*. San Diego: Academic Press.
- Lith, Pekka (2006): *Raportti ulkomaalaisesta yritysten määrästä, toimialasta ja yrittäjien kansallisesta taustasta*. Helsinki: Suunnittelu- ja tutkimuspalvelut Pekka Lith.
- Lähdesmäki, Merja (2005): *Yrityksen yhteiskuntavastuun käsite: kilpailuvaltti vai kilpailun este?* Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Lähdesmäki, Merja & Savela, Terttu (2006): *Tutkimus maahanmuuttajien yrittäjyyshäviön vaikutavuudesta. Case Pro Maahanmuuttajayrittäjä-koulutus*. Web Reports No. 19. Turku: Siirtolaisuusinstituutti. <http://www.migrationinstitute.fi/pdf/webreports19.pdf> [viitattu 19.4.2010].
- Maahanmuuttajayrittäjyys Suomessa – Nykytilanne ja toimenpide-ehdotuksia*. Kauppa- ja teollisuusministeriön asettaman työryhmän loppuraportti. KTM Julkaisuja 6/2007. Helsinki: Kauppa- ja teollisuusministeriö, Edita Publishing.
- Martikainen, Tuomas (2004): *Immigrant Religions in Local Society. Historical and Contemporary Perspectives in the City of Turku*. Turku: Åbo Akademi University Press.
- Martikainen, Tuomas (2009): Eettisiä kysymyksiä maahanmuuttotutkimuksessa. *Elore* Vol. 16 (2). (http://www.elore.fi/arkisto/2_09/katsaus_martikainen-2_09.pdf) [viitattu 31.5.2010].
- Martikainen, Tuomas; Sintonen Teppo & Pitkänen, Pirkko (2006): Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Teoksessa: Martikainen, Tuomas (toim.): *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. (9–41) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Martikainen, Tuomas & Tiilikainen, Marja (toim.) 2007: *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Helsinki: Väestöliitto.
- Okulov, Jaana (2007): Venäjältä muuttaneet yrittäjinä Itä-Suomessa. Teoksessa: Pehkonen, Aini (toim.): *Maahanmuuttajat, monikulttuurisuus ja työelämä*. (51–76) Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Palm, Jarmo (2006): Suomi tarvitsee uutta yrittäjyyttä tulevaisuudessa. *Työpoliittinen Aikakauskirja* 2/2006, 63–73. Helsinki: Työministeriö. (http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/o6_tyoministerio/o6_julkaisut/aikakausi/tak/2006/o2/palm.pdf) [viitattu 4.6.2010].
- Palva, Heikki & Perho, Irmeli (toim.) (1998): *Islamilainen kulttuuri*. Helsinki: Otava.
- Penninx, Rinus (ilmestyy 2010): *Immigrant Entrepreneurship in the City of Turku, Finland*. <http://www.eurofound.europa.eu/>.

- Portes, Alejandro (1995): Economic sociology and the sociology of immigration: a conceptual overview. Teoksessa: Portes, Alejandro (toim.): *The Economic Sociology of Immigration. Essays on Networks, Ethnicity and Entrepreneurship*. (1–41) New York: Russell Sage Foundation.
- Portes, Alejandro & Landolt, Patricia (1996): Unsolved mysteries: the Tocqueville files. Downside of social capital. *The American Prospect* Vol. 7 (26).
- Portes, Alejandro & Zhou, Min (1996): Self-employment and the earnings of immigrants. *American Sociological Review* Vol. 61 (2), 219–230.
- Rath, Jan (2007): *The Transformation of Ethnic Neighbourhoods into Places of Leisure and Consumption*. Working Paper 144. The Center for Comparative Immigration Studies. University of California. San Diego.
- Shore, Bradd (1996): *Culture in Mind. Cognition, Culture, and the Problem of Meaning*. Oxford: Oxford University Press.
- Tiilikainen, Marja (2003): *Arjen islam: somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Wahlbeck, Östen (2005): Turkkilaiset maahanmuuttajat yrittäjinä Suomessa. Paikallinen ja transnationaali sosiaalinen pääoma. *Janus* Vol. 13 (1), 39–53.
- Wahlbeck, Östen (2007): Work in the kebab economy. A study of the ethnic economy of Turkish immigrants in Finland. *Ethnicities* Vol. 7 (4), 543–563.
- Wahlbeck, Östen (2008): Entrepreneurship as Social Status: Turkish Immigrants' Experiences of Self-Employment in Finland. *Migration Letters* Vol. 5 (1), 53–62.
- Waldinger, Roger; Aldrich, Howard & Ward, Robin (1990): *Ethnic Entrepreneurs: Immigrant Business in Industrial Societies*. Newbury Park: Sage Publications.
- Varto, Juha (1992): *Laadullisen tutkimuksen metodologia*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Vertovec, Steven (2009): *Transnationalism*. London: Routledge.
- Vihervaara, Petteri (2010): *Impact of the Globalizing Forest Industry on Ecosystem Services: Corporate Responsibility and the Sustainable Management of Coupled Human-Environment Systems*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja AII, osa 248. Turku: Turun yliopisto.
- Worthington, Ian; Ram, Monder & Jones, Trevor (2006): 'Giving something back': a study of corporate social responsibility in UK South Asian small enterprises. *Business Ethics: A European Review* Vol. 15 (1), 95–108.
- Väänänen, Ari et al. (2009): *Maahanmuuttajien integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan elämän eri osa-alueilla. Esiselvitysraportti*. Helsinki: Työterveyslaitos, kuntoutussäätiö & Terveyden ja hyvinvoinninlaitos.
- Yrittäjyyskatsaus* (2009). Helsinki: Edita.
- Zinbarg, Edward D. (2001): *Faith, Moral and Money. What the World's Religions Tell Us about Money in the Marketplace*. London: Continuum.

Elektroninen aineisto

- Finnvera: <http://www.finnvera.fi/fin/Finnveran-esittely/Finnvera-lyhyesti> [viitattu 20.3.2010].
- Teollinen ekologia: <http://www.teollinenekologia.fi> [viitattu 19.4.2010].
- Tilastokeskus: <http://www.stat.fi/meta/til/tyokay.html> [viitattu 25.5.2010].
- Työ- ja elinkeinotoimisto: http://www.mol.fi/04_yrittaminen/05_starttiraha/index.jsp [viitattu 31.3.2010].

LIITE 1.

Teemahaastattelun runko maahanmuuttajayrittäjille

Maahanmuuttajan taustatiedot

Milloin ja miksi on tullut Suomeen?

Syntymämaa ja äidinkieli?

Ikä, koulutus, kielitaito, perhe?

Maahanmuuttajan yrittäjyyshistoria

Yrittäjäksi ryhtymisen tausta, tuki ja motiivit?

Mitä tekisit työksesi, jos asuisit vielä kotimaassa?

Mitä se merkitsee sinulle, että olet yrittäjä Suomessa?

Mitä ongelmia on ollut?

Mitkä ovat olleet voimavaroja?

Jos ei olisi yrittäjä, mitä tekisit Suomessa?

Yhteistyö/yhteinen toiminta muiden maahanmuuttajayrittäjien kanssa?

Kuulutko yrittäjien yhdistykseen?

Yrityksen taustatiedot

Toimiala, sen valinta ja keskeiset tuotteet?

Henkilöstön määrä?

Mikä on yritystoiminnan tärkein tavoite?

Millainen on menestyvä yritys?

Kuinka tärkeää on voiton maksimointi, taloudellinen menestys?

Onko oma yritys menestyvä?

Kenelle kuuluu kiitos yrityksen menestymisestä?

Tulevaisuuden suunnitelmat?

Maahanmuuttajayrittäjän käsitykset vastuusta yritystoiminnassa

Mitä periaatteita noudatat yritystoiminnassa?

Millaista on oikeanlainen toiminta liike-elämässä?

Millaista on vääränlainen toiminta liike-elämässä?

Keitä sinun yrittäjänä on otettava huomioon?

Mistä asioista tai ihmisistä on pidettävä huolta?

Kenelle olet yrittäjänä vastuussa ja mistä?

Mitkä ovat yrittäjänä toimimisen keskeiset tavoitteet, mikä tärkeää?

Millaista on alalla toimivien yritysten välinen kilpailu?

Ketkä ovat pahimpia kilpailijoita?

Onko kilpailu kaikin keinoin sallittua?

Olisiko kotimaassa yrittäjänä toiminen helpompaa, missä mielessä?

Onko omia arvoja helppo noudattaa Suomessa yrittäjänä?

Onko lakien noudattaminen Suomessa vaikeaa?

Onko yhteiskuntavastuu-termi tuttu? Mitä se tarkoittaa, koskeeko myös omaa yritystoimintaa?

Yrityksen keskeiset sidosryhmät

Keitä yritystoiminnassa on otettava huomioon?

Yrityksen asiakkaat

Millainen on hyvä asiakas?

Mitä odotat asiakkailta?

Millaisia ristiriitatilanteita asiakkaiden kanssa on syntynyt? Miten ristiriitatilanteet ratkaistaan?

Miten tieto toiminnasta kulkee asiakkaille?

Ovatko paikallisten ihmiset halukkaita käyttämään palveluita? Miksi?

Tavarantoimittajat

Millä perusteilla tavarantoimittajat on valittu?

Kuinka pitkälle tietää tavaroiden/raaka-aineiden alkuperän?

Rahoitus

Miten yritystoiminta on rahoitettu?

Yrityksen työntekijät

Millainen on hyvä työntekijä?

Onko yrityksessä ollut harjoittelijoita?

Miten työntekijöiden hyvinvoinnista huolehditaan?

Miten kuvailisit suhdetta työntekijöihin?

Onko työntekijöitä irtisanottu? Miksi?

Yrityksen suhde paikallis ympäristöön

Millainen on yritysilmapiiri alueella?

Oletko saanut apua lähiympäristöstä yritystoimintaan? Saatko kiitosta lähiympäristöstä?

Arvostavatko paikalliset ihmiset yritystoimintaa ja erityisesti tätä yritystä?

Ottaako yritys osaa hyväntekeväisyyteen?

Onko yrityksen annettava rahaa hyväntekeväisyyteen?

Tarvitseeko yrittäjän miettiä ympäristöä?

Mitä itse tekee ympäristönsuojelunsa?

Maahanmuuttajayrittäjän kulttuuriset resurssit

Mitkä aiheuttavat erityisiä haasteita toimia yrittäjänä Suomessa?

Miten yritystoiminta eroaa käsityksesi mukaan entisessä kotimaassa ja Suomessa?

Mikä on tärkeintä omassa kulttuurissa?

Uskonnon merkitys?

Vaikuttaako oma uskonto yritystoimintaan?

Onko siitä, että on maahanmuuttaja, etua yritystoiminnassa?

Onko siitä haittaa?

Oman yhteisön, perheen, ystävien tuki?

Mitkä ovat tämän yrityksen vahvuuksia kilpailijoihin verrattuna?

Miten suhtautuu mahdolliseen konkurssiin? Entä jos yritystoiminta ei kannata? Kenelle ollaan silloin vastuussa?

LIITE 2.

Teemahaastattelun runko virkamiehille

Taustatiedot

Kuka olet ja missä toimit?

Työkokemus ja maahanmuuttajayrittäjät?

Kokemukset ja käsitykset maahanmuuttajayrittäjien vastuullisesta liiketoiminnasta

Mikä on omaan kokemukseen perustuva yleinen käsitys maahanmuuttajayrittäjien vastuullisesta liiketoiminnasta/yhteiskuntavastuusta?

Millaisia ongelmatilanteita maahanmuuttajayrittäjien kanssa on tullut esiin?

Minkä maalaisia ongelmatilanteiden maahanmuuttajayrittäjät ovat?

Mikä aiheuttaa ongelmia?

Onko nähtävissä, että tietyille toimialoille keskittyy tietyn maalaisia yrittäjiä?

Onko maahanmuuttajayrittäjille erityisiä ohjeita viraston toimialaan liittyvistä aiheista?

Miten virasto saa tiedot ongelmista?

Miten ongelmatilanteet ratkaistaan?

Onko yritystoiminta jossain tapauksissa jouduttu lopettamaan?

Tilastoidaanko tapauksia/ongelmatilanteita?

Tehdäänkö yhteistyötä maahanmuuttajayrittäjyyttä tukevien organisaatioiden kanssa?

Tekeekö kyseinen virasto yhteistyötä muiden kuntien kanssa?

Onko havaittavissa eroavaisuuksia maahanmuuttajayrittäjien ja kantaväestön yrittäjien välillä suhteessa vastuun kantamiseen (ympäristö, sosiaalinen, taloudellinen)?

Käsityksiä siitä, mistä mahdolliset eroavaisuudet johtuvat?

Maahanmuuttajayrittäjät ovat yrittäjiä, joilla ei ole varaa pettyneisiin asiakkaisiin tai huonoon maineeseen. Tämä ilmenee käsillä olevasta tutkimuksesta, joka käsittelee sitä, mitä pienyrittäjyys maahanmuuttajille merkitsee ja millaisia resursseja maahanmuuttajayrittäjät käyttävät kohdatessaan liiketoiminnan käynnistämiseen ja ylläpitoon liittyviä haasteita. Tutkimus tuo esiin uusia, suurelle yleisölle tuntemattomia piirteitä maahanmuuttajien yrittäjyydestä ja sen taustalla vaikuttavista arvoista, sillä maahanmuuttajien yrittäjyyttä arvioidaan taloudellisen, sosiaalisen ja ympäristövastuun näkökulmasta.

Sosiaalinen vastuu nousee tärkeimmäksi vastuullisuuden ulottuvuudeksi, joka ilmenee erityisesti suhtautumisessa asiakkaisiin, työntekijöihin ja hyväntekeväisyyteen. Laadukkaat tuotteet, toimiva työyhteisö ja hyvä asiakaspalvelu ovat monelle yrittäjälle yrityksen hengissä säilymisen strategia, sillä vastuuttomaan toimintaan, pettyneisiin asiakkaisiin ja huonoon maineeseen ei yritysten välisessä kilpailutilanteessa ole varaa. Haastatetuille maahanmuuttajayrittäjille on tyypillistä, että he toteuttavat yhteisöllistä ajattelumallia yrittäjänä paikallisesti omassa toimintaympäristössään. Koettu vastuu perheestä, suvusta, ystäväistä ja apua tarvitsevista voi myös ulottua kansallisten rajojen yli, esimerkiksi yrittäjän entiseen kotimaahan. Motivaatio hyväntekeväisyyteen kumpuaa haastateltujen omaksumasta yhteisöllisestä ajattelumallista jota islamin uskonto vahvistaa, tai joka näyttäytyy islamin uskonnon kautta. Islam nousee esiin kulttuurisena resurssina, joka muokkaa maahanmuuttajien toimintaa – myös yrittäjinä.

Tutkimusta varten haastateltiin kymmentä maahanmuuttajayrittäjää, jotka on valittu haastatteluun yrittäjyysaktiivisimmista kieliryhmistä. Haastateltujen maahanmuuttajayrittäjien äidinkieli on joko persia, kurdi tai arabia. Tutkimusraportti on valmistunut Suomen Akatemian rahoittamassa monitieteellisessä Coreco-tutkimushankkeessa (Corporate Environmental Responsibility and the Ecosystem Approach), jossa on tutkittu yritysten vastuullisen liiketoiminnan kulttuurisia ja ekologisia kytkentöjä.

Lisätietoja:
Jenni Heinonen
Turun yliopisto, Uskontotiede
jenni.heinonen@utu.fi